

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και οι επιπτώσεις στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων.

Συγκριτική μελέτη μεταξύ παιδιών και εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ»

**ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ
ΜΠΕΝΙΑ ΔΗΜΗΤΡΑ
Α.Μ.:105025**

**ΟΝΟΜΑ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ-ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ**

ΤΡΙΚΑΛΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Δήμητρας Μπένια που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ) και οι επιπτώσεις στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Συγκριτική μελέτη μεταξύ παιδιών και εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ»

ΜΠΕΝΙΑ ΔΗΜΗΤΡΑ

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής: **ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ**

Συν- Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: **ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΟΛΓΑ**

ΤΡΙΚΑΛΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

«Δήμητρα Μπένια, Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και οι επιπτώσεις στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων: Συγκριτική μελέτη μεταξύ παιδιών και εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ»

«Ευχαριστίες»

Αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας κ. Κυριακίδη Σταύρο για την εξαιρετική συνεργασία που είχαμε, για την πολύτιμη καθοδήγηση του και την εμπιστοσύνη και εκτίμηση που μου έδειξε. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα για την πολύτιμη βοήθεια τους και για τον χρόνο που μου αφιέρωσαν συμμετέχοντας σε αυτήν. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την οικογένεια μου και κυρίως τον σύζυγο μου Στέλιο και τον γιο μου Χρήστο για την υπομονή και την ηθική και ψυχολογική συμπαράσταση που επέδειξαν κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας μου.

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια αυξάνονται όλο και περισσότερο τα περιστατικά ψυχοσωματικών διαταραχών που επηρεάζουν τα παιδιά και τους εφήβους. Ανάμεσα σε αυτές τις διαταραχές συνηθισμένη είναι η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ). Η επιστημονική κοινότητα έχει εντείνει τις ερευνητικές προσπάθειες με στόχο την παρατήρηση και διαπίστωση των λόγων εμφάνισης της συγκεκριμένης διαταραχής, καθώς σχετίζεται άμεσα με τη γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Ζητούμενο είναι η έγκαιρη παρέμβαση ώστε να προληφθούν περαιτέρω αρνητικές συνέπειες και να βελτιστοποιηθεί η ποιότητα ζωής και η ευημερία. Η παρούσα εργασία εστιάζει στις επιπτώσεις της ΔΕΠΥ σε άτομα της παιδικής και εφηβικής ηλικίας, με την αξιοποίηση των δεδομένων της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας. Στο πλαίσιο της διερεύνησης των επιπτώσεων της ΔΕΠΥ διεξάγεται έρευνα με σκοπό τη συλλογή πρόσθετων ευρημάτων αναφορικά με τους τρόπους που η ΔΕΠΥ επηρεάζει αρνητικά τη γνωστική εξέλιξη και την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων με ΔΕΠΥ συγκρίνοντας με συνομηλίκους τους που δεν εμφανίζουν τη διαταραχή.

Λέξεις κλειδιά

ΔΕΠΥ, γνωστική ανάπτυξη, ψυχοκοινωνική ανάπτυξη, επιπτώσεις

«Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) and its effects on the cognitive and psychosocial development of children and adolescents. Comparative study between children and adolescents with and without ADHD»

BENIA DIMITRA

Abstract

In recent years the incident of psychosomatic disorders affecting children and adolescents has been increasing. Common among these disorders is Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD). The scientific community has intensified research efforts with the aim of observing and establishing the reasons for the appearance of this particular disorder as it is directly related to the cognitive and psychosocial development of children and adolescents. Early intervention is required to prevent further negative consequences and to optimize quality of life and well-being. This project focuses on the effects of ADHD on children and adolescents, using data from the Greek and international literature. Within the investigation of the effects of ADHD, research is being conducted with the aim of collecting additional findings regarding the ways in which ADHD negatively affects the cognitive and psychosocial development of children and adolescents with ADHD compared to their peers who do not show the disorder.

Key words

ADHD, cognitive development, psychosocial development, implication

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Λέξεις κλειδιά	v
Abstract	vi
Key words	vi
Εισαγωγή.....	1
Μέρος Α΄: Θεωρητικό	4
1. Η ΔΕΠΥ σε παιδιά και εφήβους	5
1.1. Εννοιολογική προσέγγιση της ΔΕΠΥ	5
1.2. Αιτιολογία της ΔΕΠΥ	6
1.3. Συμπτωματολογία και συννοσηρότητα	8
1.4. Επιπολασμός της ΔΕΠΥ σε παιδιά και εφήβους. Διαγνωστικά κριτήρια του DSM V και του ICD-10/11 και διαγνωστική διαδικασία	10
2. Η επίδραση της ΔΕΠΥ στην ποιότητα ζωής των παιδιών και των εφήβων	14
2.1. Επιπτώσεις της ΔΕΠΥ στα παιδιά και στους εφήβους	14
2.2. Η ποιότητα ζωής των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ	16
2.3. Θεραπευτικές παρεμβάσεις και στρατηγικές ενίσχυσης	19
2.4. Λειτουργικοί ορισμοί	23
Μέρος Β΄: Ερευνητικό.....	25
3. Μεθοδολογία της έρευνας.....	26
3.1. Η μέθοδος της έρευνας.....	26
3.2. Αντικείμενο και σκοπός της έρευνας	26
3.3. Ερευνητική υπόθεση και ερευνητικά ερωτήματα.....	27
3.4. Δείγμα της έρευνας	28
3.5. Μέθοδος συλλογής των δεδομένων/Ερευνητικό εργαλείο	28
3.6. Μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων	29
3.7. Δεοντολογικά ζητήματα της έρευνας.....	30

3.8. Αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας	30
4. Ανάλυση ευρημάτων	32
5. Συζήτηση.....	42
Συμπεράσματα.....	48
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	51
Παράρτημα 1: Ερωτηματολόγιο συνέντευξης	56
Παράρτημα 2: Έντυπο ενημέρωσης και ενυπόγραφης συγκατάθεσης των γονέων/ κηδεμόνων για τη συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα.....	58
Παράρτημα 3: Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων.....	60

Εισαγωγή

Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) συνιστά μια σοβαρή διαταραχή της ψυχολογικής ανάπτυξης με συμπτώματα που εμφανίζονται ήδη από την προσχολική περίοδο και παραμένουν σχετικά σταθερά μέχρι και την ενήλικη ζωή. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO, 2004), η ΔΕΠΥ συνίσταται σε «ένα επίμονο πρότυπο, τουλάχιστον 6 μηνών, απροσεξίας ή/και υπερκινητικότητας/παρορμητικότητας που επηρεάζει αρνητικά τη σχολική επίδοση αλλά και την καθημερινή λειτουργικότητα του ατόμου». Συνοπτικά, αναφέρεται σε τέσσερις διαστάσεις της συμπεριφοράς: ελλειμματική προσοχή, ανησυχία/ταραχή, παρορμητικότητα, υπερκινητικότητα (Bjerrum et al., 2017).

Η διερεύνηση της συγκεκριμένης διαταραχής κρίνεται αναγκαία για δύο λόγους. Αφενός η συχνότητα εμφάνισης κυμαίνεται μεταξύ 4-12% στα παιδιά σχολικής ηλικίας, επομένως αφορά σε ένα σημαντικό ποσοστό του συγκεκριμένου πληθυσμού (Biederman et al., 2006). Αφετέρου, οι έρευνες των ειδικών δεν έχουν καταλήξει σε μια συγκεκριμένη αιτία για τη γένεση του συνδρόμου. Περαιτέρω, η διάγνωση της διαταραχής παρουσιάζει δυσκολίες καθώς τα συμπτώματα είναι αλληλεπικαλυπτόμενα με άλλες διαταραχές (Πεχλιβανίδης, κ.ά., 2012).

Η αναγκαιότητα διερεύνησης του θέματος σχετίζεται με τη σημασία της έγκαιρης διάγνωσης της ΔΕΠΥ σε παιδιά και εφήβους, η οποία είναι δυνατό να συμβάλει στην πρόληψη και στην αντιμετώπιση δυσμενών επιπτώσεων στην καθημερινή ζωή των πασχόντων και κατ' επέκταση των οικογενειών τους και στην ομαλή ένταξη των νέων με ΔΕΠΥ στο κοινωνικό σύνολο. Όπως αναφέρει ο Donnelly (2006), κάθε περίπτωση είναι διαφορετική και επομένως απαιτείται εξειδικευμένη ψυχοκοινωνική παρέμβαση ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τις πιθανές συννοσηρότητες που εμφανίζει κάθε παιδί ή έφηβος, ώστε να επιτευχθούν τα βέλτιστα αποτελέσματα.

Η μελέτη της ΔΕΠΥ έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον των ειδικών τα τελευταία χρόνια, καθώς τα ποσοστά των παιδιών και των εφήβων που εντάσσονται στο φάσμα των διαταραχών αυτών εμφανίζονται αυξανόμενα. Ωστόσο, στην παρούσα μελέτη επιχειρείται να αναδειχθούν οι επιπτώσεις στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη μέσα από τη συγκριτική μελέτη των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ, ώστε να δοθεί περαιτέρω έμφαση στη σημασία της πρόληψης και της αντιμετώπισης του προβλήματος.

Αναμένεται να τονιστεί πως ο περιορισμός ή/και η εξάλειψη των διαταραχών αποτελούν καθοριστικό παράγοντα στη βελτιστοποίηση της σχολικής ζωής, της μαθησιακής επίδοσης, της απρόσκοπτης καθημερινής λειτουργικότητας.

Η διερεύνηση του θέματος θα πραγματοποιηθεί μέσα από την κριτική μελέτη της βιβλιογραφικής ανασκόπησης ώστε να αναδειχθούν τα δεδομένα των υφιστάμενων ερευνών σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ και οι επιπτώσεις της διαταραχής στη γνωστική και ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη. Οι έρευνες που αξιοποιούνται προέρχονται από την ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία σε μια προσπάθεια προσέγγισης του θέματος στις διαστάσεις που λαμβάνει σε εθνική κλίμακα και παγκοσμίως. Η παρούσα έρευνα διαφοροποιείται σε σχέση με άλλες διότι χαρακτηρίζεται από τη σύνθεση των δεδομένων αυτών που αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ βιώνουν την καθημερινότητά τους. Η θεωρητική και πρακτική διερεύνηση αναμένεται να παράγει χρήσιμο υλικό αναφορικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι πάσχοντες στην καθημερινή τους ζωή και να εμπλουτίσει τις υπάρχουσες γνώσεις με νέα δεδομένα.

Η εργασία δομείται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Στο θεωρητικό μέρος, στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζεται εννοιολογικά ο όρος ΔΕΠΥ και γίνεται λόγος για τους παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση της διαταραχής. Επιπλέον, παρουσιάζονται τα κύρια συμπτώματα της ΔΕΠΥ και ο τρόπος εκδήλωσής τους, ενώ επίσης γίνεται αναφορά στις συννοσηρότητες με άλλες διαταραχές που είναι αρκετά συχνές στα παιδιά και στους εφήβους. Στη συνέχεια καταγράφονται δεδομένα επιπολασμού της ΔΕΠΥ για τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα, αναλύονται τα διαγνωστικά κριτήρια με βάση τα διαγνωστικά εργαλεία DSM V και ICD-10/11 και περιγράφεται συνοπτικά η διαδικασία της διάγνωσης. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύονται οι επιπτώσεις της ΔΕΠΥ στα παιδιά και στους εφήβους, παρουσιάζονται οι τομείς στους οποίους η ΔΕΠΥ επηρεάζει την ποιότητα ζωής τους και καταγράφονται οι συνιστώμενες θεραπευτικές παρεμβάσεις και οι στρατηγικές ενίσχυσης που στοχεύουν να διευκολύνουν την καθημερινή λειτουργικότητά τους. Τέλος, παρατίθενται λειτουργικοί ορισμοί των κεντρικών εννοιών που αποτελούν μεταβλητές της έρευνας.

Στο ερευνητικό μέρος της εργασίας πραγματοποιείται ποιοτική έρευνα για τους σκοπούς της οποίας σχεδιάζονται ερευνητικά ερωτήματα που σχετίζονται με τα δεδομένα που

προκύπτουν από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση ώστε να επιτευχθεί η συνοχή του ερευνητικού με το θεωρητικό μέρος και τα αποτελέσματα που θα προκύψουν να εξυπηρετούν τον εμπλουτισμό της υφιστάμενης γνώσης αναφορικά με τα προς διερεύνηση ζητούμενα. Η ερευνητική υπόθεση που απασχολεί την έρευνα εστιάζει στη χαμηλότερη ποιότητα ζωής που βιώνουν τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ σε σχέση με αυτούς χωρίς ΔΕΠΥ. Τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία στηρίζεται η έρευνα προκειμένου να συλλέξει το κατάλληλο υλικό αφορούν στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ, αρχικά στην σχολική και έπειτα στην κοινωνική ζωή, στις επιπτώσεις που προκαλούνται από τις δυσλειτουργίες της ΔΕΠΥ και στη συνέχεια στους τρόπους διαχείρισης και αντιμετώπισης των δυσκολιών αυτών. Ο υπό μελέτη πληθυσμός αφορά σε δύο ομάδες, τα παιδιά και οι έφηβοι με και χωρίς ΔΕΠΥ, και επιλέγεται ένα δείγμα οκτώ ατόμων από κάθε ομάδα.

Η πρωτοτυπία της έρευνας συνίσταται στην καταγραφή των προσωπικών εμπειριών και βιωμάτων που θα περιγράψουν τα ίδια τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ μέσω της διά ζώσης συνέντευξης με τον ερευνητή. Από την καταγραφή αυτήν πιστεύεται ότι ο ερευνητής θα έχει τη δυνατότητα να εμβαθύνει στον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος ο μελετώμενος πληθυσμός αντιλαμβάνεται τα προβλήματα που προκύπτουν από τη διαταραχή και τον βαθμό στον οποίο καταφέρνει να τα διαχειριστεί με την απαραίτητη συνδρομή. Επίσης, μέσα από αυτήν την καταγραφή, ο ερευνητής θα επιχειρήσει να προβεί στη σύγκριση με τα παιδιά και τους εφήβους που δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα της ΔΕΠΥ.

«Δήμητρα Μπένια, Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και οι επιπτώσεις στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων: Συγκριτική μελέτη μεταξύ παιδιών και εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ»

Μέρος Α΄: Θεωρητικό

1. Η ΔΕΠΥ σε παιδιά και εφήβους

1.1. Εννοιολογική προσέγγιση της ΔΕΠΥ

Ανάμεσα στις πιο συνηθισμένες νευροαναπτυξιακές διαταραχές που εμφανίζονται στην παιδική ηλικία και συνεχίζονται κατά την εφηβεία είναι η ΔΕΠΥ. Το ζήτημα αυτό έχει θορυβήσει την παγκόσμια επιστημονική κοινότητα και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ.) υποστηρίζει ότι η διαταραχή αυτή θα αποτελέσει μια από τις σημαντικότερες αιτίες νοσηρότητας στα παιδιά. Η υπερκινητικότητα έχει παρατηρηθεί στα παιδιά εδώ και πολλά χρόνια. Ωστόσο, η διαγνωστική ερμηνεία της συμπτωματολογίας διαφέρει σε κάθε εποχή και είναι ανάλογη με την πρόοδο της επιστήμης. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η υπερκινητικότητα ερμηνεύθηκε ως ένα έλλειμμα ηθικού ελέγχου, ενώ κατά τη δεκαετία του 1930 εισήχθη η έννοια της ελάχιστης εγκεφαλικής δυσλειτουργίας για να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά των υπερκινητικών παιδιών. Με την πάροδο του χρόνου, εξελίχθηκε η χρησιμοποιούμενη ορολογία έως τη δεκαετία του 1980 που καθιερώθηκε ο όρος «διαταραχή ελλειμματικής προσοχής» βάσει του εγχειριδίου DSM III και εν τέλει το 1994 επικράτησε ο όρος «διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας» που εισήχθη με το εγχειρίδιο DSM IV (Amaravathi et al., 2019).

Η ΔΕΠΥ χαρακτηρίζεται από ένα συνεχιζόμενο πρότυπο ελλειμματικής προσοχής, υπερκινητικότητας, παρορμητικότητας, το οποίο επηρεάζει τη λειτουργία και την ανάπτυξη. Πιο αναλυτικά τα πρότυπα της ΔΕΠΥ μπορούν να περιγραφούν ως εξής (National Institute of Mental Health, n.d.):

- Ελλειμματική προσοχή: σχετίζεται με τη δυσκολία εστίασης, διατήρησης της προσοχής σε μια συγκεκριμένη εργασία και με τη δυσκολία οργάνωσης.
- Υπερκινητικότητα: εκδηλώνεται με τη συνεχή κίνηση, την υπερβολική ταραχή, με τα συνεχή χτυπήματα (όπως χτύπημα των χεριών), με την υπερβολική ομιλία.
- Παρορμητικότητα: αναφέρεται στην πραγματοποίηση ενεργειών χωρίς προηγούμενη σκέψη ή στη δυσκολία αυτοελέγχου.

Σύμφωνα με την Furman (2005), η ΔΕΠΥ δεν αποτελεί μια ασθένεια καθ' εαυτή, αλλά μια κατηγορία συμπτωμάτων τα οποία οδηγούν τα πάσχοντα άτομα σε μια παρόμοια συμπεριφορά που εκδηλώνεται με συναισθηματικά, ψυχολογικά και μαθησιακά

προβλήματα. Τα κύρια πρότυπα της ελλειμματικής προσοχής, υπερκινητικότητας και παρορμητικότητας δεν παρατηρούνται μόνο στη διαταραχή της ΔΕΠΥ, αλλά εμφανίζονται ως συμπτώματα συννοσηρότητας σε προβλήματα όπως η κατάθλιψη ή η αγχώδης διαταραχή. Για τον λόγο αυτόν, η διάγνωση της ΔΕΠΥ δεν είναι δυνατό να περιοριστεί στον εντοπισμό αυτών των συμπτωμάτων, τα οποία επίσης ως σύνολο δεν συνιστούν μια διαγνωστική ολιστική προσέγγιση. Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι η παρατηρούμενη συμπεριφορά των παιδιών με ΔΕΠΥ είναι ίσως μια πλευρά της κανονικής κατανομής της συμπεριφοράς της σχολικής ηλικίας ιδίως για τα αγόρια που φαίνεται να υπερεκπροσωπούνται στις έρευνες, ή είναι μια έκφραση της ενδογενούς ιδιοσυγκρασίας. Επίσης, η συγκεκριμένη συμπεριφορά είναι πιθανό να σχετίζεται με τις διαφορές των παιδιών στην αναπτυξιακή τους ωρίμανση ή με ακραίες προσδοκίες των γονέων, του σχολείου ή της κοινότητας.

Πέντε γνωστικές περιοχές επηρεάζονται από την ΔΕΠΥ. Αρχικά, επηρεάζεται η εργαζόμενη μνήμη που χρησιμεύει ώστε τα παιδιά να συγκρατούν όλες τις πληροφορίες και οδηγίες που τους δίνονται και συνδέεται με τη σχολική τους επίδοση. Μια άλλη γνωστική περιοχή είναι η ικανότητα επίλυσης προβλήματος, η οποία σχετίζεται με την αναγνώριση και επιλογή της κατάλληλης λύσης (Βάρβογλη & Γαλάνη, 2006). Επίσης, η ΔΕΠΥ επηρεάζει την αντίληψη του χρόνου, δηλαδή με την ικανότητα του ατόμου να εκτιμήσει ένα χρονικό διάστημα. Τα κίνητρα των παιδιών είναι μια ακόμα γνωστική περιοχή που επηρεάζεται, γεγονός που εκδηλώνεται με την καταβολή μειωμένης προσπάθειας για την επίτευξη στόχων ή/και την παραίτηση από την προσπάθεια. Η ΔΕΠΥ σχετίζεται άμεσα με τον λόγο και την ομιλία καθώς και με την κατανόηση του προφορικού λόγου (Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2000).

1.2. Αιτιολογία της ΔΕΠΥ

Η Κωνσταντίνου (2018) υποστηρίζει ότι η αιτιολογία της ΔΕΠΥ συμπεριλαμβάνει την αλληλεπίδραση βιολογικών, περιβαλλοντικών και ψυχοκοινωνικών παραγόντων. Τονίζει ότι οι γενετικοί παράγοντες και η κληρονομικότητα ευθύνονται σε ένα ποσοστό 75% για την εμφάνιση της ΔΕΠΥ στα παιδιά. Σύμφωνα με έρευνες, ο εγκέφαλος των παιδιών με ΔΕΠΥ εμφανίζει διαφοροποιημένη δομή, μεταβολισμό και λειτουργία ορισμένων

περιοχών σε σχέση με τα συνομήλικα παιδιά χωρίς ΔΕΠΥ. Άλλοι παράγοντες μπορεί να είναι η πρόωρη γέννηση, το κάπνισμα, η χρήση αλκοόλ, το προγεννητικό στρες κ.ά.

Τόσο γενετικοί όσο και περιβαλλοντικοί παράγοντες ενοχοποιούνται για την εμφάνιση της ΔΕΠΥ από τις σύγχρονες επιστημονικές θεωρίες. Η κληρονομικότητα ως ατία της διαταραχής επιβεβαιώνεται από πολλές μελέτες στις οποίες έχει διαπιστωθεί διπλάσιος έως οκταπλάσιος αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης σε οικογένειες που υπάρχουν πάσχοντα άτομα. Τα μονοζυγωτικά δίδυμα αδέρφια έχουν υψηλότερα ποσοστά επικινδυνότητας σε σχέση με τα διζυγωτικά, ενώ σε μελέτες υιοθετημένων παιδιών έχουν βρεθεί αυξημένα ποσοστά στους βιολογικούς γονείς των θετών παιδιών. Εκτιμάται ότι ο παράγοντας της κληρονομικότητας είναι υπεύθυνος για την ΔΕΠΥ σε ένα ποσοστό περίπου 79% (Thapar et al., 2011).

Ο φαινότυπος σχετίζεται με γονιδιακές μεταλλάξεις στο γονίδιο μεταφορέα ντοπαμίνης και στο γονίδιο υποδοχέα ντοπαμίνης. Η δυσλειτουργία της ντοπαμίνης που εντοπίζεται στον προμετωπιαίο φλοιό σχετίζεται με υποφλοιώδεις δομές που παραμένουν μέχρι την ενηλικίωση (Amaravathi et al., 2019). Οι νευρικές προσαρμοστικές αλλαγές που συμβαίνουν στο μετωπικό, ραβδωτό, θαλαμικό δίκτυο, το οποίο διαμορφώνεται κυρίως από ντοπαμίνη, σε άτομα με ΔΕΠΥ από την παιδική ηλικία έως την ενηλικίωση, προτείνονται ως η βασική αιτία της ΔΕΠΥ, Ωστόσο, ο ακριβής παθοφυσιολογικός μηχανισμός που την προκαλεί δεν έχει αποσαφηνιστεί από τους ειδικούς (Ernst et al., 1998).

Εκτός από τους γενετικούς παράγοντες, οι επιστήμονες συγκλίνουν στην άποψη ότι διάφορες περιβαλλοντικές συνθήκες μπορούν να αποτελέσουν παράγοντες επικινδυνότητας για τη ΔΕΠΥ. Η προγεννητική έκθεση στο κάπνισμα και στο αλκοόλ συμπεριλαμβάνονται στους παράγοντες αυτούς. Το κάπνισμα είναι γνωστό ότι έχει επιπτώσεις στις φυσιολογικές διεργασίες του ανθρώπινου οργανισμού, ενώ το αλκοόλ μπορεί να προκαλέσει σύνδρομο στο έμβρυο το οποίο εκδηλώνεται με συμπεριφορικές πτυχές της απροσεξίας και της υπερκινητικότητας. Πολλές έρευνες δείχνουν ότι η γέννηση πρόωρων ή ελλιποβαρών βρεφών μπορεί να συνδέεται με τη ΔΕΠΥ και τα πρότυπα της ελλειμματικής προσοχής. Επιπλέον, η περιβαλλοντική έκθεση σε οργανικούς ρύπους (όπως παρασιτοκτόνα, μόλυβδος κ.ά.) φαίνεται ότι σχετίζεται με τον φαινότυπο της ΔΕΠΥ, καθώς προκαλεί βλάβη στα γνωστικά και νευρικά συστήματα που

εμπλέκονται με τη ΔΕΠΥ. Στους περιβαλλοντικούς παράγοντες συμπεριλαμβάνονται αντίξοες οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες, όπως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων, η ακατάλληλη γονεϊκότητα, το διαζύγιο, η κοινωνική τάξη, η φτώχεια, ο εκφοβισμός (Thapar et al., 2011).

1.3. Συμπτωματολογία και συννοσηρότητα

Τα κεντρικά συμπτώματα της ΔΕΠΥ, όπως έχουν προκύψει μέσα από έρευνες και παρατηρήσεις δεκαετιών, συνοψίζονται στη ελλειμματική προσοχή, υπερκινητικότητα και παρορμητικότητα, σύμφωνα με το Διαγνωστικό Εγχειρίδιο DSM V. Η διαταραχή χαρακτηρίζεται με βάση τον τύπο, τα χαρακτηριστικά, την ηλικία, το φύλο, τη διάρκεια, τη συννοσηρότητα με άλλα σύνδρομα καθώς και με διαφορές στην νευροανατομική δομή και λειτουργία. Υποστηρίζεται ότι η διάγνωση με βάση το DSM V δεν είναι αρκετή για να οριοθετήσει μια τόσο ετερογενή διαταραχή, όχι μόνο σε παιδιά και εφήβους αλλά και σε ενήλικες. Επιπλέον, το σύμπτωμα της ελλειμματικής προσοχής εμφανίζεται κατά τη διάγνωση κάποιων άλλων διαταραχών ή μπορεί να αποδοθεί σε συννοσηρότητα, καθώς η ΔΕΠΥ συχνά συνυπάρχει με ψυχιατρικές διαταραχές σε ένα ποσοστό 60-70% (Heidbreder, 2015).

Αν και αρχικά είχε θεωρηθεί ότι τα συμπτώματα της ΔΕΠΥ μετριάζονται καθώς το παιδί μεγαλώνει, σήμερα είναι γνωστό ότι αυτά παραμένουν στην εφηβεία ακόμα και στην ενήλικη ζωή. Η αδυναμία επικέντρωσης της προσοχής είναι εμφανής στη δυσκολία των παιδιών με ΔΕΠΥ να παραμείνουν συγκεντρωμένα στο παιχνίδι ή στην εκτέλεση εργασιών, στη δυσκολία οργάνωσης και ολοκλήρωσης εργασιών και δραστηριοτήτων, στην αποφυγή δραστηριοτήτων που απαιτούν πνευματική προσπάθεια, στην απόσπαση της προσοχής. Επιπλέον, τα παιδιά με αυτό το σύμπτωμα συνηθίζουν να χάνουν αντικείμενα, όπως παιχνίδια, βιβλία κ.ά., να ξεχνούν τις καθημερινές δραστηριότητες και να μην ακούνε όταν τους μιλούν. Η υπερκινητικότητα εκδηλώνεται με χτύπημα των χεριών ή των ποδιών, με την υπερβολική κίνηση στην καρέκλα ή σε καταστάσεις που δεν απαιτείται, με τη φασαρία κατά το παιχνίδι ή την εργασία, με την υπερβολική ομιλία. Το σύμπτωμα της παρορμητικότητας γίνεται εμφανές όταν το παιδί απαντά πριν ολοκληρωθεί μια ερώτηση και όταν έχει δυσκολία να περιμένει τη σειρά του. Στα αγόρια τα

συμπτώματα εμφανίζονται με εξωτερικευμένες συμπεριφορές όπως τη φυσική επιθετικότητα, ενώ στα κορίτσια έχουν τη μορφή της μη τυπικής συμπεριφοράς, όπως απόσυρση, χαμηλή αυτοεκτίμηση, τάση ονειροπόλησης, λεκτική επιθετικότητα (Hoseini et al., 2014).

Η συννοσηρότητα της ΔΕΠΥ με άλλες διαταραχές δυσχεραίνει τη διαγνωστική και τη θεραπευτική διαδικασία. Συχνή είναι η συννοσηρότητα με συμπεριφορικές διαταραχές, οι οποίες στη φάση της ανάπτυξης χαρακτηρίζονται από επίμονα και επαναλαμβανόμενα πρότυπα αντικοινωνικής, επιθετικής ή αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Συνήθως, παρατηρούνται σε αρνητικά ψυχοκοινωνικά περιβάλλοντα, σε μη υγιείς οικογενειακές σχέσεις και σε περιπτώσεις σχολικής αποτυχίας. Εκτιμάται ότι ένα ποσοστό 45-84% των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ εμφανίζουν επίσης αποκλίνουσα συμπεριφορά. Οι διαταραχές αυτές εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα στα αγόρια (Burgic-Radmanovic & Burgic, 2020).

Εκτός από τις συμπεριφορικές διαταραχές, οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι η ΔΕΠΥ συνυπάρχει και με τις ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και τα ελλείμματα σε συγκεκριμένες δεξιότητες, όπως η ανάγνωση και η αριθμητική, που δεν οφείλονται σε νοητική υστέρηση, νευρολογικές ασθένειες, διαταραχές της όρασης και της ακοής ή συναισθηματικές διαταραχές. Πιθανόν προέρχονται από ανωμαλίες στη γνωστική διαδικασία ως αποτέλεσμα βιολογικής δυσλειτουργίας. Είναι πιο συχνές στα αγόρια από ό,τι στα κορίτσια (Sexton et al., 2012).

Συννοσηρότητα με τη ΔΕΠΥ εμφανίζεται επίσης με τις διαταραχές της διάθεσης και με αγχώδεις διαταραχές. Οι εναλλαγές στη διάθεση συνήθως συνοδεύονται από αλλαγές στο συνολικό επίπεδο λειτουργικότητας. Τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ συχνά έχουν εναλλαγές στη διάθεση που εκδηλώνονται με καταθλιπτικά επεισόδια και διπολική διαταραχή. Όσον αφορά στις αγχώδεις διαταραχές, εκτιμάται ότι περίπου το ένα τρίτο των παιδιών με ΔΕΠΥ εμφανίζουν ταυτόχρονα και αυτού του είδους τις διαταραχές. Άλλες περιπτώσεις συννοσηρότητας της ΔΕΠΥ είναι με τις διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, με αναπτυξιακές διαταραχές του λόγου και της γλώσσας, με την επιληψία, με διαταραχές ύπνου, με νευρικές συσπάσεις (τικ), με νευροοφθαλμολογικές διαταραχές (Burgic-Radmanovic & Burgic, 2020).

Σύμφωνα με την έρευνα των Keen & Hadjikoumi (2011), η ΔΕΠΥ προϋπάρχει των άλλων αναπτυξιακών και ψυχολογικών διαταραχών. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά συνυπάρχει με τη ΔΕΠΥ σε ποσοστό 35%, οι αγχώδεις διαταραχές σε ποσοστό 26%, η κατάθλιψη σε 18%, οι ειδικές μαθησιακές δυσκολίες 40%, οι νευρικές συσπάσεις 33%. Αναφέρεται επίσης το σύνδρομο Asperger, το οποίο συνυπάρχει με τη ΔΕΠΥ σε ποσοστό 7%.

1.4. Επιπολασμός της ΔΕΠΥ σε παιδιά και εφήβους. Διαγνωστικά κριτήρια του DSM V και του ICD-10/11 και διαγνωστική διαδικασία

Ο επιπολασμός της ΔΕΠΥ ποικίλλει με βάση τα διαγνωστικά κριτήρια που χρησιμοποιούνται και το δείγμα του πληθυσμού. Σύμφωνα με τα κριτήρια του Διαγνωστικού Εγχειριδίου DSM IV στις ΗΠΑ το ποσοστό των παιδιών σχολικής ηλικίας εκτιμάται από 3% έως 5%. Άλλες εκτιμήσεις υπολογίζουν το ποσοστό από 1,7% έως 16%. Η διάγνωση της ΔΕΠΥ βασίζεται κυρίως στην κλινική εκτίμηση της φύσης της συμπεριφορικής διαταραχής και του λειτουργικού ελλείμματος της γνωστικής διαδικασίας (Keen & Hadjikoumi, 2011).

Η διαφοροποίηση των ποσοστών του επιπολασμού της ΔΕΠΥ από πολλούς ερευνητές έχει αποδοθεί σε γεωγραφικούς και δημογραφικούς παράγοντες, με δεδομένο ότι στην Ευρώπη βρέθηκαν χαμηλότερα ποσοστά σε σχέση με τη Βόρεια Αμερική. Ωστόσο, η επικρατέστερη άποψη είναι ότι οι διαφοροποιήσεις οφείλονται στις μεθοδολογικές διαφορές των ερευνών, στα διαγνωστικά συστήματα και τα κριτήρια που προτείνουν, καθώς και στον πληθυσμό που μελετάται (Polanczyk et al., 2007).

Σε παγκόσμια κλίμακα, ο επιπολασμός σε παιδιά ηλικίας έως 18 ετών υπολογίζεται ότι φτάνει το ποσοστό 7,1%, όπως αποκαλύπτουν 102 σχετικές έρευνες από όλες τις ηπείρους. Η πλειοψηφία των περιστατικών συγκεντρώνεται στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική (Hoseini et al., 2014; Polanczyk et al., 2007). Στην Ευρώπη το ποσοστό είναι μόλις κάτω από το 5%. Τα ποσοστά επικράτησης της ΔΕΠΥ μπορεί να ποικίλλουν και να εξαρτώνται από παράγοντες, όπως η ηλικία, το φύλο, ο υπο-τύπος, η συννοσηρότητα. Η ΔΕΠΥ εμφανίζεται σε παιδιά από την προσχολική ηλικία (2-4 ετών) και συνεχίζει έως την εφηβεία αλλά και μετά την ενηλικίωση του ατόμου. Με βάση το φύλο, διαπιστώνεται

μεγαλύτερος επιπολασμός στα αγόρια. Ο υπο-τύπος της ΔΕΠΥ εμφανίζεται σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Η συννοσηρότητα περιπλέκει περισσότερο την κατανόηση των πραγματικών ποσοστών επιπολασμού (Hoseini et al., 2014).

Τα ποσοστά επικράτησης της ΔΕΠΥ σε παιδιά και εφήβους αντιπροσωπεύουν τις μέσες τιμές σε όλο το εύρος της ηλικίας τους, αλλά ο μέγιστος επιπολασμός μπορεί να είναι πολύ υψηλότερος σε ορισμένες ηλικιακές ομάδες. Για παράδειγμα, στα αγόρια ηλικίας 9 ετών εκτιμάται στο ποσοστό 13%. Τα πραγματικά ποσοστά επιπολασμού στην κοινότητα πρέπει να βασίζονται σε αντιπροσωπευτικές έρευνες για την υγεία με βάση τον πληθυσμό, δηλαδή το πραγματικό ποσοστό της ΔΕΠΥ στον πληθυσμό, σε αντίθεση με το ποσοστό που προκύπτει από τη συλλογή κλινικών δεδομένων. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στις ΗΠΑ για την υγεία των παιδιών και εφήβων (4-17 ετών), στην οποία οι γονείς κλήθηκαν να αναφέρουν αν το παιδί τους είχε διαγνωστεί με ΔΕΠΥ, έδειξε ότι το ποσοστό των διαγνώσεων αυξήθηκε από 6,1% το 1997 σε 10,2% το 2016 (Drechsler et al., 2020).

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι τα ποσοστά διαφέρουν με βάση τα δύο έγκυρα συστήματα ταξινόμησης, το DSM V του Αμερικανικού Ψυχιατρικού Οργανισμού και το ICD-10 του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας. Σύμφωνα με αποτελέσματα του DSM V, τα ποσοστά επιπολασμού σε παιδιά σχολικής ηλικίας (6-14 ετών) είναι 3-5%, ενώ σύμφωνα με το ICD-10 είναι 1-3%. Το 35-50% των περιπτώσεων είναι ο «κατά κύριο λόγο τύπος ελλειμματικής προσοχής». Επίσης, τα αγόρια εμφανίζουν συμπτώματα δύο έως τέσσερις φορές περισσότερο από τα κορίτσια (Altable, 2020).

Η διάγνωση της ΔΕΠΥ βασίζεται στην παρατήρηση των συμπεριφορικών συμπτωμάτων. Σύμφωνα με το Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο των Ψυχικών Διαταραχών DSM V, δεν θα έπρεπε να γίνεται διάγνωση της ΔΕΠΥ αν τα συμπεριφορικά συμπτώματα μπορούν να διαγνωστούν καλύτερα στο πλαίσιο άλλων ψυχικών διαταραχών (αγχώδεις διαταραχές, διαταραχές διάθεσης, διαταραχές προσωπικότητας κ.ά.) (Drechsler et al., 2020).

Το DSM V αναγνωρίζει ότι πολλές κατηγορίες διαταραχών μπορεί να συντρέχουν κατά τη διάρκεια της ζωής ενός ατόμου και ότι πολλά συμπτώματα που αποδίδονται σε μια διαταραχή μπορεί να εμφανίζονται και σε άλλες κατηγορίες διαταραχών. Σύμφωνα με το DSM V, για τη διάγνωση της ΔΕΠΥ πρέπει να παρουσιάζονται συνδυαστικά έξι ή περισσότερα από έντεκα συμπτώματα, τα οποία πρέπει να εμφανίζονται σε δύο

τουλάχιστον περιβάλλοντα πριν από την ηλικία των 12 ετών για τουλάχιστον 6 μήνες. Παράλληλα, πρέπει να διαπιστώνεται ότι περιορίζουν ή βλάπτουν την κοινωνική ή ακαδημαϊκή ή επαγγελματική λειτουργικότητα. Τα συμπτώματα που αξιολογούνται όσον αφορά στην ελλειμματική προσοχή είναι (American Psychiatric Association-APA, 2013):

- «το παιδί αδυνατεί να δώσει προσοχή σε λεπτομέρειες ή κάνει λάθη απροσεξίας»
- «αδυνατεί να επικεντρωθεί σε καθήκοντα»
- «δείχνει να μην ακούει όταν του απευθύνονται άμεσα»
- «δυσκολεύεται στην οργάνωση δραστηριοτήτων»
- «δεν ακολουθεί οδηγίες ή δεν ολοκληρώνει εργασίες»
- «χάνει αντικείμενα χρήσιμα για εργασίες ή δραστηριότητες»
- «αποφεύγει εργασίες που απαιτούν πνευματική προσπάθεια για παρατεταμένο χρονικό διάστημα»
- «αποσπάται εύκολα»
- «είναι αφηρημένο».

Όσον αφορά στην υπερκινητικότητα/παρορμητικότητα, τα συμπτώματα που αξιολογούνται είναι (American Psychiatric Association-APA, 2013):

- «κουνά μηχανικά χέρια και πόδια, όταν βρίσκεται σε καθιστή θέση»
- «τρέχει χωρίς λόγο»
- «δεν λαμβάνει μέρος σε δραστηριότητες που εκτελούνται με ησυχία»
- «μιλά υπερβολικά»
- «απαντά χωρίς να έχει ολοκληρωθεί η ερώτηση»
- «δεν περιμένει τη σειρά του».

Η διάγνωση με βάση τον Κώδικα ICD-10 διακρίνει ανάμεσα στην υπερκινητική διαταραχή (Hyperkinetic Disorder-HKD) της παιδικής ηλικίας και τη διαταραχή της υπερκινητικής συμπεριφοράς που εμφανίζεται συνδυαστικά με συμπτώματα συννοσηρότητας διαταραχών αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Η πρώτη διαγιγνώσκεται με τουλάχιστον έξι συμπτώματα ελλειμματικής προσοχής και έξι συμπτώματα υπερκινητικότητας/παρορμητικότητας που εμφανίζονται πριν την ηλικία των 6 ετών. Επιπλέον, όπως ορίζει και το DSM V, τα συμπτώματα πρέπει να εμφανίζονται σε τουλάχιστον δύο περιβάλλοντα. Επομένως, προκύπτει ότι η διαταραχή HKD είναι ο

συνδυασμένος τύπος των συμπτωμάτων της ελλειμματικής προσοχής και της υπερκινητικότητας/παρορμητικότητας. Ο ICD-10 δεν αναγνωρίζει επίσημα τη ΔΕΠΥ, αλλά συμπεριλαμβάνει διαγνωστικά κριτήρια για την υπερκινητική διαταραχή. Στον Κώδικα ICD-11, η διαταραχή της υπερκινητικής συμπεριφοράς δεν συμπεριλαμβάνεται, ενώ αναγνωρίζεται η ΔΕΠΥ ως επίσημη διαγνωστική κατηγορία. Διακρίνονται δε πέντε υπο-τύποι (υποκατηγορίες) της ΔΕΠΥ, οι οποίες είναι παρόμοιες με αυτές του DSM V:

- «συνδυασμένη εμφάνιση της ΔΕΠΥ»
- «κατά κύριο λόγο εκδήλωση ελλειμματικής προσοχής»
- «κατά κύριο λόγο εκδήλωση υπερκινητικότητας/παρορμητικότητας»

Προστίθενται δύο νέοι υπο-τύποι:

- «μη καθορισμένη εμφάνιση της ΔΕΠΥ»
- «καθορισμένη εμφάνιση της ΔΕΠΥ» (The Open University, n.d.).

Η διαγνωστική διαδικασία, η καταγραφή των συμπτωμάτων συννοσηρότητας, καθώς και η διαφοροποιημένη διάγνωση ακολουθούν συγκεκριμένη διαδικασία. Αρχικά, πραγματοποιείται η εξερεύνηση των συμπτωμάτων, όπου διερευνάται και καταγράφεται η συχνότητα, η ένταση και η περιστασιακή μεταβλητότητα των συμπτωμάτων. Επίσης, διερευνάται το ιστορικό ανάπτυξης της διαταραχής και καταγράφονται οι ψυχιατρικές συννοσηρότητες και οι συνοδοί διαταραχές, όπως καταθλιπτική διαταραχή, αγχώδης διαταραχή κ.ά. Στη συνέχεια αναζητούνται οι γενικές συνθήκες σχετικές με τη ΔΕΠΥ, όπως ασυνεπή γονεϊκή συμπεριφορά, έλλειψη ζεστασίας στις οικογενειακές σχέσεις κ.ά. Ανιχνεύονται οι θεραπευτικές προσδοκίες και η προθυμία των πασχόντων και των οικογενειών τους να συνεργαστούν με τους ειδικούς για τη διενέργεια νευρολογικών ή/και ψυχολογικών τεστ. Η παρατήρηση της συμπεριφοράς είναι ουσιώδης κατά τη διάγνωση (Altable, 2020).

2. Η επίδραση της ΔΕΠΥ στην ποιότητα ζωής των παιδιών και των εφήβων

2.1. Επιπτώσεις της ΔΕΠΥ στα παιδιά και στους εφήβους

Τα παιδιά που εμφανίζουν τη διαταραχή είναι πιθανό να έχουν χαμηλότερη ακαδημαϊκή επίδοση από τους συμμαθητές τους, να εκδηλώνουν αντικοινωνική συμπεριφορά στο σχολικό πλαίσιο και συγκεκριμένες δυσκολίες μετά τη σχολική ζωή, καθώς επίσης να βιώνουν την κοινωνική απομόνωση (Hoseini et al., 2014).

Τα συμπτώματα της ελλειμματικής προσοχής και της υπερκινητικότητας/παρορμητικότητας της ΔΕΠΥ σχετίζονται με ελλείμματα σε διάφορους τομείς. Συγκεκριμένα, στη ΔΕΠΥ οφείλονται η χαμηλή μαθησιακή επίδοση, τα προβλήματα στις σχέσεις με την οικογένεια και τους φίλους, η αυξημένη αντικοινωνική και παραβατική δραστηριότητα. Ως μακροπρόθεσμες αρνητικές επιπτώσεις στη ζωή των ατόμων αυτών αναφέρεται ο αυξημένος κίνδυνος χρήσης ουσιών, οι μειωμένες επαγγελματικές ευκαιρίες, η αυξημένη εγκληματική δραστηριότητα (Danckaerts et al., 2010).

Τα παιδιά με ΔΕΠΥ και συννοσηρότητα με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες έρχονται αντιμέτωπα με αποτυχία στις σχολικές επιδόσεις, με αδυναμία τήρησης του καθημερινού προγράμματος και ωραρίου του σχολείου, με δυσκολίες στην κοινωνική προσαρμογή, που είναι περισσότερο εμφανείς στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου και στο γυμνάσιο. Η συννοσηρότητα δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο τη μαθησιακή δυνατότητα αυτών των παιδιών, καθώς οι διαδικασίες της επεξεργασίας των πληροφοριών, της αναπαραγωγής των λέξεων και των προτάσεων, της ακουστικής διάκρισης, της αναπαραγωγής σχεδίων (οπτική-κινητική διάκριση), της σειροθέτησης και της αποκωδικοποίησης γραμμάτων ή λέξεων, είναι εξαιρετικά δύσκολες. Η χαμηλή επίδοση συνεπάγεται χαμηλότερους βαθμούς σε σχέση με τους συμμαθητές τους χωρίς ΔΕΠΥ. Συχνά παρατηρείται η εγκατάλειψη της εκπαίδευσης μετά το γυμνάσιο (Burgic-Radmanovic & Burgic, 2020).

Σε αντίθεση με παιδιά με άλλες ψυχιατρικές διαταραχές, τα παιδιά με ΔΕΠΥ είναι πιθανό να έχουν μια υπεραισιόδοξη αντίληψη της κατάστασής τους. Συχνά υπερεκτιμούν τις ικανότητες και τις επιδόσεις τους προκειμένου να προβάλουν μια θετική εικόνα.

Πρόκειται για έναν μηχανισμό άμυνας ή προστασίας του εαυτού τους προσπαθώντας να αποκρύψουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Ίσως ακόμα και να αγνοούν το πρόβλημα θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό το αντιμετωπίζουν. Παρατηρείται επίσης ότι υποβάλλονται σε μια διαδικασία προσαρμογής στη διαταραχή που οδηγεί στη μετατόπιση των εσωτερικών τους προτύπων χωρίς ωστόσο να αντιμετωπίζουν το πρόβλημα με ρεαλιστικό τρόπο (Hoza et al., 2002).

Στο σχολικό πλαίσιο τα παιδιά με ΔΕΠΥ έχουν διάφορες συμπεριφορικές εκδηλώσεις. Μπορεί να είναι παρορμητικά, να μην μπορούν να παραμένουν ήσυχα και να μην ελέγχουν τις κινήσεις τους. Συνηθίζουν να απαντούν χωρίς να περιμένουν υπομονετικά να τους απευθύνει ερώτηση ο εκπαιδευτικός ή κάποιες φορές εκφράζονται εντελώς παρορμητικά και αργότερα το μετανιώνουν. Η υπερβολική και περιττή κινητικότητα δεν τους αφήνει χρόνο να διαβάσουν και να ολοκληρώσουν τις εργασίες τους και η βαθμολογία τους αντανakλά περισσότερο την αδυναμία ολοκλήρωσης των μαθημάτων τους και όχι την πραγματική τους ικανότητα. Όσον αφορά στις γραπτές εργασίες, δεν ολοκληρώνουν προτάσεις ή/και παραγράφους, με αποτέλεσμα να υστερούν στον γραπτό λόγο, στη γραμματική, στη σύνταξη, στη δομή των προτάσεων και στις επόμενες σχολικές τάξεις. Σοβαρό έλλειμμα εμφανίζουν στο ζήτημα της οργάνωσης και του σχεδιασμού, ενώ πολλές φορές απαιτείται η συμβολή των γονέων για να οργανώσουν το παιδί στα μαθήματά του (Shaughnessy & Waggoner, 2015).

Οι επιπτώσεις της ΔΕΠΥ αλλάζουν όσο το παιδί μεγαλώνει. Η ελλιπής συγκέντρωση, τα υψηλά επίπεδα δραστηριότητας και η παρορμητικότητα είναι συνήθως τα χαρακτηριστικά των παιδιών της προσχολικής ηλικίας που δεν εμφανίζουν ΔΕΠΥ. Ωστόσο, στο στάδιο αυτό τα παιδιά ξεχωρίζουν καθώς δεν συμμετέχουν στο παιχνίδι με ιδιαίτερη ένταση και εκδηλώνουν υπερβολική κινητική ανησυχία. Παρατηρούνται επίσης ζητήματα καθυστερημένης ανάπτυξης, αποκλίνουσας συμπεριφοράς και ανεπαρκών κοινωνικών δεξιοτήτων. Σε αυτήν την ηλικία είναι καίριας σημασίας η στοχευμένη στήριξη και συμβουλευτική στους γονείς καθώς η θετική αλληλεπίδρασή τους με τα παιδιά μπορεί να βελτιώσει τα συμπτώματα.

Τα παιδιά ηλικίας δημοτικού σχολείου με ΔΕΠΥ συχνά αρχίζουν να αισθάνονται ότι είναι διαφορετικά από τους συμμαθητές τους οι οποίοι αναπτύσσουν τις δεξιότητές τους και αποκτούν γνώσεις με επιτυχία. Στο στάδιο αυτό βιώνουν τη μαθησιακή αποτυχία, την

απόρριψη από τους συμμαθητές και διαμορφώνουν χαμηλή αυτοεκτίμηση. Κατά την ηλικία αυτή γίνονται πιο εμφανείς και οι δυσκολίες τους στο οικογενειακό πλαίσιο ή στο εξωτερικό περιβάλλον. Συχνά τα αδέλφια δεν είναι πρόθυμα να φροντίσουν το παιδί με ΔΕΠΥ ή τα άλλα παιδιά δεν το προσκαλούν σε πάρτι ή στο παιχνίδι. Επιπλέον η ΔΕΠΥ επηρεάζει αρνητικά τα πρότυπα του ύπνου με αποτέλεσμα να επιδεινώνεται η συμπεριφορά λόγω της έλλειψης ή του κακού ύπνου. Οι γονείς είναι αναγκασμένοι να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στη φροντίδα αυτού του παιδιού με αποτέλεσμα να μην έχουν προσωπικό χρόνο γεγονός που οδηγεί στη ρήξη των σχέσεων. Η κατάσταση αυτή προκαλεί περαιτέρω επιδείνωση της μελαγχολίας ή της επιθετικότητας ή της αποκλίνουσας συμπεριφοράς του παιδιού.

Κατά την εφηβεία, παρατηρείται μείωση της υπερδραστηριότητας που είναι ιδιαίτερα έντονη στα μικρότερα παιδιά. Ωστόσο, η ελλειμματική προσοχή, η παρορμητικότητα και η εσωτερική ανησυχία παραμένουν ως σημαντικές δυσκολίες για τους εφήβους. Συχνά εμφανίζουν μια διαστρεβλωμένη αίσθηση του εαυτού και μια διατάραξη της φυσιολογικής ανάπτυξης, ενώ είναι πιθανό να εκδηλώσουν υπερβολικά επιθετική και αντικοινωνική συμπεριφορά δημιουργώντας περαιτέρω προβλήματα στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. Ο κίνδυνος της ακαδημαϊκής αποτυχίας, της εγκατάλειψης του σχολείου, της εφηβικής εγκυμοσύνης και της παραβατικής/εγκληματικής συμπεριφοράς είναι ιδιαίτερα αυξημένος στους εφήβους. Επίσης, υποστηρίζεται ότι οδηγούν επικίνδυνα και εμπλέκονται σε παραβάσεις του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, όπως υπέρβαση ορίου ταχύτητας, και σε τροχαία ατυχήματα (Harpin, 2005).

2.2. Η ποιότητα ζωής των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ

Ο όρος «ποιότητα ζωής» περιγράφει την υποκειμενική αντίληψη ενός ατόμου για τη θέση του στη ζωή όπως προκύπτει από τη φυσική, ψυχολογική και κοινωνική λειτουργικότητά του. Τα τελευταία χρόνια έχει αποτελέσει ένα σημαντικό μέτρο των αποτελεσμάτων της κλινικής παρακολούθησης και της έρευνας σε παιδιά με προβλήματα ψυχικής υγείας. Καθώς στο επίκεντρο της ιατρικής επιστήμης έχει τεθεί η προαγωγή της υγείας, η έννοια της ποιότητας ζωής έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία. Σχετίζεται δε με την εν γένει ευημερία του ατόμου στην καθημερινή λειτουργικότητά του σε όλους τους τομείς

(Danckaerts et al., 2010). Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHOQOL, 1995), ο όρος «ποιότητα ζωής» αναφέρεται στην αντίληψη του ατόμου για τη θέση του στη ζωή στο πλαίσιο του πολιτισμικού και αξιακού συστήματος στο οποίο ζουν και σε σχέση με τους στόχους, τις προσδοκίες, τα ενδιαφέροντά τους.

Η συχνότητα εμφάνισης της ΔΕΠΥ σε παιδιά και εφήβους έχει απασχολήσει έντονα την επιστημονική κοινότητα όσον αφορά στην ποιότητα της ζωής τους. Τα ελλείμματα στη σχολική επίδοση και στην κοινωνική ζωή αλλά και οι δυσκολίες στον συναισθηματικό τομέα που οφείλονται στη ΔΕΠΥ οδηγούν τα παιδιά που πάσχουν σε χαμηλή αυτοεκτίμηση και αίσθημα δυστυχίας. Ως αποτέλεσμα αυτών, αντιμετωπίζουν πρόβλημα στις διαπροσωπικές και οικογενειακές σχέσεις τους, γεγονός που υποβαθμίζει την ποιότητα ζωής τους. Στο οικογενειακό πλαίσιο, η ύπαρξη ενός παιδιού με ΔΕΠΥ προκαλεί περισσότερες συγκρούσεις σε σχέση με οικογένειες όπου δεν υπάρχει αντίστοιχο πρόβλημα. Σχετική έρευνα πραγματοποιήθηκε από το Ψυχιατρικό Τμήμα Παιδιού και Εφήβου του Πανεπιστημίου της Άγκυρας σε 59 παιδιά, ηλικίας 7-16 ετών, που είχαν διαγνωστεί με ΔΕΠΥ και δεν αντιμετώπιζαν άλλες ψυχιατρικές διαταραχές. Η έρευνα κατέδειξε πως η ΔΕΠΥ επηρεάζει την ποιότητα ζωής και τη λειτουργικότητα είτε των ίδιων των παιδιών είτε των οικογενειών τους (Kandemir et al., 2014).

Η ποιότητα ζωής είναι μια πολυδιάστατη έννοια που αφορά σε ένα φάσμα φυσικών, ψυχολογικών, γνωστικών και κοινωνικών λειτουργιών. Η εφαρμογή των διαφορετικών μεθόδων μετρήσεων προσδιορίζουν αυτούς τους τομείς με διαφορετικούς τρόπους, ενώ συχνά υπάρχει επικάλυψη ανάμεσα στις μετρήσεις της ποιότητας ζωής και στις μετρήσεις της συμπτωματολογίας των ελλειμμάτων. Πρωτίστως, η ποιότητα ζωής θεωρείται ως το αποτέλεσμα της αυτο-αναφοράς του ασθενή και για τον λόγο αυτό στις περιπτώσεις των παιδιών και των εφήβων η αναφορά των ίδιων είναι ουσιώδης προκειμένου να καταγραφεί με ακρίβεια η ποιότητα ζωής τους. Ωστόσο, στα παιδιά ηλικίας μικρότερης των 7 ή 8 ετών υφίσταται αντικειμενική δυσκολία. Τα μικρά παιδιά ίσως να μην κατανοούν πλήρως ή να μην έχουν τις επικοινωνιακές δεξιότητες ώστε να παρέχουν έγκυρη πληροφόρηση. Σε παιδιά με ΔΕΠΥ, στα οποία εμφανίζεται δυσκολία συγκέντρωσης για τη συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου, η μέτρηση της ποιότητας ζωής δυσχεραίνεται. Συχνά, οι μετρήσεις που σχεδιάζονται για αυτά τα παιδιά απευθύνονται συγχρόνως και σε έναν γονέα που καλείται να συμπληρώσει το ερωτηματολόγιο (Matza et al., 2005).

Όπως αναφέρουν οι Danckaerts et al. (2010), οι ψυχιατρικές διαταραχές στα παιδιά αλληλεπιδρούν με την ποιότητα ζωής, καθώς έχουν αντίκτυπο στην ικανότητά τους να εμπλακούν αποτελεσματικά στις καθημερινές δραστηριότητες με σοβαρές επιπτώσεις στην ευημερία τους. Οι εξωτερικευμένες συμπεριφορές, όπως η αποκλίνουσα συμπεριφορά και η ΔΕΠΥ, υποβαθμίζουν την ευημερία των παιδιών και των εφήβων όσον αφορά στην υποκειμενική αίσθηση της θέσης τους στη ζωή και της ικανότητας της καθημερινής λειτουργικότητας.

Η έρευνα των Danckaerts et al. (2010) καταδεικνύει τη χαμηλή ποιότητα ζωής στα παιδιά με ΔΕΠΥ, σύμφωνα με τις αναφορές των γονέων. Περαιτέρω, ο βαθμός ποιότητας ζωής είναι ανάλογος με τη σοβαρότητα των συμπτωμάτων και με την ύπαρξη συννοσηρότητας με τη ΔΕΠΥ. Οι σημαντικότερες επιπτώσεις αφορούν στην ψυχοκοινωνική ζωή και στην μαθησιακή επίδοση των παιδιών, καθώς επίσης και στην οικογενειακή ζωή. Ο αρνητικός αντίκτυπος της ΔΕΠΥ δεν διαφοροποιείται με βάση την εμφάνιση είτε της ελλειμματικής προσοχής είτε της υπερκινητικότητας/παρορμητικότητας. Επιπλέον, φαίνεται πως υπάρχει αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ποιότητα ζωής και στη ΔΕΠΥ, καθώς η βελτίωση της πρώτης με θεραπευτικές παρεμβάσεις έχει θετικά αποτελέσματα μετριάζοντας τα συμπτώματα της ΔΕΠΥ.

Συμπερασματικά, η κατανόηση του αντίκτυπου της ΔΕΠΥ στην ποιότητα ζωής έχει ιδιαίτερη σημασία στη βελτίωση της αντίληψης του ασθενή για την υγεία του, καθώς μπορεί να συμβάλει στον βραχυπρόθεσμο μετριασμό των συμπτωμάτων και να λειτουργήσει ως μια μέθοδος θεραπείας. Αν η θεραπεία της ΔΕΠΥ σε ένα παιδί μετριάξει τα συμπτώματα αλλά δεν βελτιώνει την ποιότητα ζωής, τότε ίσως δεν μπορεί να θεωρηθεί αποτελεσματική. Απαιτείται για τον λόγο αυτό η αξιόπιστη μέτρηση της ποιότητας ζωής τόσο στην κλινική έρευνα όσο και στη φροντίδα του ασθενή. Επιπλέον, τα δεδομένα των μετρήσεων της ποιότητας ζωής στα παιδιά και στους εφήβους συμβάλλουν στον κατάλληλο σχεδιασμό των παρεμβάσεων από τις υπηρεσίες υγείας με εστίαση στα αποτελέσματα που είναι σημαντικά για κάθε ασθενή. Οι αξιόπιστες μετρήσεις είναι σημαντικές για την εφαρμογή θεραπευτικών παρεμβάσεων ελάχιστου κόστους και για την επιλογή της κατάλληλης παρέμβασης από τον ίδιο τον ασθενή ή/και την οικογένειά του (Spitzer, et al., 1995).

Πέρα από τις επιπτώσεις στα ίδια τα παιδιά που εμφανίζουν ΔΕΠΥ, είναι γεγονός ότι επηρεάζεται η ζωή ολόκληρης της οικογένειας. Πολλοί γονείς περιγράφουν την εμπειρία τους να προσπαθούν να προσαρμόσουν το οικογενειακό περιβάλλον με βάση τις ανάγκες του παιδιού ώστε να συμβάλουν στη βέλτιστη λειτουργικότητά του. Το επίκεντρο του ενδιαφέροντος των γονέων είναι η διαφύλαξη της καθημερινής λειτουργικότητας της οικογένειας και η στήριξη του παιδιού με ΔΕΠΥ προκειμένου να αναπτύξει συγκεκριμένες δεξιότητες χρήσιμες τόσο στο οικογενειακό όσο και στο κοινωνικό πλαίσιο. Αναζητούν αποδοχή και στήριξη από το κοινωνικό τους περιβάλλον και τους επαγγελματίες ειδικούς. Εν γένει, η καθημερινή ζωή της οικογένειας είναι απαιτητική, έντονη και προϋποθέτει ισχυρή εσωτερική δύναμη από τους γονείς ώστε να διαχειριστούν το παιδί με ΔΕΠΥ με τον πιο ωφέλιμο τρόπο (Moen, 2014).

2.3. Θεραπευτικές παρεμβάσεις και στρατηγικές ενίσχυσης

Η ανάπτυξη στρατηγικών υγείας θα πρέπει να στηρίζεται στη γνώση αν η υπερκινητική συμπεριφορά των ατόμων με ΔΕΠΥ εγκυμονεί κινδύνους για μελλοντικά προβλήματα ψυχικής υγείας (Moyá et al., 2014).

Η συχνότητα της εμφάνισης της ΔΕΠΥ θέτει το ζήτημα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της δημόσιας υγείας λόγω του υψηλού ποσοστού επιπολασμού, της χρόνιας φύσης της διαταραχής, του σοβαρού αντίκτυπου στην οικογενειακή ζωή, στη σχολική επίδοση και στις σχέσεις με τους συνομηλίκους. Επιπλέον, το κόστος της θεραπείας και της αντιμετώπισης είναι υψηλό επιβαρύνοντας οικονομικά τα δημόσια συστήματα υγείας. Η Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία για το Παιδί και τον Έφηβο (AACAP) συνιστά κατ' αρχήν την εφαρμογή της συμπεριφορικής θεραπείας για τη διαχείριση των παιδιών προσχολικής ηλικίας με ΔΕΠΥ. Ωστόσο, υφίσταται και φαρμακευτική θεραπεία σε παιδιά ηλικίας έως 6 ετών με πολλαπλές ψυχιατρικές διαταραχές. Οι οδηγίες της AACAP ποικίλλουν ανάλογα με την ηλικία του ασθενή. Στην προσχολική ηλικία (4-5 ετών) προτείνεται η θεραπεία τροποποίησης της συμπεριφοράς που βασίζεται στην κλινική εικόνα του παιδιού σύμφωνα με τις αναφορές των γονέων και των δασκάλων. Η χορήγηση φαρμάκων συστήνεται στην περίπτωση που η συμπεριφορική θεραπεία δεν αποδώσει κάποιο αποτέλεσμα στη λειτουργικότητα του παιδιού (CDC, 2016).

Σύμφωνα με τον Plitzka (2007), η αποτελεσματική μακροπρόθεσμη διαχείριση του ασθενή με ΔΕΠΥ είναι η αδιάλειπτη φροντίδα από έμπειρο κλινικό ιατρό, ο οποίος συγκεντρώνει τις απαιτούμενες πληροφορίες από την οικογένεια και το περιβάλλον του παιδιού. Η συχνότητα και η διάρκεια των συνεδριών παρακολούθησης πρέπει να είναι εξατομικευμένη για το παιδί και την οικογένειά του και ανάλογη με τα συμπτώματα και τη σοβαρότητά τους, με τη συννοσηρότητα με άλλες διαταραχές, καθώς και με την απόκριση στη θεραπεία.

Αναφορικά με τη φαρμακευτική θεραπεία, μελέτες έχουν δείξει πως συγκεκριμένα διεγερτικά φάρμακα προσφέρουν βραχυπρόθεσμη αντιμετώπιση των συμπτωμάτων και βελτίωση της ακαδημαϊκής επίδοσης. Ωστόσο, δεν είναι βέβαιη η απόκριση του ασθενή στη φαρμακευτική αγωγή, καθώς επίσης δεν έχει διαπιστωθεί η μακροπρόθεσμη αποτελεσματικότητά της. Η βέλτιστη θεραπεία της ΔΕΠΥ περιλαμβάνει ένα εξατομικευμένο πρόγραμμα παρέμβασης βασισμένο σε όποια τυχόν συννοσηρότητα εμφανίζει κάθε παιδί και παράλληλα φαρμακοθεραπεία σε συνδυασμό με ψυχοεκπαίδευση, συμπεριφορική θεραπεία, τροποποίηση του περιβάλλοντος και ενδεχομένως ψυχοθεραπεία του παιδιού ή/και της οικογένειάς του (Goldman et al., 1998).

Η θεραπεία της ΔΕΠΥ βασίζεται στη συνεργασία του ειδικού επαγγελματία υγείας και του ασθενή. Στην περίπτωση των παιδιών είναι απαραίτητη η συνεργασία και των γονέων και δασκάλων. Το εξατομικευμένο πρόγραμμα που καταρτίζεται πρέπει να έχει συγκεκριμένους στόχους που αναδιαμορφώνονται ανάλογα με την πρόοδο του παιδιού. Συνήθως ο συνδυασμός της συμπεριφορικής θεραπείας με τη χορήγηση φαρμάκων αποδίδει καλύτερα. Υπάρχουν ψυχοδιεγερτικά φάρμακα που χρησιμοποιούνται μόνα τους ή σε συνδυασμό, ωστόσο ο επαγγελματίας υγείας οφείλει να αποφασίσει ποιο είναι κατάλληλο για τις ανάγκες και τα συμπτώματα του ασθενή (Hoseini et al., 2014). Η χρήση φαρμάκων διεγείρει το κεντρικό νευρικό σύστημα και μπορεί να βελτιώσει προβλήματα, όπως τη χαμηλή αυτοεκτίμηση, τις συναισθηματικές διακυμάνσεις και τις εκρήξεις θυμού, την κοινωνική προσαρμοστικότητα. Παράλληλα, τα προγράμματα καθοδήγησης (σε ομαδικό ή ατομικό πλαίσιο) παρέχουν υποστηρικτική ψυχοθεραπεία, με στόχο την επίλυση καθημερινών πρακτικών προβλημάτων (Πεχλιβανίδης κ. συν., 2012).

Ο Donnelly (2006) επίσης υποστηρίζει ότι κατά τη θεραπευτική προσέγγιση της ΔΕΠΥ πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες και οι συννοσηρές καταστάσεις που

συνοδεύουν τη διαταραχή σε κάθε ασθενή. Δεν υπάρχει μία θεραπεία κατάλληλη για όλους. Οι ασθενείς έχουν εξατομικευμένες ανάγκες και η βέλτιστη θεραπεία πρέπει να περιλαμβάνει φαρμακευτική αγωγή και ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις που θα στοχεύουν στην αντιμετώπιση των συγκεκριμένων συμπτωμάτων.

Εκτός από τις θεραπευτικές παρεμβάσεις που έχουν ως στόχο τη βέλτιστη διαχείριση της ΔΕΠΥ, οι ερευνητές προτείνουν στρατηγικές που μπορούν να εφαρμόζουν οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί ώστε να διευκολύνουν τη μαθησιακή διαδικασία και την επίδοση των μαθητών με ΔΕΠΥ. Κυρίως οι στρατηγικές αυτές σχετίζονται με φυσικές/ψυχοκινητικές παρεμβάσεις. Τα εκπαιδευτικά παιχνίδια, για παράδειγμα, μπορούν να βελτιώσουν τη γραφή και την ανάγνωση και να ενισχύσουν τη μνήμη, την προσοχή και τη συγκέντρωση. Επιπλέον, πολύ χρήσιμη φαίνεται πως είναι η τήρηση λίστας στην οποία περιλαμβάνονται οι συμπεριφορικοί στόχοι των παιδιών οι οποίοι σχετίζονται με την υπερκινητικότητα και την παρορμητικότητα, με την αντικοινωνική συμπεριφορά, με τις ακαδημαϊκές δεξιότητες. Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί βοηθούν τα παιδιά να τηρούν με συνέπεια τη λίστα. Όσον αφορά στο περιβάλλον της σχολικής τάξης, υποστηρίζεται ότι η ικανότητα των εκπαιδευτικών να διαχειρίζονται το σύνολο των μαθητών διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην επικέντρωση της προσοχής των παιδιών με ΔΕΠΥ. Είναι απαραίτητο οι εκπαιδευτικοί να διαμορφώνουν θετικό κλίμα με τους μαθητές ώστε να προλαμβάνουν τυχόν προβλήματα στην αλληλεπίδραση των παιδιών (Santos & Albuquerque, 2019).

Η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών προτείνεται επίσης ως εργαλείο βελτίωσης της ακαδημαϊκής επίδοσης, καθώς τα χαρακτηριστικά των εργασιών που βασίζονται στα προγράμματα του υπολογιστή ενισχύουν την προσοχή και τη συγκέντρωση. Έρευνες δείχνουν βελτίωση της επίδοσης στα μαθηματικά και στην ανάγνωση. Για παράδειγμα, το πρόγραμμα CAT (Computerized Attention Training) περιλαμβάνει μια λίστα ασκήσεων που εστιάζει στις γνωστικές δεξιότητες, στην ακοή και στην όραση-βλέμμα. Το πρόγραμμα CAI (Computerized Attention Instruction) επικεντρώνεται στα μαθηματικά και στην ανάγνωση. Η χρήση και των δύο αυτών προγραμμάτων μειώνει τα προβλήματα επικέντρωσης της προσοχής (Santos & Albuquerque, 2019).

Η Grossman (n.d.) προτείνει τις ακόλουθες παρεμβάσεις ανάλογα με τα κύρια συμπτώματα του παιδιού με ΔΕΠΥ:

- Με βάση το σύμπτωμα της υπερκινητικότητας, οι γονείς θα πρέπει να παρέχουν στο παιδί πολλές ευκαιρίες δραστηριότητας ώστε να εκτονώνει την ενέργειά του. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να εγγράψουν το παιδί σε σπορ, όπως κολύμπι ή ποδόσφαιρο, όπου θα έχει την ευκαιρία να κινείται για αρκετό χρονικό διάστημα.
- Όσον αφορά στο πρόβλημα επικέντρωσης της προσοχής, οι γονείς μπορούν να ζητούν από το παιδί να επαναλαμβάνει τις οδηγίες που του δίνονται ώστε να θυμάται καλύτερα τι πρέπει να κάνει. Μπορούν επίσης να χρησιμοποιούν εικόνες που δείχνουν στο παιδί ποιες ενέργειες πρέπει να ακολουθήσει για να ολοκληρώσει μία δραστηριότητα.
- Για παιδιά με οργανωτικές δυσκολίες, καλό είναι να χρησιμοποιούνται χρώματα που υποδηλώνουν με έμφαση λέξεις, αντικείμενα, πληροφορίες, θέματα. Χρήσιμο είναι επίσης το ημερολόγιο για τα παιδιά με πρόβλημα διαχείρισης του χρόνου ώστε να ανατρέχουν καθημερινά και να οργανώνουν καλύτερα τον χρόνο με βάση της δραστηριότητές τους.
- Για παιδιά με δυσκολίες στη διεκπεραίωση των σχολικών μαθημάτων, καλό είναι να εξασφαλίζεται ένας ήσυχος χώρος, χωρίς περισπασμούς από την τηλεόραση ή άλλους θορύβους, όπου να έχει όλα τα απαιτούμενα υλικά συγκεντρωμένα. Επίσης, προτείνεται να γίνονται μικρά διαλείμματα των 10-15 λεπτών σε τακτά διαστήματα κατά τη διάρκεια της μελέτης. Οι γονείς μπορούν να ελέγχουν αν έχουν ολοκληρωθεί οι εργασίες και αν έχουν τοποθετηθεί στον κατάλληλο φάκελο.
- Τα προβλήματα ύπνου θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με τεχνικές, όπως με ήσυχες δραστηριότητες πριν τον ύπνο, με την αποφυγή παρακολούθησης βίαιων τηλεοπτικών προγραμμάτων και εμπλοκής με το κινητό τηλέφωνο ή με παιχνίδια στον υπολογιστή, με προετοιμασία ύπνου με τις συνηθισμένες ρουτίνες αρκετή ώρα πριν, με ένα ζεστό γάλα και ένα μπάνιο.
- Για τα παιδιά με συμπτώματα ΔΕΠΥ προτείνονται τροποποιήσεις στην εκπαιδευτική διαδικασία και στη σχολική τάξη, όπως παροχή περισσότερου χρόνου για την ολοκλήρωση των εργασιών ή των τεστ, επανάληψη των οδηγιών ώστε να γίνουν κατανοητές, ανάθεση μικρότερων εργασιών, τακτοποίηση του χώρου ώστε να υπάρχει δυνατότητα για κινητικότητα στο πλαίσιο της συνεργασίας

των μαθητών, τοποθέτηση του παιδιού σε σημείο κοντά στον εκπαιδευτικό ώστε να συγκεντρώνεται καλύτερα.

Εν γένει, οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να επικεντρώνονται στην επιτυχία του παιδιού με ΔΕΠΥ και να εξαίρουν τα θετικά χαρακτηριστικά της καθημερινής λειτουργικότητας και της μαθησιακής επίδοσης. Με τον τρόπο αυτόν θα ενδυναμώσουν το παιδί ωθώντας το να αναλογιστεί με ποιον τρόπο οδηγήθηκε στην επιτυχία και έτσι να εφεύρει και να αναπτύξει τις δικές του στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων.

Όπως αναφέρει ο Κουρκούτας (2019), ανάμεσα στις τεχνικές ενίσχυσης των ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών με ΔΕΠΥ, έμφαση δίνεται στην τροποποίηση των γονεϊκών πρακτικών, με παρεμβάσεις όπως η οικογενειακή θεραπεία και η συμβουλευτική γονέων. Όσον αφορά στην κοινότητα των εκπαιδευτικών, προτείνεται ότι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην κατανόηση των δυσλειτουργιών των παιδιών με ΔΕΠΥ ώστε να αποφεύγονται αρνητικές καταστάσεις όπως ο στιγματισμός και η συναισθηματική αποστασιοποίηση από τη μαθησιακή διαδικασία.

2.4. Λειτουργικοί ορισμοί

Λαμβάνοντας υπόψη τον σκοπό της παρούσας εργασίας αλλά και την ερευνητική υπόθεση στην οποία επικεντρώνεται η εργασία, κρίνεται σκόπιμη η απόδοση λειτουργικών ορισμών στις κεντρικές έννοιες, οι οποίες συνιστούν τις μεταβλητές που θα εξεταστούν στο ερευνητικό μέρος. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα εστιάζει στη διαταραχή της ΔΕΠΥ που εμφανίζεται σε παιδιά και εφήβους, καθώς επίσης και στις επιπτώσεις της στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των πασχόντων.

Η ΔΕΠΥ ως νευροαναπτυξιακή διαταραχή επηρεάζει αρνητικά την λειτουργικότητα των παιδιών και των εφήβων. Η καθημερινή λειτουργικότητα περιλαμβάνει πτυχές της οικογενειακής/ιδιωτικής και της σχολικής ζωής και αναφέρεται στις καθημερινές ρουτίνες και στις διαπροσωπικές σχέσεις με τα μέλη της οικογένειας και τους φίλους. Στην παρούσα εργασία, παρουσιάζονται τα ελλείμματα στην καθημερινή λειτουργικότητα που καταδεικνύουν την παρουσία της διαταραχής, όπως ο τρόπος με τον οποίο επιτελούνται οι ρουτίνες στο οικογενειακό πλαίσιο και ο βαθμός αυτονομίας των παιδιών, η διατήρηση

φιλικών σχέσεων, η δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, η σχολική επίδοση, η συμμετοχή στις σχολικές δραστηριότητες, ο βαθμός κοινωνικοποίησης στο σχολικό πλαίσιο.

Τα ελλείμματα στους παραπάνω τομείς έχουν αρνητικές επιπτώσεις στη γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Η γνωστική ανάπτυξη σχετίζεται με την απόκτηση των νοητικών ικανοτήτων με τις οποίες τα παιδιά αντιλαμβάνονται και ερμηνεύουν τον κόσμο και ως έφηβοι πραγματοποιούν λογικές πράξεις. Η ψυχοκοινωνική/συναισθηματική ανάπτυξη περιλαμβάνει πτυχές, όπως η κατάκτηση της αυτονομίας στο πλαίσιο της οικογένειας και του σχολείου, η επιλογή φίλων και η διατήρηση της φιλίας, η ευαισθητοποίηση για τα συναισθήματα των άλλων, η συμμόρφωση σε οδηγίες, η διαχείριση της αποτυχίας. Η χαμηλή σχολική επίδοση, η ελλιπής προσαρμογή στο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον, η περιορισμένη αυτονόμηση στην επιτέλεση των καθημερινών λειτουργιών, η απογοήτευση και η παραίτηση λόγω αποτυχίας, στοιχεία που αναδεικνύονται από την παρούσα έρευνα, χαρακτηρίζουν την ελλιπή ανάπτυξη σε γνωστικό και ψυχοκοινωνικό επίπεδο των παιδιών με ΔΕΠΥ.

«Δήμητρα Μπένια, Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και οι επιπτώσεις στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων: Συγκριτική μελέτη μεταξύ παιδιών και εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ»

Μέρος Β΄: Ερευνητικό

3. Μεθοδολογία της έρευνας

3.1. Η μέθοδος της έρευνας

Η παρούσα έρευνα στηρίζεται στην ποιοτική μέθοδο, η οποία θεωρείται ως η πιο κατάλληλη μέθοδος για τη διερεύνηση και καταγραφή ενός φαινομένου καθώς και των στάσεων και αντιλήψεων ενός πληθυσμού σε σχέση με το φαινόμενο. «Ως ποιοτική έρευνα ορίζεται η μέθοδος που στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση φαινομένων καθώς και στάσεων και απόψεων απέναντι σε αυτά...» (Ιωσηφίδης, 2001). Όπως αναφέρουν οι Ίσαρη & Πουρκός (2015), η ποιοτική μέθοδος εστιάζει στην περιγραφή της ανθρώπινης εμπειρίας και στην κατανόηση της μοναδικότητας των ανθρώπινων βιωμάτων. Στόχος δεν είναι απλώς η περιγραφή μιας πραγματικότητας, αλλά περαιτέρω η ερμηνεία των ερευνητικών ευρημάτων και η κατηγοριοποίησή τους ώστε να συσχετιστούν με τα βιβλιογραφικά δεδομένα και να εμπλουτιστεί η υφιστάμενη γνώση.

Ως εκ τούτου, κρίνεται ότι η ποιοτική μέθοδος είναι κατάλληλη να εφαρμοστεί στην παρούσα έρευνα, καθώς στόχος είναι η διερεύνηση των επιπτώσεων της ΔΕΠΥ στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων που εμφανίζουν τη διαταραχή και οι τρόποι διαχείρισης των δυσκολιών τους σε σχέση με τα άτομα χωρίς ΔΕΠΥ, μέσα από την καταγραφή των προσωπικών εμπειριών και βιωμάτων του ερευνώμενου πληθυσμού. Επιπλέον, η ποιοτική μέθοδος δίνει τη δυνατότητα ταξινόμησης των αποτελεσμάτων της έρευνας και σύνδεσής της με το θεωρητικό μέρος.

3.2. Αντικείμενο και σκοπός της έρευνας

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι η συγκριτική παρουσίαση της ποιότητας ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ, ώστε να υποστηριχθεί ότι η διαταραχή έχει αρνητικές επιπτώσεις στη γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των πρώτων. Σκοπός είναι η διερεύνηση και καταγραφή των εμπειριών και βιωμάτων των υπό μελέτη ομάδων πληθυσμού ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα που αποδεικνύουν τη θέση πως τα

παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ έχουν χαμηλότερη ποιότητα ζωής συγκριτικά με αυτούς χωρίς ΔΕΠΥ.

3.3. Ερευνητική υπόθεση και ερευνητικά ερωτήματα

Η ερευνητική υπόθεση της έρευνας αφορά στην χαμηλότερη ποιότητα ζωής που εμφανίζουν τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ σε σχέση με αυτούς χωρίς ΔΕΠΥ. Για τους σκοπούς διερεύνησης της ανωτέρω υπόθεσης, ο ερευνητής διατυπώνει τρία ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία συγκροτούν τους ερευνητικούς άξονες της ποιοτικής έρευνας. Τα ερευνητικά ερωτήματα συμβάλλουν «στον περιορισμό του ερευνητικού πεδίου σε ένα συγκεκριμένο ερευνητικό πρόβλημα» και «αποσκοπούν σε λεπτομερείς περιγραφές ή και εξηγήσεις και επιτρέπουν τη σύλληψη απρόσμενων πτυχών του υπό διερεύνηση φαινομένου» (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Ο πρώτος άξονας εστιάζει στην καταγραφή των δυσκολιών και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ και συγχρόνως στην καταγραφή των εμπειριών των παιδιών και εφήβων χωρίς ΔΕΠΥ στο σχολικό πλαίσιο, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα αναφορικά με την ποιότητα ζωής των ατόμων με ΔΕΠΥ στο σχολείο. Ο δεύτερος άξονας εξετάζει την ποιότητα της κοινωνικής ζωής των υπό μελέτη ομάδων πληθυσμού ώστε να αναδειχθούν οι επιπτώσεις που προκαλούνται από τη ΔΕΠΥ στους διάφορους τομείς λειτουργικότητας των παιδιών και των εφήβων με τη διαταραχή. Ο τρίτος άξονας διερευνά τις στρατηγικές στήριξης και ενίσχυσης των παιδιών και των εφήβων με ΔΕΠΥ για τη διευκόλυνση της λειτουργικότητάς τους επισημαίνοντας τις διαφορές ως προς τη λειτουργικότητα με τα παιδιά και τους εφήβους χωρίς ΔΕΠΥ.

Έτσι, τα ερευνητικά ερωτήματα διαμορφώνονται ως εξής:

1^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η ποιότητα της σχολικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

2^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η ποιότητα της κοινωνικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

3^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η λειτουργικότητα των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ και οι στρατηγικές στήριξης και ενίσχυσης των ατόμων με ΔΕΠΥ.

3.4. Δείγμα της έρευνας

Ο ερευνητής επιλέγει τη σκόπιμη δειγματοληψία, καθώς η ποιοτική έρευνα εστιάζει στη συγκέντρωση όσο το δυνατόν περισσότερων πληροφοριών που σχετίζονται με τα προς διερεύνηση ζητούμενα. Η στρατηγική της σκόπιμης δειγματοληψίας στοχεύει στην επιλογή του δείγματος που εξυπηρετεί «με τον καλύτερο τρόπο τους σκοπούς και τα ερωτήματα της έρευνας» (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Στην έρευνα συμμετέχουν οκτώ άτομα που έχουν διαγνωστεί με ΔΕΠΥ και οκτώ με φυσιολογική λειτουργικότητα. Επιλέγονται άτομα ηλικίας 12 ετών έως 16 ετών προκειμένου να είναι σε θέση να απαντήσουν, αφού ληφθεί η σύμφωνη γνώμη των γονέων για τη συμμετοχή των παιδιών και των εφήβων στην έρευνα.

3.5. Μέθοδος συλλογής των δεδομένων/Ερευνητικό εργαλείο

Ως μέθοδος συλλογής των ερευνητικών δεδομένων χρησιμοποιείται η συνέντευξη, η οποία θεωρείται ότι είναι ένα αξιόπιστο ερευνητικό εργαλείο για τη συλλογή πρωτογενών δεδομένων από τον υπό μελέτη πληθυσμό (Babbie, 2011). Η συνέντευξη διευκολύνει τον ερευνητή να προσαρμόσει τις ερωτήσεις σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες καθενός από τους συμμετέχοντες στην έρευνα ώστε να λάβει αυθόρμητες απαντήσεις που συμβάλλουν στην εμβάθυνση των υπό διερεύνηση ζητουμένων και να αντλήσει πληροφορίες από την περιγραφή των ατομικών εμπειριών και βιωμάτων (Kothari, 2004).

Ο τύπος συνέντευξης που είναι πιο διαδεδομένος στην ποιοτική έρευνα είναι η «ημιδομημένη» ή «ανοιχτού τύπου» συνέντευξη (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Οι ερωτήσεις σχεδιάζονται από τον ερευνητή σε συνάρτηση με τα ερευνητικά ερωτήματα, δηλαδή απαντούν σε αυτά και παρέχουν το υλικό που χρησιμεύει για τη συλλογή των ερευνητικών δεδομένων. Ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να ταξινομήσει το υλικό ώστε να οδηγηθεί σε σαφή συμπεράσματα σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα (Τσιώλης, 2017).

Στην παρούσα έρευνα, οι ερωτήσεις που σχεδιάστηκαν από τον ερευνητή είναι ερωτήσεις «ανοιχτού τύπου» (open-ended questions), οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να περιγράψουν αυθόρμητα τις σκέψεις τους και να αναφερθούν στα

βιώματά τους με τη μεγαλύτερη δυνατή ευκολία. Με τον τρόπο αυτόν, οι ερωτήσεις «ανοιχτού τύπου» προσφέρονται για τη δημιουργία κατάλληλου κλίματος ώστε να αναπτυχθεί ένας ουσιαστικός διάλογος ανάμεσα στον ερευνητή και τον ερευνώμενο πληθυσμό και ίσως να αναδειχθούν πτυχές του θέματος που δεν έχουν επισημανθεί στη βιβλιογραφική ανασκόπηση (Cohen et al., 2007).

Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου (βλ. Παράρτημα 1) για την διεξαγωγή της ημιδομημένης συνέντευξης έγινε προσεκτικά. Οι ερωτήσεις διαμορφώθηκαν με βάση τις αρχές προετοιμασίας και σχεδιασμού των συνεντεύξεων (Ισαρη και Πουρκός, 2015). Αρχικά, καθορίστηκαν οι άξονες/ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας και στη συνέχεια διαμορφώθηκαν οι ερωτήσεις οι οποίες εξυπηρετούν την άντληση πληροφοριών που απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα. Ο αριθμός των ερωτήσεων θεωρείται επαρκής για να συγκεντρωθεί το απαραίτητο υλικό που χρειάζεται ο ερευνητής αναφορικά με τις δυσκολίες, τις επιπτώσεις και τους τρόπους διαχείρισης της ΔΕΠΥ σε παιδιά και σε εφήβους.

Η συνέντευξη θα πραγματοποιηθεί διά ζώσης. Πριν από τη διενέργεια της συνέντευξης, ο ερευνητής αυτοπαρουσιάζεται, εξηγεί τους σκοπούς της έρευνας και φροντίζει να δημιουργήσει την κατάλληλη ατμόσφαιρα εκτονώνοντας την ένταση με ερωτήσεις φιλικού χαρακτήρα.

3.6. Μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων θα πραγματοποιηθεί με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης. Αρχικά γίνεται η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, δηλαδή η μετεγγραφή της ηχογραφημένης συνέντευξης σε γραπτό κείμενο, κατά την οποία ο ερευνητής δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στη μεταφορά με πιστότητα και ακρίβεια. Στη συνέχεια, από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων εντοπίζονται τα στοιχεία που είναι κατάλληλα, δηλαδή απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα. Το επόμενο βήμα είναι η κωδικοποίηση τμημάτων των ερευνητικών δεδομένων ώστε να επισημανθούν νοήματα και ιδέες που ίσως αναδεικνύουν σημεία που αφορούν στα προς διερεύνηση ζητούμενα και δεν έχουν αναδειχθεί από την έρευνα. Η κωδικοποίηση συμβάλλει στη μετάβαση του ερευνητή σε «γενικότερες εννοιολογικές κατασκευές», τα θέματα τα οποία συνιστούν τις απαντήσεις

στα ερευνητικά ερωτήματα. Τέλος, ο ερευνητής εκθέτει τα ευρήματα, ενώ παράλληλα μπορεί να παραθέσει αποσπάσματα των συνεντεύξεων, δηλαδή αυτούσια χωρία των απαντήσεων των συμμετεχόντων για να τεκμηριώσει τα ευρήματα (Τσιώλης, 2017).

3.7. Δεοντολογικά ζητήματα της έρευνας

Βασικές αρχές στην ποιοτική έρευνα είναι η ανωνυμία και η εμπιστευτικότητα, σύμφωνα με τις οποίες ο ερευνητής οφείλει να μην αποκαλύψει πληροφορίες που άπτονται των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων, είτε κατά τη διεξαγωγή της έρευνας είτε μετά το πέρας αυτής (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Για τους σκοπούς αυτούς, ο ερευνητής πριν από την έναρξη της διαδικασίας των συνεντεύξεων διαβεβαιώνει τους συμμετέχοντες και τους γονείς για την εμπιστευτικότητα της έρευνας και την τήρηση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων.

Επιπλέον, ο ερευνητής ενημερώνει τους συμμετέχοντες και τους γονείς για τους σκοπούς της έρευνας παρέχοντας κάθε χρήσιμη πληροφορία σχετικά με τους λόγους διεξαγωγής αλλά και με τη διαδικασία που θα ακολουθηθεί (βλ. Παράρτημα 2). Με τον τρόπο αυτόν, εξασφαλίζει τη συναίνεση συμμετοχής στην έρευνα ώστε να διασφαλίζεται η αρχή της ενήμερης συγκατάθεσης στην έρευνα (Κώδικας Δεοντολογίας στην Έρευνα, άρθρο 4, 2010). Η συμμετοχή ενός πληθυσμού στην έρευνα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα της ελεύθερης βούλησης που στηρίζεται στη γνώση των πραγματικών δεδομένων και να μην αποτελεί προϊόν εξαπάτησης ή καταναγκασμού (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

3.8. Αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας

Σημεία αναφοράς για την ποιοτική έρευνα είναι η αξιοπιστία και η εγκυρότητα. Η αξιοπιστία σχετίζεται με την αναπαραγωγιμότητα και τη σταθερότητα των ερευνητικών δεδομένων, ενώ η εγκυρότητα με τη γνησιότητα και την ειλικρίνεια των δεδομένων. Μία από τις μεθόδους που μπορεί να εφαρμοστεί στην ποιοτική έρευνα για τον έλεγχο των παραπάνω κριτηρίων είναι η αφήγηση. Ο ερευνητής συλλέγει ιστορίες που καταγράφουν τις εμπειρίες των ατόμων χρησιμοποιώντας τη συνέντευξη, την παρατήρηση, έγγραφα και εικόνες, και στη συνέχεια ταξινομεί νοηματικά αυτές τις εμπειρίες (Creswell, 2013).

Σύμφωνα με τους Ίσαρη και Πουρκό (2015), για την εξασφάλιση της αξιοπιστίας ο ερευνητής οφείλει αφενός να περιγράψει αναλυτικά και ειλικρινώς τη διαδικασία της έρευνας και αφετέρου να υποστηρίξει με πειστικότητα τα δεδομένα της έρευνάς του, παρουσιάζοντας τον σχεδιασμό της έρευνας και το προφίλ των συμμετεχόντων σε αυτήν (Ίσαρη & Πουρκός, 2015).

Η αξιοπιστία στην ποιοτική έρευνα σχετίζεται με την ακρίβεια του μεθοδολογικού σχεδιασμού και την ποιότητα των ερευνητικών δεδομένων. Οι δύο αυτοί παράγοντες θα πρέπει να οδηγούν σε αξιόπιστα ευρήματα τα οποία αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα. Μια μέθοδος που μπορεί να εφαρμοστεί για την εξασφάλιση της αξιοπιστίας είναι η επιβεβαίωση των ευρημάτων από τους συμμετέχοντες. Πιο συγκεκριμένα, πριν από την τελική έκθεση των ευρημάτων αποστέλλεται το κείμενο στους συμμετέχοντες και τους ζητείται να επιβεβαιώσουν τα γραπτά αποσπάσματα ή να επισημάνουν αλλαγές αν το κρίνουν σκόπιμο (Συμεού, 2007).

Η εγκυρότητα της ποιοτικής έρευνας αναφέρεται στη δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων σε ευρύτερα σύνολα του πληθυσμού που αφορά η έρευνα. Για τον σκοπό αυτόν, ο ερευνητής δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην εναργή περιγραφή των δεδομένων και των ευρημάτων της έρευνας ώστε τόσο οι συμμετέχοντες όσο και οι αναγνώστες να μπορούν να αναγνωρίσουν ως αληθινές τις εμπειρίες που καταγράφονται (Συμεού, 2007). Σύμφωνα με όσα υποστηρίζει η Lather (1997, όπ. αναφ. στο Ίσαρη & Πουρκός, 2015), ο ίδιος ο αναγνώστης καθορίζει την εγκυρότητα της έρευνας τοποθετώντας την σε ένα δικό του πλαίσιο αναφοράς με βάση το οποίο ερμηνεύει και κατανοεί τα δεδομένα. Στοιχείο της εγκυρότητας είναι η έννοια της θεωρητικής γενίκευσης, η οποία γίνεται αντιληπτή είτε ως «μεταφερσιμότητα» των ευρημάτων σε άλλα κοινωνικά πλαίσια πέραν του πλαισίου διεξαγωγής της έρευνας είτε ως αξιοποίηση των ευρημάτων ώστε να διατυπωθεί μια ευρύτερη θεωρία (Guba & Lincoln, όπ. αναφ. στο Ίσαρη & Πουρκός, 2015).

4. Ανάλυση ευρημάτων

Στο κεφάλαιο αυτό, ο ερευνητής ακολουθώντας τα βήματα της θεματικής ανάλυσης εκθέτει τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως προκύπτουν μετά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, την καταγραφή των απαντήσεων και την ομαδοποίησή τους σε θέματα. Ως προς τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων θα πρέπει να τονιστεί πως πρόκειται για τέσσερα αγόρια και τέσσερα κορίτσια με ΔΕΠΥ, και τρία αγόρια και πέντε κορίτσια χωρίς ΔΕΠΥ, ηλικίας από 12 έως 16 ετών και είναι μαθητές του Γυμνασίου και του Λυκείου. Κάποια από τα παιδιά με τη διαταραχή έχουν διαγνωστεί με ΔΕΠΥ περίπου στην ηλικία των 6-7 ετών και ορισμένα σε λίγο μεγαλύτερη ηλικία, μετά τα 9 έτη. Το κοινό σημείο των συμμετεχόντων με ΔΕΠΥ είναι ότι έχουν διαγνωστεί με τη διαταραχή κατά τη φοίτησή τους στις τάξεις του Δημοτικού σχολείου (από την Α΄ έως την Στ΄ τάξη).

1^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η ποιότητα της σχολικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

Όσον αφορά στην ποιότητα που έχουν τα παιδιά και οι έφηβοι στη σχολική τους ζωή, οι απαντήσεις των συμμετεχόντων είναι αρκετά διαφωτιστικές. Περιγράφοντας ο καθένας μια συνηθισμένη ημέρα στο σχολείο παρέχουν στον ερευνητή τις πληροφορίες που χρειάζεται ώστε να προβεί σε συμπεράσματα σχετικά με το 1^ο ερευνητικό ερώτημα. Οι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ αναφέρουν πως κατά τη διάρκεια του μαθήματος στη σχολική τάξη δυσκολεύονται να συγκεντρωθούν με αποτέλεσμα να μην ακούν όλα όσα λέει ο εκπαιδευτικός. Αν και προσπαθούν να επικεντρώσουν την προσοχή τους στο μάθημα, ωστόσο γρήγορα αποσπώνται από σκέψεις ή εξωτερικά ερεθίσματα. Χαρακτηριστικά ένας συμμετέχων αναφέρει πως *«Κοιτάω συνεχώς τον καθηγητή. Μετά από λίγα λεπτά δεν μπορώ να ακούσω αυτά που λέει αν και προσπαθώ πολύ. Κοιτάω τα άλλα παιδιά ή κοιτάω έξω από το παράθυρο»*. Επίσης, σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, δυσκολεύονται στην οργάνωση και διεκπεραίωση των εργασιών που τους αναθέτει ο εκπαιδευτικός στην τάξη μη καταφέροντας να εκτελέσουν μια εργασία συνεχόμενα και να διαχειριστούν τον χρόνο που τους δίνεται. Έτσι, οι εργασίες δεν ολοκληρώνονται. Ένα παιδί από τους συμμετέχοντες αναφέρει ότι *«Ο χρόνος περνάει πολύ γρήγορα. Δεν προλαβαίνω να τελειώσω τις εργασίες μου»*. Κάποιοι από τους συμμετέχοντες

υποστηρίζουν ότι συχνά δεν βρίσκουν για ποιον λόγο πρέπει να ολοκληρώσουν μια εργασία και συνήθως νιώθουν ανία για τη διαδικασία αυτή. Η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να περιγραφεί ως έλλειψη κινήτρου για τη συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία.

Από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων φαίνεται πως οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στη μαθησιακή επίδοση επηρεάζουν αρνητικά τη συναισθηματική τους κατάσταση προκαλώντας τους αισθήματα απογοήτευσης και δυσφορίας. Η χαμηλή επίδοση γίνεται αντιληπτή από τους ίδιους ως αποτυχία και ως ματαίωση των προσδοκιών τους. Όπως αναφέρει μία από τις συμμετέχουσες *«όταν παίρνω χαμηλούς βαθμούς τότε δεν μπορώ να προσπαθήσω περισσότερο γιατί νομίζω πως ό,τι και να κάνω δεν θα καταφέρω ποτέ να φτάσω στο επίπεδο που θέλω»*.

Οι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ περιγράφουν μια καθημερινή ημέρα στο σχολείο με βάση το ωρολόγιο πρόγραμμα και τις δραστηριότητες. Συγκεκριμένα, ένας συμμετέχων δηλώνει *«Οι πιο ωραίες ημέρες στο σχολείο είναι η Δευτέρα και η Πέμπτη που έχουμε εργαστήριο ρομποτικής, γιατί αυτή η δραστηριότητα με ενθουσιάζει και δεν θέλω να τελειώσει. Κάνουμε καταπληκτικά πράγματα με τον καθηγητή»*. Γενικότερα, το ενδιαφέρον ως προς τα μαθήματα είναι επιλεκτικό για κάθε παιδί.

Στο ερώτημα που αφορά στην αγαπημένη σχολική δραστηριότητα, οι περισσότεροι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ απαντούν πως τους αρέσει η ενασχόληση με τους υπολογιστές διότι έχει ενδιαφέρον και δεν είναι βαρετή. Ένας απαντά πως του αρέσει περισσότερο η ώρα της γυμναστικής και συγκεκριμένα το μπάσκετ, διότι πιστεύει ότι τα καταφέρνει καλά σε αυτό το άθλημα.

Όσον αφορά στη συμμετοχή σε προγράμματα και εκδρομές, δηλώνουν ότι συμμετέχουν μάλλον σε μια εκδρομή κάθε χρόνο, συνήθως όμως δεν συμμετέχουν σε προγράμματα τα οποία θεωρούν ως ασήμαντα ή ανιαρά. Στο διάλειμμα, οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι κάνουν βόλτες στο προαύλιο με κάποιον/α φίλο/η ή κάθονται μέσα στην τάξη, όταν τους το επιτρέπουν, περιμένοντας να ξεκινήσει το μάθημα.

Τα παιδιά και οι έφηβοι που συμμετείχαν στην έρευνα και δεν εμφανίζουν ΔΕΠΥ μιλούν με περισσότερο ενθουσιασμό για τη σχολική καθημερινότητα εστιάζοντας κυρίως στις σχολικές εκδρομές τις οποίες απολαμβάνουν και στα εκπαιδευτικά προγράμματα στα οποία συμμετέχουν μαζί με φίλους τους. Επίσης, κάνουν λόγο για μαθήματα που τους

αρέσουν ή δεν τους ενδιαφέρουν ιδιαίτερα και για εκπαιδευτικούς που συμπαθούν ή τους είναι αδιάφοροι. Συγκεκριμένα, ένας συμμετέχων αναφέρει «... το καλύτερο μάθημα είναι η Βιολογία γιατί έχουμε μια πολύ καλή καθηγήτρια που μας μαθαίνει τόσο ωραία πράγματα για τη ζωή και τη φύση». Κάποιες από τις συμμετέχουσες υποστηρίζουν τα εξής: «Κάποια μαθήματα είναι πιο ενδιαφέροντα από άλλα, όμως περνάω καλύτερα όταν μας αναθέτουν να κάνουμε κάτι ομαδικά... Το αγαπημένο μου μάθημα είναι τα καλλιτεχνικά, γιατί ο καθηγητής μας δείχνει από τον υπολογιστή του έργα τέχνης και ρωτάει τη γνώμη μας» και «Ναι, πάω σε όλες τις εκδρομές του σχολείου και προσπαθώ να λαμβάνω μέρος σε πολλά προγράμματα, γιατί πολύ συχνά μέσω αυτών πάμε κι άλλες εκδρομές. Επίσης, μου αρέσουν πολλοί οι σχολικοί αγώνες που γίνονται κάθε χρόνο».

Γενικότερα, οι συμμετέχοντες χωρίς ΔΕΠΥ δεν αναφέρουν κάποια προβλήματα στη σχολική καθημερινότητα.

2^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η ποιότητα της κοινωνικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

Στη συνέχεια ο ερευνητής προσπαθεί να διερευνήσει και να καταγράψει τις επιπτώσεις της ΔΕΠΥ όσον αφορά στην ποιότητα ζωής και στην ευημερία των συμμετεχόντων, με ερωτήσεις που σχετίζονται με την οικογενειακή ζωή και με τις σχέσεις τους με τους φίλους. Με δεδομένο ότι η ποιότητα ζωής επεκτείνεται σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας και σχετίζεται με τις προσδοκίες και τους στόχους που έχει κάθε άτομο για τη ζωή του, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αποκαλύπτουν αυτές τις προσδοκίες και τον βαθμό ικανοποίησής τους.

Στο σπίτι οι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ αναφέρονται στις δυσκολίες που συναντούν κατά τη μελέτη των μαθημάτων, αλλά και σε άλλες που αφορούν στις υπόλοιπες καθημερινές δραστηριότητες. Τονίζουν ότι δεν μπορούν να συγκεντρωθούν και χρειάζεται να επανέλθουν πολλές φορές σε ένα κείμενο ώστε να το κατανοήσουν. Συχνά οι γονείς τους είναι δίπλα προκειμένου να τους βοηθήσουν να παραμείνουν συγκεντρωμένοι και να ολοκληρώσουν το διάβασμα. Ένας από τους συμμετέχοντες είπε πως «... όταν διαβάζω η μητέρα μου με βοηθάει διαβάζοντάς μου το μάθημα και κάνοντάς μου ερωτήσεις για να μην χαζεύω». Επίσης, οι γονείς βοηθούν και στις άλλες καθημερινές λειτουργίες τα παιδιά υπενθυμίζοντάς τους συνέχεια τι έχουν να κάνουν (για παράδειγμα, ατομική υγιεινή ή

συμμάζεμα δωματίου). Κάποιοι γονείς τηρούν ένα είδος ημερολογίου όπου καταγράφουν τις καθημερινές ρουτίνες για να διευκολύνουν τα παιδιά. Η μεγαλύτερη δυσκολία στην οποία οι περισσότεροι συμμετέχοντες αναφέρονται σχετίζεται με τα πρότυπα του ύπνου, καθώς δυσκολεύονται να κοιμηθούν ή έχουν ανήσυχο ύπνο με αποτέλεσμα να νιώθουν κουρασμένοι κατά τη διάρκεια της ημέρας. Συγκεκριμένα, ένας συμμετέχων είπε πως *«... το πρωί στο σχολείο νυστάζω γιατί βλέπω περίεργα όνειρα και δεν μπορώ να κοιμηθώ το βράδυ»*.

Οι συμμετέχοντες επισημαίνουν πως υπάρχουν περιπτώσεις στις καθημερινές λειτουργίες που τους προκαλούν αισθήματα αποτυχίας και μη ικανοποίησης των απλών στόχων. Για παράδειγμα, κάποιοι συμμετέχοντες αναφέρουν πως ξεχνούν ή αργούν να κάνουν βασικά πράγματα στις καθημερινές τους ρουτίνες και χρειάζονται γι' αυτό την κατάλληλη υπενθύμιση. Αυτό τους δημιουργεί την αίσθηση ότι δεν μπορούν να καταφέρουν απλά καθημερινά πράγματα και βιώνουν στενοχώρια και απογοήτευση. Όπως αναφέρει μία από τις συμμετέχουσες: *«πριν πάω για ύπνο το βράδυ, προσπαθώ να θυμάμαι και να οργανώνω τι πρέπει να κάνω αλλά συνήθως μου περνάει η ώρα και δεν κάνω ούτε τα μισά... Η μητέρα μου μου επαναλαμβάνει διαρκώς τι πρέπει να κάνω.»*.

Όσον αφορά στα ενδιαφέροντα και στις δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο, ορισμένοι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ δήλωσαν ότι ασχολούνται με αθλήματα ή καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Τα αγόρια κυρίως δραστηριοποιούνται στο ποδόσφαιρο και τα κορίτσια σε εκμάθηση χορού και μουσικού οργάνου. Σχεδόν όλα τα παιδιά υποστηρίζουν ότι τους αρέσει η ενασχόληση με τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου γιατί αισθάνονται πιο ελεύθερα και μπορούν να εκτονώσουν την ενέργεια που έχουν. Για παράδειγμα, ένας συμμετέχων που ασχολείται με το ποδόσφαιρο είπε ότι *«Τρέχω πάνω κάτω στο γήπεδο και αυτό με γεμίζει χαρά... Ακούω τον προπονητή μου και ακολουθώ τις εντολές του... Μου αρέσει όταν πετυχαίνω γκολ, νιώθω ότι τα κατάφερα...»*. Επίσης, μία από τις συμμετέχουσες που μαθαίνει χορό δήλωσε ότι *«όταν χορεύω είμαι ελεύθερη... ο χορός με κάνει να νιώθω ότι μπορώ να καταφέρω πολλά πράγματα στη ζωή μου»*. Οι απόψεις που εκφράστηκαν για τις ελεύθερες δραστηριότητες ήταν γενικά θετικές. Ένας μόνο συμμετέχων υποστήριξε ότι τον κουράζουν και θα προτιμούσε να μένει στο σπίτι. Οι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ ασχολούνται με αθλητικές ή καλλιτεχνικές δραστηριότητες, τις οποίες έχουν επιλέξει οι ίδιοι με την παρότρυνση των γονέων. Μάλιστα, δύο εξ αυτών

δηλώνουν ότι θα ήθελαν να ασχοληθούν επαγγελματικά με το άθλημα στο οποίο ασκούνται. Ο ένας υποστηρίζει ότι: *«Το ποδόσφαιρο μου άρεσε από μικρός... Είμαι πολύ καλός τερματοφύλακας στην κατηγορία μου και θέλω να προχωρήσω στις μεγάλες ομάδες επαγγελματικά».*

Στο ζήτημα της φιλίας οι περισσότεροι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ δήλωσαν πως οι παρέες τους περιορίζονται κυρίως στο οικογενειακό περιβάλλον με συγγενικά συνομήλικα άτομα. Όταν συναντιούνται με αυτά τα άτομα συζητούν ή παίζουν παιχνίδια, αν και διαπιστώνουν κάποιες φορές ότι δεν τους αντιμετωπίζουν ισότιμα. Για παράδειγμα, ένας συμμετέχων είπε ότι *«Πολλές φορές τσακώνομαι με τον ξάδελφο μου, τον Α..., όταν παίζουμε επιτραπέζιο γιατί με κάνει να νιώθω ότι δεν καταλαβαίνω πώς παίζεται το παιχνίδι... θα ήθελα να μην ξαναπαίζω μαζί του... με νευριάζει...με κάνει νιώθω ότι δεν μπορώ να κερδίσω».* Ουσιαστικά απαντούν πως δεν έχουν φίλους, αλλά γνωριμίες με συνομήλικα παιδιά στο σχολικό περιβάλλον, και πως οι κοινωνικές τους σχέσεις περιορίζονται στο οικογενειακό περιβάλλον με συγγενείς που έχουν παιδιά στην ίδια περίπου ηλικία. Ωστόσο, δύο από αυτούς απαντούν πως έχουν έναν ή δύο φίλους.

Οι συμμαθητές/τριες που γνωρίζουν από το σχολικό περιβάλλον ή από τις ομάδες δραστηριοτήτων δεν προσδιορίζονται ως φίλοι με τους οποίους περνούν μαζί αρκετό χρόνο. Αναφέρουν πάντως, ότι υπάρχουν παιδιά που είναι φιλικά απέναντί τους και προσπαθούν να τους βοηθήσουν επαναλαμβάνοντας τις οδηγίες ή τους κανόνες στο μάθημα ή στη δραστηριότητα, αλλά και παιδιά τα οποία αντιμετωπίζουν με δυσφορία τα προβλήματα των συμμετεχόντων προκαλώντας τους περισσότερο άγχος διαχείρισης μιας κατάστασης. Συγκεκριμένα, ένας συμμετέχων υποστηρίζει πως: *«Η διπλανή μου, η Κ..., μου δείχνει σε ποιο σημείο διαβάζει ο καθηγητής και μου εξηγεί μια ερώτηση αν δεν την έχω καταλάβει. Ευτυχώς, ο καθηγητής άλλαξε την προηγούμενη διπλανή μου η οποία δεν μου μιλούσε γιατί έλεγε πως δεν καταλαβαίνω».* Κάποιοι από τους συμμετέχοντες υποστηρίζουν ότι έχουν έναν ή δύο φίλους με τους οποίους κάνουν συχνή παρέα. Τους αρέσουν οι βόλτες που κάνουν μαζί και η παρακολούθηση ταινιών στο σπίτι ή στον κινηματογράφο. Επίσης, τους αρέσει να συζητούν μαζί τους γιατί έχουν κοινά ενδιαφέροντα και όνειρα που μοιράζονται μεταξύ τους. Χαρακτηριστικά ένας συμμετέχων αναφέρει *«με τον φίλο μου τον Χ..., μιλάμε για τα επαγγέλματα και ονειρευόμαστε να στήσουμε μαζί μια εταιρεία».* Προσθέτουν ότι θα ήθελαν οι γονείς τους να τους

παραχωρήσουν μεγαλύτερη ελευθερία ώστε να περνούν περισσότερο χρόνο με τους φίλους. Οι συμμετέχοντες υποστηρίζουν πως η δημιουργία φιλίας χρειάζεται προσπάθεια και από τις δύο πλευρές, ώστε η κάθε πλευρά να κατανοεί την άλλη και να χτίζεται μια αληθινή φιλική σχέση. Επίσης, δηλώνουν ότι θα ήθελαν να έχουν αρκετούς φίλους και να μοιράζονται μαζί τους τα μυστικά, τα όνειρα, τις επιθυμίες, τα σχέδια για το μέλλον. Θα ήθελαν ακόμα να βγαίνουν πολλές βόλτες και να έχουν κοινά ενδιαφέροντα. Αυτό θα τους δημιουργούσε ένα κίνητρο για να γίνουν πιο κοινωνικοί και πιο δραστήριοι.

Όπως υποστηρίζουν, η απόκτηση φίλων είναι από τις μεγαλύτερες επιθυμίες τους που θέλουν να πραγματοποιήσουν άμεσα, κατά την εφηβική φάση που διανύουν. Αναγνωρίζουν ότι δεν τους είναι πολύ εύκολο να κάνουν φίλους. Το γεγονός αυτό το αποδίδουν είτε στους ίδιους καθώς θεωρούν ότι ορισμένα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους απομακρύνουν τους συνομηλίκους από τη δημιουργία φιλίας είτε στους άλλους με την ιδέα ότι δεν έχουν την ωριμότητα να αποδεχθούν τα διαφορετικά στοιχεία της προσωπικότητάς τους. Όπως αναφέρει ένας από τους συμμετέχοντες *«Καμιά φορά κάνω λίγο παρέα με τον διπλανό μου. Όταν πάω με τους άλλους μου τους συμμαθητές στο διάλειμμα, μου λένε ότι μιλάω πολύ και τους κουράζω και βαριούνται. Κι αυτοί όμως μιλάνε πολύ και με κουράζουν»*. Επίσης, ένας άλλος συμμετέχων υποστηρίζει ότι: *«Τα παιδιά συνήθως κάνουν παρέα όσους είναι ίδιοι με αυτούς και δεν καταλαβαίνουν ότι η συμπεριφορά μου δεν είναι σκόπιμη αλλά προσπαθώ να είμαι συγκεντρωμένος και να ακολουθώ τα ενδιαφέροντα της παρέας. Όμως δεν τα καταφέρνω»*.

Οι συμμετέχοντες χωρίς ΔΕΠΥ περιγράφοντας μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι, αναφέρουν πως αφιερώνουν σχετικά λίγο χρόνο για τα μαθήματά τους τα οποία ολοκληρώνουν μόνοι τους. Κάποιοι από αυτούς που είναι μαθητές Λυκείου αναφέρουν ότι παρακολουθούν φροντιστηριακά μαθήματα, ώστε να έχουν καλύτερη επίδοση στο σχολείο. Χαρακτηριστικά ένας συμμετέχων αναφέρει: *«Στο σπίτι δεν έχω πολύ χρόνο τις καθημερινές. Διάβασμα, φροντιστήριο στα Αρχαία, στην Έκθεση και στα Μαθηματικά, και δραστηριότητες (παίζω τένις). Γρήγοροι ρυθμοί, αλλά ευτυχώς τα προλαβαίνω όλα»*. Γενικά, μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι περιλαμβάνει εκτός από το διάβασμα, τις ελεύθερες δραστηριότητες ή την ενασχόληση με τον υπολογιστή. Ως προς την καθημερινή λειτουργικότητά τους, δεν αναφέρουν κάποια δυσκολία ή μη ικανότητα επιτέλεσης κάποιας λειτουργίας.

Επιπλέον, τα παιδιά και οι έφηβοι χωρίς ΔΕΠΥ που συμμετείχαν στην έρευνα μιλούν πολύ θετικά για τις φιλίες τους. Υποστηρίζουν ότι έχουν αρκετούς φίλους με τους οποίους βρίσκονται συχνά και έχουν κοινά ενδιαφέροντα και κοινές αντιλήψεις. Επίσης, αλληλοβοηθούνται στα μαθήματα, ενώ ορισμένοι παρακολουθούν το ίδιο φροντιστήριο ή έχουν τις ίδιες αθλητικές δραστηριότητες, με αποτέλεσμα να είναι μαζί σχεδόν καθημερινά για αρκετές ώρες. Στον ελεύθερο χρόνο, τα Σαββατοκύριακα βρίσκονται με τους φίλους κάνοντας βόλτες, βλέποντας ταινίες ή παίζοντας παιχνίδια στον υπολογιστή. Κάποιες χαρακτηριστικές φράσεις είναι: *«Έχω έναν κύκλο φίλων από το σχολείο που περνάμε καλά μαζί. Αν θέλουμε να βρεθούμε εκτός σχολείου, πάμε βόλτα ή βρισκόμαστε σε κάποιο σπίτι και μιλάμε ή παίζουμε επιτραπέζια παιχνίδια»* και *«Έχω αρκετούς φίλους από το σχολείο και το φροντιστήριο. Κάνουμε βόλτες, πηγαίνουμε κινηματογράφο, ή παίζουμε στο ίντερνετ. Περνάμε τέλεια!»*. Γενικότερα, φαίνεται πως τα παιδιά και οι έφηβοι χωρίς ΔΕΠΥ έχουν πιο ποιοτική κοινωνική ζωή και είναι πιο ευχαριστημένοι από τη βίωση της καθημερινότητάς τους.

3^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η λειτουργικότητα των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ και οι στρατηγικές στήριξης και ενίσχυσης των ατόμων με ΔΕΠΥ.

Όσον αφορά στη λειτουργικότητά τους στο σχολείο, οι μαθητές με ΔΕΠΥ αναγνωρίζουν τις δυσκολίες. Ωστόσο, αναφορικά με την επίδοση στα μαθήματα φαίνεται ότι επιθυμούν να συμβαδίζουν με τους συμμαθητές τους χωρίς ΔΕΠΥ και να έχουν καλούς βαθμούς στο σχολείο. Ωστόσο, δεν καταφέρνουν να υλοποιήσουν αυτούς τους στόχους για διάφορους λόγους. Άλλοι ισχυρίζονται ότι οι βαθμοί τους είναι χαμηλοί καθώς αντανακλούν την έλλειψη οργάνωσης και συγκέντρωσης στην τάξη, αλλά και την χαμηλή γραπτή επίδοση στα διαγωνίσματα. Έμμεσα εκφράζουν τη διαμαρτυρία ότι οι εκπαιδευτικοί δεν λαμβάνουν υπόψη τις δυσκολίες των παιδιών με ΔΕΠΥ ώστε να προσαρμόσουν τη βαθμολογία, η οποία θεωρούν ότι θα δεν έπρεπε να έχει τα ίδια κριτήρια με αυτή των υπόλοιπων μαθητών χωρίς ΔΕΠΥ. Μία από τις συμμετέχουσες υποστηρίζει ότι: *«Στο μάθημα της Γλώσσας εγώ προσπαθώ πιο πολύ από την διπλανή μου (που δεν έχει ΔΕΠΥ), όμως στο τετράμηνο είχα χαμηλότερο βαθμό από αυτήν...Γιατί η δική μου προσπάθεια βαθμολογείται λιγότερο από αυτήν της συμμαθήτριάς μου;...»*.

Ο εκπαιδευτικός στην τάξη δεν είναι πάντοτε σε θέση να βοηθήσει, όπως υποστηρίζουν οι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ. Συγκεκριμένα, αναφέρουν ότι δεν υπάρχει αρκετός χρόνος να ασχοληθεί μαζί τους. Επιπλέον, στο γυμνάσιο και στο λύκειο υπάρχουν διαφορετικοί καθηγητές σε κάθε μάθημα, με αποτέλεσμα να μην αντιμετωπίζονται οι μαθητές με ΔΕΠΥ με έναν ενιαίο τρόπο. Επομένως, στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος, αν και οι δυσκολίες είναι μεγάλες, ωστόσο καταβάλλεται προσπάθεια από τα ίδια τα άτομα και με ενίσχυση από το οικογενειακό περιβάλλον ώστε να ξεπεραστούν τα προβλήματα και να επιτευχθούν τα βέλτιστα μαθησιακά αποτελέσματα. Χαρακτηριστική είναι η φράση μίας συμμετέχουσας που αναφέρει πως: *«Έχω μεγάλο πείσμα που με βοηθάει να επιμένω με το διάβασμα ... βέβαια με βοηθάει πολύ και η μητέρα μου στην καθημερινή μελέτη... κάποιες φορές απογοητεύομαι αλλά προσπαθώ να επιμένω και να συνεχίζω...»*.

Ωστόσο, κάποιοι από τους συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ αναφέρουν ότι ο/η βασικός/ή φιλόλογος της τάξης, λόγω των περισσότερων διδακτικών ωρών που έχει σε σχέση με άλλες ειδικότητες, προσπαθεί να ενισχύσει τους μαθητές με ΔΕΠΥ, με δύο τρόπους. Είτε τους δίνεται λίστα ενεργειών στην αρχή της διδακτικής ώρας για το τι πρέπει να κάνουν κατά τη διάρκεια του μαθήματος και τι πρέπει να έχουν ολοκληρώσει έως το τέλος της ώρας είτε τους δίνεται φωτοτυπία με ασκήσεις προσαρμοσμένες στις δυσκολίες τους. Επιπλέον, οι περισσότεροι καθηγητές, κατά τη διάρκεια της γραπτής εξέτασης, τους δίνουν πρόσθετο χρόνο για να ολοκληρώσουν τις απαντήσεις τους ή τους εξηγούν αν δεν έχουν κατανοήσει κάποιο ερώτημα.

Ένας εκ των συμμετεχόντων με ΔΕΠΥ αναφέρεται σε τροποποίηση της τάξης που γίνεται από τον φιλόλογο στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας-Έκθεσης. Συγκεκριμένα, ο εκπαιδευτικός τοποθετεί τον μαθητή στο πρώτο θρανίο για να έχει άμεση επικοινωνία μαζί του και δίπλα του βάζει έναν άλλον μαθητή χωρίς ΔΕΠΥ, ο οποίος είναι σε θέση να στηρίζει τον πρώτο κατά τη διάρκεια του μαθήματος βοηθώντας τον να παραμένει συγκεντρωμένος.

Οι συμμετέχοντες χωρίς ΔΕΠΥ δεν αναφέρουν κάποια ιδιαίτερη δυσκολία στην καθημερινή σχολική λειτουργικότητα. Κάποιες δυσκολίες που συναντούν με ορισμένα μαθήματα, προσπαθούν να τις αντιμετωπίσουν υποβάλλοντας ερωτήσεις στον εκπαιδευτικό ή μέσω των φροντιστηριακών μαθημάτων. Κατά κανόνα, ολοκληρώνουν τις εργασίες τους μόνοι, στον χρόνο που τους δίνεται από τον εκπαιδευτικό ή συνεργάζονται

με συμμαθητές τους όταν πρόκειται για ομαδική εργασία. Σε αυτού του είδους τις εργασίες, υπάρχει πνεύμα ομαδικότητας και συνεργασίας και αυτό φαίνεται στα θετικά αποτελέσματα και στην καλή βαθμολογία. Χαρακτηριστική είναι η φράση: *«Συνήθως όλοι συμμετέχουμε το ίδιο και εάν δούμε ότι κάποιος δυσκολεύεται ή δεν έχει όρεξη του δίνουμε ένα πιο μικρό ή πιο εύκολο μέρος της εργασίας».*

Ο εκπαιδευτικός συμβάλλει στην καλλιέργεια του ομαδοσυνεργατικού πνεύματος αντιμετωπίζοντας ισότιμα όλους τους μαθητές. Συγκεκριμένα, μία συμμετέχουσα δηλώνει: *«Ναι, γενικότερα πιστεύω ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί στο σχολείο μου μας βοηθούν πολύ όλα τα παιδιά. Νομίζω ότι σε κάποιους αρέσει όταν έχουμε απορίες».* Οι μαθητές χωρίς ΔΕΠΥ φαίνεται πως είναι περισσότερο πρόθυμοι να συνεργαστούν με τα άλλα παιδιά και το θεωρούν σαν μια ευκαιρία καλύτερης γνωριμίας με τους συμμαθητές αλλά και ευκολότερης απόκτησης γνώσεων.

Από την άλλη πλευρά, οι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ δεν έχουν την ίδια άποψη για τις ομαδικές εργασίες, καθώς θεωρούν ότι δεν μπορούν να συμμετέχουν σε αυτές ισότιμα με τους συμμαθητές τους χωρίς ΔΕΠΥ λόγω των διαφορετικών ρυθμών μάθησης και συγκέντρωσης που εμφανίζουν. Μία συμμετέχουσα υποστηρίζει τα εξής: *«Οι συμμαθήτριάς μου βοηθούν αρκετά στις ομαδικές εργασίες κι εγώ προσπαθώ, αλλά συνήθως μένω πίσω και τα άλλα παιδιά τελειώνουν την εργασία».*

Παράλληλα, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους, νιώθουν ιδιαίτερα ανήσυχοι για τη μαθησιακή τους επίδοση την οποία συσχετίζουν με τους στόχους τους για το μέλλον, υποστηρίζοντας ότι έχουν φιλοδοξίες και ονειρεύονται μια καλή επαγγελματική σταδιοδρομία. Ως απαραίτητα εφόδια θεωρούν τις γνώσεις που δίνει το σχολείο. Η σχολική αποτυχία για κάποιους από αυτούς συνδέεται με την αδυναμία υλοποίησης των στόχων στο μέλλον και αυτό προκαλεί απογοήτευση και μελαγχολία. Μία συμμετέχουσα, για παράδειγμα δηλώνει ότι θα ήθελε να γίνει ιατρός: *«Θέλω να σπουδάσω γιατρός και το όνειρό μου είναι να προσφέρω βοήθεια στους 'Γιατρούς Χωρίς Σύνορα'. Όμως δεν έχω καλούς βαθμούς και ίσως να μην μπορέσω να μπω στην ιατρική Σχολή. Ελπίζω μέχρι να φτάσω στις τελευταίες τάξεις του Λυκείου να έχει βελτιωθεί η επίδοσή μου στα μαθήματα».*

Όσον αφορά στις καθημερινές λειτουργίες και δραστηριότητες, οι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ αναφέρουν ότι είναι σε μεγάλο βαθμό αυτόνομοι. Ωστόσο, από τις απαντήσεις τους προκύπτει ότι τις περισσότερες φορές δέχονται τη βοήθεια των γονέων τους κυρίως

όσον αφορά στην υπενθύμιση των δραστηριοτήτων και στη συγκέντρωσή τους ώστε να τις εκτελέσουν σε εύλογο χρόνο. Επίσης, οι γονείς βοηθούν σε θέματα οργάνωσης και διαχείρισης του ύπνου. Ορισμένα παραδείγματα που αναφέρουν οι συμμετέχοντες αποτυπώνονται σε φράσεις, όπως: *«(Η μητέρα μου) κάθε μέρα αναρτά σε πίνακα στο δωμάτιό μου τι έχω να κάνω και δίπλα από κάθε δραστηριότητα την ώρα στην οποία πρέπει να την ολοκληρώσω, με τα απαραίτητα διαλείμματα. Αυτό με βοηθά να μην ξεχνάω και να οργανώνω καλύτερα το πρόγραμμά μου κι έτσι να έχω και ελεύθερο χρόνο», «Στο δωμάτιό μου, οι δικοί μου μού φτιάξει μια πολύ όμορφη γωνιά για να διαβάζω όπου έχω όλα τα υλικά που χρειάζομαι μπροστά μου. Δεν έχω τηλεόραση στο δωμάτιο για να μην με αποσπά και για να κοιμάμαι πιο ήσυχα το βράδυ».*

Οι συμμετέχοντες χωρίς ΔΕΠΥ δεν αναφέρουν καμία δυσκολία στις καθημερινές λειτουργίες και δραστηριότητες τις οποίες εκτελούν μόνοι, χωρίς κάποια ιδιαίτερη καθοδήγηση και συνδρομή των γονέων. Αντιπροσωπευτικές φράσεις είναι: *«Γενικά λειτουργώ μόνη μου, γιατί οι γονείς μου δουλεύουν πολλές ώρες, αλλά αν χρειαστώ βοήθεια ξέρω ότι μπορώ να τους την ζητήσω», «Οι γονείς μου είναι πολύ πρόθυμοι να με βοηθήσουν αν χρειαστεί, όμως συνήθως δεν χρειάζομαι κάποια βοήθεια, παρά μόνο για τα διαγωνίσματα στο σχολείο» και «Οι γονείς μου με βοηθούν αρκετά, αλλά συνήθως στα μαθήματα στα οποία δυσκολεύομαι». Όπως φαίνεται, η διεκπεραίωση των διαφόρων εργασιών γίνεται από τα ίδια τα παιδιά χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες και η εμπλοκή με διάφορες δραστηριότητες βασίζεται περισσότερο σε ατομική επιλογή. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά μία συμμετέχουσα: *«Κάνω μουσική πέντε χρόνια και φέτος μαθαίνω βιολί. Διάλεξα αυτό το όργανο γιατί μου προκαλούσε την περιέργεια να δω πώς παίζεται και γιατί μου αρέσει η μελωδία του».**

5. Συζήτηση

Από όσα εκτέθηκαν στο θεωρητικό μέρος και από τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήχθη στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας γίνεται φανερό ότι η ΔΕΠΥ, ως διαταραχή που εμφανίζεται ήδη από την προσχολική ηλικία, επηρεάζει την ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων σε γνωστικό και ψυχοκοινωνικό επίπεδο.

Η ΔΕΠΥ είναι μια διαταραχή, η οποία εκδηλώνεται με τα πρότυπα της ελλειμματικής προσοχής, της υπερκινητικότητας και της παρορμητικότητας, έχει επίδραση στη λειτουργικότητα των ατόμων και στην αναπτυξιακή τους ικανότητα (National Institute of Mental Health, n.d.). Όπως υποστηρίζει η Furman (2005), η ΔΕΠΥ συχνά συνυπάρχει με άλλες διαταραχές, όπως η κατάθλιψη ή η αγχώδης διαταραχή. Όσον αφορά στις επιπτώσεις της ΔΕΠΥ στη γνωστική ικανότητα, θεωρείται ότι επηρεάζονται η εργαζόμενη μνήμη, η ικανότητα επίλυσης προβλήματος, η αντίληψη του χρόνου, τα κίνητρα, ο λόγος και η ομιλία (Βάρβογλη & Γαλάνη, 2006; Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2000).

Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα, από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων παιδιών και εφήβων που έχουν διαγνωστεί με ΔΕΠΥ, προκύπτουν στοιχεία που επιβεβαιώνουν πως η διαταραχή επηρεάζει τη λειτουργικότητά τους και κατ' επέκταση τα επίπεδα πρόσληψης και ενσωμάτωσης της γνώσης καθώς και τα επίπεδα δημιουργίας και διατήρησης κοινωνικών σχέσεων. Αναφορικά με το πρότυπο της ελλειμματικής προσοχής, είναι κοινός τόπος των απαντήσεων πως τα άτομα με ΔΕΠΥ αντιμετωπίζουν δυσκολία στη συγκέντρωση της προσοχής τους κατά τη διάρκεια του μαθήματος στη σχολική τάξη, γεγονός στο οποίο αποδίδουν οι ίδιοι οι συμμετέχοντες τη μειωμένη ικανότητα κατανόησης των μαθημάτων και τη χαμηλή ακαδημαϊκή τους επίδοση. Η έλλειψη συγκέντρωσης προφανώς επηρεάζει την ικανότητα διαχείρισης του χρόνου, καθώς οι συμμετέχοντες αναφέρουν πως ο χρόνος που παρέχεται για τις εργασίες τους δεν είναι αρκετός. Εκτός από το σχολείο, και στο σπίτι παρατηρείται δυσκολία οργάνωσης των διαφόρων λειτουργιών, καθώς οι γονείς συνδράμουν με διάφορους τρόπους τα παιδιά στη διεκπεραίωση των εν γένει δραστηριοτήτων τους.

Οι Hoseini et al. (2014) επισημαίνουν ότι η ελλειμματική προσοχή επηρεάζει τη συγκέντρωση στο παιχνίδι ή στην εκτέλεση εργασιών, καθώς επίσης και την οργάνωση και ολοκλήρωση εργασιών και δραστηριοτήτων, ενώ είναι πιθανό τα παιδιά με αυτό το

σύμπτωμα να ξεχνούν τις καθημερινές δραστηριότητες ή να μην προσέχουν τα λόγια των ομιλούντων. Τα παραπάνω στοιχεία αναφέρονται από τους συμμετέχοντες ως προβλήματα της λειτουργικότητάς τους, καθώς δηλώνουν πως δεν καταφέρνουν να ακούσουν τα λεγόμενα του εκπαιδευτικού στην τάξη ή πως δεν ολοκληρώνουν τις εργασίες τους και ακόμα πως κάποιες φορές ξεχνούν τι πρέπει να κάνουν.

Γενικότερα, όσον αφορά στο ερευνητικό ερώτημα που σχετίζεται με την ποιότητα της σχολικής ζωής, από την έρευνα προκύπτει ότι τα άτομα με ΔΕΠΥ επιθυμούν τη σχολική επιτυχία και την καλή επίδοση, ωστόσο στην πράξη δεν εκδηλώνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα μαθήματα ή για τα εκπαιδευτικά προγράμματα που πραγματοποιούνται στο σχολικό πλαίσιο, παρά μόνο επιλεκτικό ενδιαφέρον για κάποιο μάθημα ή δραστηριότητα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να απογοητεύονται, να αισθάνονται την αποτυχία μη μπορώντας να εκπληρώσουν τους στόχους τους, καθώς επίσης να μην ενσωματώνονται επιτυχώς στη σχολική κοινότητα.

Από την άλλη πλευρά, από τα δεδομένα της έρευνας για τα άτομα που δεν εμφανίζουν ΔΕΠΥ προκύπτει ότι η σχολική καθημερινότητα δεν εμφανίζει αντίστοιχα προβλήματα συγκέντρωσης και επικέντρωσης της προσοχής. Τα παιδιά αυτά εμφανίζονται πιο ευχαριστημένα με τα μαθήματα, τα σχολικά προγράμματα, τις δραστηριότητες, τις εκδρομές. Ωστόσο, έχουν τις δικές τους απόψεις όσον αφορά στα μαθήματα ή στους εκπαιδευτικούς και δείχνουν περισσότερο ενδιαφέρον ανάλογα με τις προτιμήσεις τους. Συμμετέχουν ευχάριστα σε ομαδικές εργασίες και έχουν περισσότερους φίλους. Όσον αφορά στη βελτίωση της μαθησιακής τους επίδοσης, ορισμένοι λαμβάνουν βοήθεια κάνοντας μαθήματα εκτός σχολείου. Οι ελεύθερες δραστηριότητές τους σχετίζονται με τον αθλητισμό και τις τέχνες κυρίως, όπως ισχύει και για τα άτομα με ΔΕΠΥ. Η ενασχόληση με αυτές τις δραστηριότητες φαίνεται πως είναι ατομική επιλογή και βασίζεται στις προτιμήσεις και τις κλίσεις τους.

Ως προς το ερευνητικό ερώτημα που αφορά στην ποιότητα της κοινωνικής ζωής των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ, από την έρευνα προκύπτει ότι οι πάσχοντες αντιμετωπίζουν προβλήματα οργάνωσης των δραστηριοτήτων και καθημερινών λειτουργιών, διαχείρισης του χρόνου και προβλήματα ύπνου. Κάποιες καθημερινές ρουτίνες δεν είναι αυτονόητες καθώς θα πρέπει να θυμούνται τι έχουν να κάνουν και συνήθως λαμβάνουν βοήθεια από τους γονείς που τους υπενθυμίζουν το καθημερινό

πρόγραμμα ενεργειών. Τα ενδιαφέροντα και οι δραστηριότητες των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ σχετίζονται κυρίως με τον αθλητισμό και την τέχνη, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η έκφραση των συναισθημάτων και η εκτόνωση της ενεργητικότητας ενώ επίσης προσφέρεται το αίσθημα της επιτυχίας. Η δημιουργία και η διατήρηση φιλικών σχέσεων είναι κάπως δύσκολη για τα άτομα με ΔΕΠΥ, καθώς στην πλειονότητά τους δεν συναντούν άτομα με κοινά ενδιαφέροντα ή τουλάχιστον με κοινές αντιλήψεις και στάσεις ζωής. Οι φίλοι είναι περιορισμένοι σε γνωριμίες ή συγγενείς στο σχολικό ή οικογενειακό περιβάλλον. Η δημιουργία φιλικών σχέσεων, επομένως, φαίνεται πως προβληματίζει τα παιδιά με ΔΕΠΥ, ενώ επίσης τα κίνητρά τους για τη δημιουργία φιλικών σχέσεων εμφανίζονται ελλιπή. Όσον αφορά στις οικογενειακές σχέσεις, δεν διαπιστώνονται προβλήματα παρά μόνο διαφοροποιήσεις στον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας σε σχέση με τα παιδιά χωρίς ΔΕΠΥ, καθώς οι γονείς και κυρίως η μητέρα έχει καθημερινό ρόλο στην ενίσχυση των παιδιών ώστε να βελτιώσουν τη λειτουργικότητά τους.

Η ενασχόληση των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ με αθλητικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες είναι κοινός τόπος για τους συμμετέχοντες. Ωστόσο, τα κίνητρά τους τόσο για την εμπλοκή με δραστηριότητες φαίνεται πως είναι περιορισμένα, καθώς οι γονείς σε μεγάλο βαθμό παροτρύνουν τα παιδιά να ασχοληθούν με βάση και τις δικές τους προτιμήσεις.

Τα παραπάνω ευρήματα παρουσιάζουν ομοιότητες με τα βιβλιογραφικά δεδομένα. Αναφορικά με την ευημερία στην κοινωνική ζωή των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ, οι Kandemir et al. (2014) υποστηρίζουν ότι η διαταραχή επηρεάζει αρνητικά τόσο τις διαπροσωπικές όσο και τις οικογενειακές σχέσεις λόγω του αισθήματος απογοήτευσης ή ακόμα και δυστυχίας που βιώνουν τα άτομα αυτά. Τα διάφορα ελλείμματα στη σχολική επίδοση και στη γενικότερη λειτουργικότητα δημιουργούν εσωτερικές συναισθηματικές συγκρούσεις που εκδηλώνονται με αποτυχία στη διαπροσωπική επικοινωνία και επαφή. Επιπλέον, η ποιότητα ζωής των ατόμων με ΔΕΠΥ, η οποία σχετίζεται με την υποκειμενική αντίληψη κάθε ατόμου για τη θέση του στο περιβάλλον, υποβαθμίζεται καθώς συναισθάνονται τις αδυναμίες τους και την ελλιπή ικανότητα αποτελεσματικής εμπλοκής σε κάθε είδους δραστηριότητες. Έτσι, παρατηρείται χαμηλή μαθησιακή επίδοση, προβλήματα στις σχέσεις με την οικογένεια και τους φίλους, αντικοινωνική συμπεριφορά (Danckaerts et al., 2010). Όσον αφορά στην οργάνωση και στον σχεδιασμό

δραστηριοτήτων, παρατηρείται έλλειμμα και συχνά είναι αναγκαία η συμβολή των γονέων για την οργάνωση της μελέτης ή άλλων δραστηριοτήτων (Shaughnessy & Waggoner, 2015). Οι γονείς πρέπει να διαθέτουν υπομονή και δύναμη ώστε να βοηθήσουν ουσιαστικά το παιδί με ΔΕΠΥ να διαχειριστεί τα προβλήματά του με τον βέλτιστο τρόπο (Moen, 2014).

Συγκρίνοντας με τους μαθητές χωρίς ΔΕΠΥ, διαπιστώνεται ότι δεν αναφέρονται αντίστοιχα προβλήματα οργάνωσης των δραστηριοτήτων καθώς αυτές ολοκληρώνονται σε εύλογο χρόνο από τα ίδια τα παιδιά. Επιπλέον, δεν γίνεται αναφορά στη συνδρομή των γονέων ώστε να θυμούνται τις ρουτίνες τους ή να διεκπεραιώνουν τις εργασίες τους. Επιπλέον, έχουν περισσότερες φιλίες τις οποίες διατηρούν, είναι πιο δραστήριοι με τους φίλους και απολαμβάνουν περισσότερο την παρέα τους. Ασχολούνται και αυτοί με ελεύθερες δραστηριότητες που έχουν επιλέξει οι ίδιοι.

Αναφορικά με το ερώτημα που διερευνά τις στρατηγικές ενίσχυσης των παιδιών με ΔΕΠΥ, σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, υπάρχουν κάποιες στρατηγικές που αφορούν σε ψυχοκινητικές παρεμβάσεις οι οποίες είναι δυνατό να ενισχύσουν τα παιδιά με ΔΕΠΥ ώστε να βελτιώσουν την καθημερινή λειτουργικότητά τους στο σχολικό, οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. Όπως αναφέρουν οι Santos και Albuquerque (2019), μια αποτελεσματική μέθοδος είναι η τήρηση λίστας από τους γονείς ή/και τους εκπαιδευτικούς, η οποία χρησιμεύει ως οδηγός για τα παιδιά ώστε να μην αποδιοργανώνονται και να μην σπαταλούν άσκοπα τον χρόνο τους. Επίσης, σύμφωνα με την Grossman (n.d.), η ενασχόληση των παιδιών με ΔΕΠΥ με δραστηριότητες, όπως η άθληση ή οι τέχνες, είναι ιδιαίτερα ωφέλιμη και για τον λόγο αυτόν οι γονείς θα πρέπει να ωθούν τα παιδιά στην εμπλοκή με αυτές. Παράλληλα, στο σπίτι, οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν επαναλαμβάνοντας οδηγίες ώστε έμμεσα να υπενθυμίζουν τις ενέργειες ή τις ρουτίνες που πρέπει να γίνουν. Η διαμόρφωση ενός ήσυχου χώρου χωρίς περισπασμούς, όπως η τηλεόραση, μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη συγκέντρωση και στον ποιοτικότερο ύπνο. Όσον αφορά στη συγκέντρωση εντός της σχολικής τάξης, προτείνονται τροποποιήσεις όπως παροχή περισσότερου χρόνου για την ολοκλήρωση των εργασιών, τοποθέτηση του παιδιού σε σημείο κοντά στον εκπαιδευτικό κ.ά.

Τα ερευνητικά δεδομένα που συλλέχθηκαν συμφωνούν με τα παραπάνω στοιχεία, καθώς παρατηρείται ότι έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση από τους γονείς στην ενασχόληση των παιδιών με ΔΕΠΥ με αθλήματα, όπως το ποδόσφαιρο και το μπάσκετ, και με τέχνες, όπως η ζωγραφική, η μουσική, ο χορός. Επιπλέον, κάποιοι γονείς και εκπαιδευτικοί υιοθετούν την πρακτική της τήρησης λίστας ή ημερολογίου γεγονόσ που φαίνεται πως συμβάλλει στην καλύτερη διαχείριση των λειτουργιών των παιδιών. Αναφέρεται ακόμα η τροποποίηση του χώρου του δωματίου ώστε να εξασφαλίζεται ησυχία για καλύτερη συγκέντρωση και βελτίωση της ποιότητας του ύπνου. Επίσης, αναφέρεται περίπτωση εκπαιδευτικού που εφαρμόζει την τροποποίηση εντός της σχολικής αίθουσας τοποθετώντας τον μαθητή με ΔΕΠΥ κοντά του για να ενισχύσει τη συγκέντρωσή του. Ωστόσο, εν γένει οι εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δεν συμβάλλουν επαρκώς στην καλύτερη ενσωμάτωση των παιδιών με ΔΕΠΥ είτε από έλλειψη χρόνου είτε από έλλειψη ειδικών γνώσεων. Σύμφωνα με τον Κουρκούτα (2019), οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να εστιάσουν στην κατανόηση των προβλημάτων της ΔΕΠΥ ώστε να συμβάλουν στη βέλτιστη ενσωμάτωση και επίδοση των μαθητών με τη διαταραχή.

Συγκρίνοντας με τους μαθητές χωρίς ΔΕΠΥ είναι προφανές ότι αυτοί δεν αντιμετωπίζουν αντίστοιχα προβλήματα ή τουλάχιστον δεν απαιτούνται ειδικές στρατηγικές παρέμβασης και ενίσχυσης για να επιτελέσουν τις καθημερινές λειτουργίες τους. Ωστόσο, η καθοδήγηση των γονέων και η στήριξη με φροντιστηριακά μαθήματα ή με καθοδήγηση κατά περίπτωση είναι απαραίτητες πρακτικές στο πλαίσιο της φροντίδας των παιδιών.

Η παρούσα έρευνα είχε ως δείγμα παιδιά και εφήβους που αντιμετωπίζουν προβλήματα της διαταραχής της ΔΕΠΥ και αντίστοιχα άτομα της ίδιας ηλικίας με τυπική ανάπτυξη. Ένας περιορισμός που συνάντησε ο ερευνητής ήταν η προσπάθεια να εκμαιεύσει από τους συμμετέχοντες τις αληθινές εμπειρίες και τα βιώματά τους ώστε να προβεί σε διαπιστώσεις σχετικά με τα ερευνητικά ζητούμενα. Σε κάποιες περιπτώσεις τα παιδιά είναι ενδεχόμενο να απαντούν με βάση αυτό που θεωρούν ότι είναι αναμενόμενο να ακουστεί και όχι σύμφωνα με την πραγματική ατομική εμπειρία. Περαιτέρω, οι συμμετέχοντες με ΔΕΠΥ είναι πιθανό να αισθάνονταν αμήχανα στην προσπάθεια να περιγράψουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Προκειμένου να ξεπεραστούν αυτοί οι περιορισμοί, ο ερευνητής πραγματοποίησε ελεύθερη συζήτηση με τους συμμετέχοντες, πριν τη διενέργεια της συνέντευξης, φροντίζοντας να δημιουργήσει κλίμα οικειότητας και

εκτόνωσης του άγχους. Η διά ζώσης υλοποίηση της συνέντευξης εξυπηρετεί αυτόν τον σκοπό καθώς δίνει τη δυνατότητα της διαπροσωπικής επαφής και της καλύτερης γνωριμίας με τον συνεντευκτή. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί η πιθανότητα της μη γενίκευσης των αποτελεσμάτων με ασφάλεια σε όλον τον πληθυσμό των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ, λόγω της έλλειψης δυνατότητας απόλυτου ελέγχου της ειλικρίνειας με την οποία απάντησαν οι συμμετέχοντες.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο τη διερεύνηση των επιπτώσεων της ΔΕΠΥ στη γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Για τον σκοπό αυτόν, συλλέχθηκαν βιβλιογραφικά στοιχεία και πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις σε δύο ομάδες πληθυσμού, παιδιά και εφήβους με ΔΕΠΥ και παιδιά και εφήβους χωρίς ΔΕΠΥ, ώστε συγκρίνοντας να διαπιστωθούν οι επιπτώσεις που έχει η διαταραχή στην καθημερινή λειτουργικότητα των πρώτων. Μέσω των συνεντεύξεων επιχειρήθηκε η καταγραφή των βιωμάτων των ίδιων των συμμετεχόντων για την άντληση στοιχείων και την εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με το προς διερεύνηση θέμα. Η ποιοτική έρευνα εστίασε σε τρεις παραμέτρους, την ποιότητα της σχολικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ, την ποιότητα της κοινωνικής τους ζωής, καθώς και τις στρατηγικές στήριξης και ενίσχυσης της λειτουργικότητας των ατόμων με ΔΕΠΥ στο σχολικό και στο οικογενειακό περιβάλλον.

Όπως διαπιστώνεται από την έρευνα, τα παιδιά και οι έφηβοι που έχουν διαγνωστεί με ΔΕΠΥ εμφανίζουν τα πρότυπα της ελλειμματικής προσοχής, της υπερκινητικότητας και της παρορμητικότητας με τα οποία εκδηλώνεται η συγκεκριμένη διαταραχή. Το πρώτο από αυτά αναφέρεται με μεγαλύτερη συχνότητα από τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Συγκεκριμένα, δείχνουν μειωμένη ικανότητα να επικεντρωθούν στο μάθημα, είναι αφηρημένοι, δεν ολοκληρώνουν εργασίες ή αποφεύγουν να συμμετέχουν σε ομαδικές εργασίες και δυσκολεύονται στην οργάνωση δραστηριοτήτων. Ορισμένοι μιλούν υπερβολικά ή δεν παρακολουθούν τις συζητήσεις των συνομηλίκων τους. Δυσκολεύονται στη διαχείριση του χρόνου για την οργάνωση της μελέτης και άλλων δραστηριοτήτων, καθώς επίσης εμφανίζουν προβλήματα ύπνου. Λαμβάνουν βοήθεια από τους γονείς για την επιτέλεση των λειτουργιών τους. Από την άλλη πλευρά, τα παιδιά και οι έφηβοι χωρίς ΔΕΠΥ δεν διαπιστώνεται να έχουν αντίστοιχες δυσκολίες στην καθημερινή λειτουργικότητα. Οργανώνουν καλύτερα το διάβασμα και τις δραστηριότητες, είναι περισσότερο ευχαριστημένοι στο σχολικό περιβάλλον, συμμετέχουν σε σχολικές δραστηριότητες και εκδρομές, έχουν περισσότερους φίλους. Οι γονείς τους δεν είναι απαραίτητο να συνδράμουν ώστε να επιτελέσουν τις καθημερινές λειτουργίες, ωστόσο τους καθοδηγούν και τους ενισχύουν στα μαθήματα που τους δυσκολεύουν.

Από τα στοιχεία που αντλήθηκαν από την έρευνα συνάγεται ότι η ΔΕΠΥ επηρεάζει τη γνωστική ανάπτυξη. Τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ έχουν χαμηλότερη ακαδημαϊκή επίδοση και γνωστικά ελλείμματα που μπορούν να αποδοθούν στη μειωμένη ικανότητα κατανόησης των μαθημάτων και ενεργού συμμετοχής στην τάξη, καθώς επίσης στην αδυναμία οργάνωσης και διαχείρισης του χρόνου για τη μελέτη αλλά και στην έλλειψη κινήτρων για τη συμμετοχή σε ομαδικές εργασίες και σχολικές δραστηριότητες. Παράλληλα, η ΔΕΠΥ έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Είναι προφανές ότι τα άτομα αυτά έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση θεωρώντας ότι όσο κι αν προσπαθούν δεν μπορούν να καταφέρουν τους στόχους τους. Αισθάνονται ότι υστερούν σε σχέση με τους συνομηλίκους τους τουλάχιστον όσον αφορά στην ακαδημαϊκή επίδοση. Στις κοινωνικές τους σχέσεις δεν είναι ιδιαίτερα ευχαριστημένοι, καθώς δεν έχουν αρκετούς φίλους με τους οποίους να έχουν κοινά ενδιαφέροντα και αντιλήψεις και απογοητεύονται λόγω της αδυναμίας τους να γίνουν μέλη της παρέας των συνομηλίκων. Στις οικογενειακές τους σχέσεις δεν διαπιστώνονται προβλήματα, αντίθετα τα οικογενειακά μέλη φαίνεται πως βοηθούν και ενισχύουν τα άτομα με ΔΕΠΥ.

Συμπερασματικά, με δεδομένο ότι η ποιότητα ζωής συνίσταται σε ένα φάσμα φυσικών, ψυχολογικών, γνωστικών και κοινωνικών λειτουργιών, σύμφωνα με τους Matza et al. (2005), καθίσταται φανερό ότι τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ βιώνουν χαμηλότερη ποιότητα ζωής σε σχέση με τους συνομηλίκους τους χωρίς τη διαταραχή. Με δεδομένο ότι η ποιότητα ζωής σχετίζεται με την αντίληψη που σχηματίζει το ίδιο το άτομο για τη φυσική, την ψυχολογική και την κοινωνική λειτουργικότητά του, μπορεί να γίνει δεκτός ο ισχυρισμός ότι η αυτοαντίληψη των ατόμων με ΔΕΠΥ συσχετίζεται με την ποιότητα και την ευημερία στην καθημερινή τους ζωή. Συγκρίνοντας με τα παιδιά και τους εφήβους χωρίς ΔΕΠΥ, διαπιστώνεται ότι οι καθημερινές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΔΕΠΥ τούς στερούν τη δυνατότητα να χαρούν τις στιγμές της σχολικής και της κοινωνικής τους ζωής καθώς παραμένουν επικεντρωμένοι στη διαχείριση των προβλημάτων τους.

Το δείγμα των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ που συμμετείχε στην έρευνα έχει διαγνωστεί με τη διαταραχή από την σχολική ηλικία. Οι συμμετέχοντες φαίνεται πως έχουν αντίληψη των ελλειμμάτων και των αδυναμιών τους και λαμβάνουν βοήθεια από

την οικογένεια και το σχολείο σε ικανοποιητικό βαθμό. Ωστόσο, η βελτιστοποίηση της γνωστικής και ψυχοκοινωνικής τους ανάπτυξης προϋποθέτει μεγάλη προσπάθεια από τους ίδιους και στήριξη στο οικογενειακό και σχολικό πλαίσιο.

Τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την παρούσα εργασία μπορούν να συμβάλουν στην πρακτική εφαρμογή των στρατηγικών ενίσχυσης των παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ, καθώς για την βέλτιστη ανάπτυξη της λειτουργικότητάς τους απαιτείται η στήριξη και η συνεργασία των γονέων και των εκπαιδευτικών. Οι γονείς οφείλουν κατ' αρχήν να λαμβάνουν έγκαιρη διάγνωση αναφορικά με τα συμπτώματα της διαταραχής που εμφανίζει το παιδί και να ασκούνται στην ανάπτυξη θετικών σχέσεων μαζί του επαινώντας και ενισχύοντας κάθε προσπάθεια διαχείρισης των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Επιπλέον, έχουν χρέος να ενημερώνουν τους εκπαιδευτικούς για τη διάγνωση της ΔΕΠΥ, ώστε να είναι σε θέση να προσαρμόζουν τη διδασκαλία, να τροποποιούν κατάλληλα το περιβάλλον της τάξης, να διαχειρίζονται τη συμπεριφορά του μαθητή με ΔΕΠΥ.

Παρά τους περιορισμούς που αναφέρθηκαν, τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για μελλοντική έρευνα με τους ίδιους ερευνητικούς στόχους, η οποία θα χρησιμοποιήσει μεγαλύτερο δείγμα του πληθυσμού. Περαιτέρω έρευνα θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί σε μεγαλύτερη κλίμακα παιδιών και εφήβων με ΔΕΠΥ και παιδιών και εφήβων τυπικής ανάπτυξης, καθώς μέσα από τη σύγκριση παράγονται χρήσιμες πληροφορίες. Συγχρόνως, η ίδια έρευνα θα μπορούσε να απευθύνεται στους εκπαιδευτικούς και στους γονείς του δείγματος, ώστε από τις διασταυρούμενες πληροφορίες των απαντήσεων να εξαχθούν πιο ασφαλή και γενικεύσιμα συμπεράσματα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Altable, M. (2020). ADHD: Differential Diagnostics. DOI:[10.13140/RG.2.2.14878.36162](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.14878.36162)
Ανακτήθηκε, 15 Ιανουαρίου 2023, από url [\(PDF\) ADHD: Differential Diagnostics \(researchgate.net\)](https://www.researchgate.net/publication/358148783)
- Amaravathi, T., Murugan, M., Subramanian, A., & Geetha, P.S. (2019). Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *Trends in Biosciences*, 12(3), 214-221.
- American Psychiatric Association-APA. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 5th ed. APA, Washington DC.
- Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα* (Κ. Ζαφειρόπουλος, Επιμ., Γ. Βογιατζής, Μτφρ.) (1^η έκδοση). Αθήνα. Εκδόσεις Κριτική.
- Βάρβογλη, Λ., & Γαλάνη, Μ. (2006). *Η διάγνωση της διάσπασης της προσοχής. Πρακτικός οδηγός*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Biederman, J., Monuteaux, M.C., Mick, E., Spencer, T., Wilens, T.E., Silva, J.M., & Faraone, S.V. (2006). Young adult outcome of attention deficit hyperactivity disorder: A controlled 10-year follow-up study. *Psychological Medicine*, 36, 167-179.
- Bjerrum, M.B., Pedersen, P.U., & Larsen, P. (2017). Living with symptoms of attention deficit hyperactive disorder in adulthood: a systematic review of qualitative evidence. *JBIG Database System Rev Implement Rep*. 15(4): 1080-1153.
- Burgic-Radmanovic, M., & Burgic, S.S. (2020). *Comorbidity in Children and Adolescents with ADHD*. Open Access Books. DOI:[10.5772/intechopen.94527](https://doi.org/10.5772/intechopen.94527)
- CDC. (2016). Treatment Attention Deficit/Hyperactivity Disorders in Children Under Age Six Years: A Research Anthology. Ανακτήθηκε, 21 Ιανουαρίου 2023, από url [Treating Attention-Deficit/Hyperactivity Disorders in Children Under Age Six Years: A Research Anthology \(cdc.gov\)](https://www.cdc.gov/research/attention-deficit-hyperactivity-disorders-in-children-under-age-six-years-a-research-anthology/)
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education [ebook version]*. Ανακτήθηκε 25 Φεβρουαρίου, 2023, από <https://gtu.ge/Agro-Lib/RESEARCH%20METHOD%20COHEN%20ok.pdf>
- Creswell, J.W. (2013). *Qualitative inquiry and Research Design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Danckaerts, M., Sonuga-Barke, E.J.S., Banaschewsk, T., Buitelaar, J., Dopfner, M., Hollis, C., et al. (2010). The quality of life of children with attention deficit/hyperactivity disorder: a systematic review. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 19, 83–105. DOI 10.1007/s00787-009-0046-
- Donnelly, G. L. (2006). Treating Patients With ADHD and Coexisting Conditions. *Behavioral Healthcare*. Ανακτήθηκε, 21 Ιανουαρίου 2023, από url <https://www.psychcongress.com/article/treating-patients-adhd-and-coexisting-conditions-pdf>
- Drechsler, R., Brem, S., Brandeis, D., Grunblatt, E., Berger, G., & Walitza, S. (2020). ADHD: Current Concepts and Treatments in Children and Adolescents. *Neuropediatrics*, 51, 315-335. DOI: <https://doi.org/10.1055/s-0040-1701658>
- Ernst, M., Zametkin, A. J., Matochik, J. A., Jons, P. H., & Cohen, R. M. (1998). DOPA Decarboxylase Activity in Attention Deficit Hyperactivity Disorder Adults. A [Fluorine-18] Fluorodopa Positron Emission Tomographic Study. *Journal of Neuroscience*, 18(15), 5901-5907.
- Furman, L. (2005). What is Attention-Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)? *Journal of Child Neurology*, 20(12), 994-1002. DOI: [10.1177/08830738050200121301](https://doi.org/10.1177/08830738050200121301)
- Grossman L. (n.d.). Brief Interventions: Attention Deficit Hyperactivity Disorder. Emotional health Committee Maryland Chapter American Academy of Pediatrics. Ανακτήθηκε, 29 Ιανουαρίου 2023, από url https://www.mdaap.org/pdf/Bi_Ped_Brief_Interv_ADHD.pdf
- Goldman, L.S., Genel, M., Bezman, R.J., & Slanetz, P. (1998). Diagnosis and Treatment of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder in Children and Adolescents. *JAMA The Journal of the American Medical Association*, 279(14), 1100-1107.
- Harpin, V.A. (2005). The effect of ADHD on the life of an individual, their family, and community from preschool to adult life. *Arch Dis Child*, 90(Suppl 1): i2-i7. DOI: 10.1136/ad.2004.059006
- Heidbreder, R. (2015). ADHD symptomatology is best conceptualized as a spectrum: a dimensional versus unitary approach to diagnosis. *ADHD Attention Deficit Hyperactivity Disorders*, 7(4). DOI: [10.1007/s12402-015-0171-4](https://doi.org/10.1007/s12402-015-0171-4)

- Hoseini, B.L., Ajilian, M., Moghaddam, H.T., & Khademi, G. (2014). Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) in Children: A Short Review and Literature. *International Journal of Pediatrics*, 2(4:3), 443-450. DOI: [10.22038/ijp.2014.3749](https://doi.org/10.22038/ijp.2014.3749)
- Hoza, B., Pelham, W.E. Jr, Dobbs, J., Owens, J.S., & Pillow, D.R. (2002). Do boys with attention-deficit/hyperactivity disorder have positive illusory self-concepts? *J Abnorm Psychol*, 111, 268–278.
- Τσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία της Έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών: Αθήνα.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2001). Η Μέθοδος των Focus Groups στην Κοινωνική Έρευνα: η Περίπτωση του Ερευνητικού Προγράμματος MEDACTION. *Εισήγηση στο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: Κοινωνικές Εξελίξεις στην Σύγχρονη Ελλάδα και Ευρώπη*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), Σύλλογος Ελλήνων Κοινωνιολόγων (ΣΕΚ). Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο. 24-26 Μαΐου.
- Kandemir, H., Kilic, B.G., Ekinici, S., & Yuke, M. (2014). An evaluation of the quality of life of children with ADHD and their families. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 15, 265-271. DOI: 10.5455/apd.46202
- Κάκουρος, Ε., & Μανιαδάκη, Κ. (2000). *Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Keen, D., & Hadjikoumi, I. (2011). ADHD in children and adolescents. *Clinical Evidence*, 02(312), 1-26.
- Kothari, C.R. (2004). *Research Methodology. Methods and Techniques*. (2nd Revised Edition). New Age International Publishers.
- Κουρκούτας, Η. (2019). ΔΕΠΥ και προβλήματα συμπεριφοράς. Στο: Α. Ζήση & Μ. Σαββάκης (Επιμ.). *Αναπηρία και Κοινωνία: Σύγχρονες Θεωρητικές Προκλήσεις και Ερευνητικές Προοπτικές* (σ. 45-74). Θεσσαλονίκη: Τζιόλα.
- Κώδικας Δεοντολογίας στην Έρευνα, άρθρο 4. (2010). Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε, 26 Φεβρουαρίου 2023, από url https://dent.auth.gr/wp-content/uploads/sites/152/2022/04/Kwd_Deont_2010.pdf
- Κωνσταντίνου, Α. (2018). ΔΕΠ-Υ: Αίτια και συμπτώματα. Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 8: 620. DOI: [10.12681/edusc.2707](https://doi.org/10.12681/edusc.2707)

- Matza, L.S., Secnik, K., Rentz, A.M., Mannix, S., Sallee, F.R., Gilbert, D., & Revicki D.A. (2005). Assessment of health state utilities for attention-deficit/hyperactivity disorder in children using parent proxy report. *Qual Life Res* 14,735–747.
- Moen, O.L. (2014). *Everyday life in families with a child with ADHD and public health nurses' conceptions of their role*. (Dissertation). Karlstadt University Studies. ISBN 978-91-7063-538-0.
- Moyá, J., Stringaris, A.K., Asherson, P., Sandberg, S., & Taylor, E. (2014). the impact of persisting hyperactivity on social relationships: a community-based, controlled 20-year follow-up study. *Journal of Attention Disorders*, 18(1), 52-60.
- National Institute of Mental Health. (n.d.). Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. Ανακτήθηκε, 10 Ιανουαρίου 2023, από url [NIMH » Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder \(nih.gov\)](https://www.nimh.nih.gov/attention-deficit-hyperactivity-disorder)
- Πεχλιβανίδης, Α., Σπυροπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Α., Παπαχρήστου, Χ.Α., & Παπαδημητρίου, Γ.Ν. (2012). Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) στους ενήλικες. Κλινική αναγνώριση, διάγνωση και θεραπευτικές παρεμβάσεις. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 29(2), 562-576.
- Plitzka, S. (2007). Practice Parameter for the Assessment and Treatment of Children and Adolescents With Attention-Deficit/ Hyperactivity Disorder. *J.Am. Acad. Child & Adolescent Psychiatry*, 46: 7.
- Polanczyk, G., de Lima, M. S., Horta, B. L., Biederman, J., & Rohde, L. A. (2007). The Worldwide Prevalence of ADHD: A Systematic Review and Metaregression Analysis. *Am J Psychiatry*, 164: 942-948.
- Santos, W. M., & Albuquerque, A. R. (2019). School interventions for ADHD: A literature review (2000-2018). *Psicologia: Teoria e Prática*, 21(3), 205-227. Doi:10.5935/1980-6906/psicologia.
- Sexton, C., Gelhorn, H.L., Bell, J.A., & Classi, M.P. (2012). The co-occurrence of reading disorder and ADHD: epidemiology, treatment, psychosocial impact, and economic burden. *Journal of Learning Disabilities*, 45(6), 538-564.
- Shaughnessy, M.F., & Waggoner, C.R. (2015). The Educational Implications of ADHD: Teachers and Principals Thoughts Concerning Students with ADHD. *Creative Education*, 6, 215-223. DOI: <http://dx.doi.org/10.4236/ce.2015.62020>

- Spitzer, R.L., Kroenke, K., Linzer, M., Hahn, S.R., Williams, J.B., deGruy FVIII, Brody, D., & Davies, M. (1995). Health-related quality of life in primary care patients with mental disorders. Results from the PRIME-MD 1000 Study. *JAMA* 274:1511–1517.
- Συμεού, Α. (2007). Εγκυρότητα και αξιοπιστία στην ποιοτική εκπαιδευτική έρευνα: Παρουσίαση, αιτιολόγηση και πράξη. Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας. *25 Χρόνια Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας* (Τόμ., 2, σσ. 333-339). Θεσσαλονίκη: Α/φοί Κυριακίδη.
- Thapar, A., Cooper, M., Jefferies, R., & Stergiakouli, E. (2011). What causes attention deficit hyperactivity disorder? *Archives of Disease in Childhood*, 97(3), 260-265. DOI: [10.1136/archdischild-2011-300482](https://doi.org/10.1136/archdischild-2011-300482)
- The Open University. (n.d.). Ανακτήθηκε, 14 Ιανουαρίου 2023, από url [Understanding ADHD: 1.3.2 Diagnosing ADHD with ICD-10 and ICD-11 - OpenLearn - Open University](#)
- Τσιώλης, Γ. (2017). *Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων*. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- WHO (2004). ICD-10. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems. 10th Rev., Vol. 2, 2nd d. Geneva. Ανακτήθηκε, 8 Ιανουαρίου 2023, από url [ICD-10 Second Edition Volume 2 \(who.int\)](https://www.who.int/publications/i/item/9789240656518)
- WHOQOL. (1995). World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL): position paper from the World Health Organization. *Soc Sci Med* 41:1403–1409.

Παράρτημα 1: Ερωτηματολόγιο συνέντευξης

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος ζητούνται τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει τη συνέντευξη και αποτελείται από δέκα (10) ερωτήσεις ανοιχτού τύπου που έχουν ως σκοπό να αποτυπώσουν τις απόψεις και τις εμπειρίες γύρω από το θέμα των επιπτώσεων της ΔΕΠΥ σε παιδιά και εφήβους.

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο

Αγόρι ☐ Κορίτσι ☐

2. Ηλικία ..... (συμπληρώστε με αριθμό)

3. Βαθμίδα εκπαίδευσης

Δημοτικό ☐

Γυμνάσιο ☐

Λύκειο ☐

4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ ..... (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η ποιότητα της σχολικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

1. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;

2^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η ποιότητα της κοινωνικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

5. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;

3^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η λειτουργικότητα των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ και οι στρατηγικές στήριξης και ενίσχυσης των ατόμων με ΔΕΠΥ.

8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;

Παράρτημα 2: Έντυπο ενημέρωσης και ενυπόγραφης συγκατάθεσης των γονέων/ κηδεμόνων για τη συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα

Θέμα της έρευνας: Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και οι επιπτώσεις στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Συγκριτική μελέτη μεταξύ παιδιών και εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

Στοιχεία του ερευνητή

Ονοματεπώνυμο: Δήμητρα Μπένια

Σχολή: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών

Τμήμα: Επιστήμες της Αγωγής

Τηλέφωνο:

email:

Σκοπός της έρευνας: Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των επιπτώσεων που έχει η ΔΕΠΥ στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και εφήβων με τη διαταραχή. Για τον σκοπό αυτό επιδιώκεται η καταγραφή των εμπειριών και των βιωμάτων τους, ώστε να καταστεί σαφές ποια είναι η ποιότητα ζωής τους σε σχέση με τα άτομα χωρίς ΔΕΠΥ.

Ερευνητική διαδικασία: Η διεξαγωγή της παρούσας έρευνας θα γίνει μέσω συνέντευξης με ερωτηματολόγιο που περιλαμβάνει ερωτήσεις «ανοιχτού τύπου», οπότε τα παιδιά θα έχουν τη δυνατότητα να απαντήσουν ελεύθερα. Τα ερευνητικά ερωτήματα που μας απασχολούν είναι τα εξής:

1^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η ποιότητα της σχολικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

2^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η ποιότητα της κοινωνικής ζωής των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ.

3^ο Ερευνητικό ερώτημα: Η λειτουργικότητα των παιδιών και των εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ και οι στρατηγικές στήριξης και ενίσχυσης των ατόμων με ΔΕΠΥ.

Αναμενόμενα οφέλη: Κατά την άποψη του ερευνητή, η παρούσα έρευνα θα συμβάλει στην βαθύτερη κατανόηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και οι έφηβοι με ΔΕΠΥ, ώστε να βελτιωθούν οι τρόποι διαχείρισης και στήριξης με στόχο την καλύτερη ποιότητα ζωής.

Εμπιστευτικότητα: Παρέχεται η διαβεβαίωση ότι τα προσωπικά στοιχεία των συμμετεχόντων θα παραμείνουν εμπιστευτικά και δεν θα αποκαλυφθούν πληροφορίες που αποτελούν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Οι απαντήσεις θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο από τον ερευνητή για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το ερευνώμενο θέμα και κάθε στοιχείο που αφορά την ατομική ταυτότητα θα τηρηθεί απόρρητο.

Ελευθερία συμμετοχής: Η συμμετοχή των παιδιών σας στην έρευνα είναι εθελοντική και κατόπιν ελεύθερης συναίνεσης δικής σας και των παιδιών. Σε περίπτωση συναίνεσης, παρακαλείσθε να υπογράψετε το παρόν έντυπο συγκατάθεσης. Ακόμα και μετά την ενυπόγραφη συναίνεση, τα παιδιά θα μπορούν να αποχωρήσουν από την έρευνα αν το θελήσουν. Αν αποσυρθούν από την έρευνα πριν ολοκληρωθεί η συλλογή δεδομένων, οι απαντήσεις δεν θα χρησιμοποιηθούν.

Δήλωση συγκατάθεσης

Έχω διαβάσει και κατανοώ τις ανωτέρω πληροφορίες και μου έχει δοθεί η ευκαιρία να υποβάλω ερωτήσεις. Επίσης κατανοώ ότι η συμμετοχή του παιδιού μου είναι εθελοντική και ότι είναι ελεύθερο να αποσυρθεί σε οποιοδήποτε στάδιο της έρευνας χωρίς αιτιολόγηση. Τέλος, κατανοώ ότι θα μου δοθεί αντίγραφο του παρόντος εντύπου. Εθελοντικά συμφωνώ να συμμετέχει το παιδί μου στην παρούσα έρευνα.

Υπογραφή γονέα/κηδεμόνα _____ **Ημερομηνία** _____

Υπογραφή ερευνητή _____ **Ημερομηνία** _____

Παράρτημα 3: Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων

1^ο παιδί με ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο: Αγόρι
2. Ηλικία : 12 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης: Γυμνάσιο
4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ : 6 (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Μέσα στη σχολική τάξη δεν αισθάνομαι πολύ άνετα. Παρακολουθώ το μάθημα, αλλά πολλές φορές δεν μπορώ να ακολουθήσω τους άλλους, τον ρυθμό των συμμαθητών μου. Κοιτάω συνεχώς τον καθηγητή. Μετά από λίγα λεπτά δεν μπορώ να ακούσω αυτά που λέει αν και προσπαθώ πολύ. Κοιτάω τα άλλα παιδιά ή κοιτάω έξω από το παράθυρο. Κάποια από αυτά που λέει ο καθηγητής μου, μου φαίνονται ενδιαφέροντα και άλλα όχι τόσο. Στις ομαδικές εργασίες συμμετέχω. Παρακολουθώ τι κάνουν οι συμμαθητές μου και πώς σκέφτονται. Παρόλα αυτά τις προτιμώ από τις ατομικές εργασίες.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.

- Μου αρέσει κυρίως το μάθημα των υπολογιστών γιατί τα καταφέρνω καλά στον προγραμματισμό και ο καθηγητής είναι ευχαριστημένος μαζί μου. Επίσης, μου αρέσει η ώρα των καλλιτεχνικών ιδίως όταν ασχολούμαστε με τη ζωγραφική γιατί είμαι πολύ καλός στις προσωπογραφίες.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
- Δεν συμμετέχω στα εκπαιδευτικά προγράμματα γιατί προτιμώ να έχω περισσότερο ελεύθερο χρόνο για να κάνω πράγματα που μου αρέσουν. Στις εκδρομές συμμετέχω μία ή καμία φορά σε μια σχολική χρονιά. Δεν μου αρέσουν πολύ οι εκδρομές. Μ' αρέσει να μένω στο σπίτι.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
- Στο διάλειμμα συνήθως κάνω καμιά βόλτα μόνος μου ή με κάποιο άλλο παιδί και συζητάμε για παιχνίδια στον υπολογιστή.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
- Η καθημερινότητα στο σπίτι είναι σχεδόν ίδια. Το απόγευμα κάνω τα μαθήματα μου. Μου παίρνει πολλές ώρες, μάλλον γιατί δεν συγκεντρώνομαι ώστε να τελειώσω γρήγορα. Τις περισσότερες φορές όταν διαβάζω η μητέρα μου με βοηθάει διαβάζοντάς μου το μάθημα και κάνοντάς μου ερωτήσεις για να μην χαζεύω. Εκτός από τα μαθήματα, έχω και κάποιες δραστηριότητες. Στις απλές καθημερινές δουλειές που έχω να κάνω με βοηθάει η μητέρα μου να τις οργανώνω γιατί μερικές φορές ξεχνάω να κάνω κάποια πράγματα.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
- Μαθαίνω μουσική και ζωγραφική που μου αρέσουν πολύ. Θα ήθελα να γίνω ζωγράφος γιατί μου αρέσει να σχεδιάζω τον κόσμο όπως εγώ τον βλέπω.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
- Έχω έναν- δυο φίλους που είναι γείτονες και μερικές φορές παίζουμε μαζί μπάλα. Επίσης, έχω δυο ξαδέρφια στην ηλικία μου που τα βλέπω περίπου μια φορά το μήνα και συνήθως παίζουμε κάποιο επιτραπέζιο παιχνίδι, αλλά χάνω κι έτσι προτιμώ να μην παίζω μαζί τους. Πολλές φορές τσακώνομαι με τον ξάδελφό μου, τον Α..., όταν παίζουμε επιτραπέζιο γιατί μου λέει ότι δεν καταλαβαίνω πώς

- παίζεται το παιχνίδι... θα ήθελα να μην ξαναπαίζω μαζί του... με νευριάζει...με κάνει να νιώθω ότι δεν μπορώ να κερδίσω.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να βοηθήσουν εξηγώντας όσο καλύτερα μπορούν το μάθημα, αλλά η ώρα του μαθήματος περνά πολύ γρήγορα πριν προλάβω να κατανοήσω. Ο φιλόλογος μου δίνει κάποιες φωτοτυπίες για το σπίτι με ασκήσεις διαφορετικές από αυτές των άλλων παιδιών.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;
Οι συμμαθητές μου με βοηθούν και μου εξηγούν ή μου δείχνουν τι πρέπει να κάνω, όμως πολλές φορές δεν ρωτάω γιατί δεν θέλω να δείξω ότι δυσκολεύομαι να καταλάβω τι ζητάει η εργασία.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχετε βοήθεια από τους γονείς σας;
Κυρίως μόνος μου κάνω τις δραστηριότητές μου, αλλά οι γονείς μου, κυρίως η μητέρα μου, με βοηθάει λίγο στο διάβασμα και μου υπενθυμίζει ορισμένες δουλειές για να μην τις ξεχάσω.

2^ο παιδί με ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο: Αγόρι
2. Ηλικία : 14 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης: Γυμνάσιο
4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ : 8 (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Κάθε μέρα που πρέπει να πάω στο σχολείο νιώθω λίγο κάπως, άγχος γιατί δεν ξέρω αν θα τα πάω καλά με τα μαθήματα. Φοβάμαι πολύ όταν με ρωτούν οι καθηγητές να πω μάθημα γιατί δεν ξέρω πάντα τι να απαντήσω. Τα μπερδεύω στο μυαλό μου. Το μάθημα για μένα είναι κουραστικό γιατί δεν μπορώ να συγκεντρωθώ και να παρακολουθήσω. Μου αρέσει να σκέφτομαι άλλα πράγματα. Ο χρόνος περνάει πολύ γρήγορα. Δεν προλαβαίνω πάντα να τελειώσω τις εργασίες μου.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Τα μαθήματα δεν με ενδιαφέρουν και τόσο πολύ. Αυτό που μου αρέσει όμως είναι η ρομποτική. Οι πιο ωραίες ημέρες στο σχολείο είναι η Δευτέρα και η Πέμπτη που έχουμε εργαστήριο ρομποτικής, γιατί αυτή η δραστηριότητα με ενθουσιάζει και δεν θέλω να τελειώσει. Κάνουμε καταπληκτικά πρότζεκτ με τον καθηγητή.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Συμμετέχω μόνο στο πρόγραμμα ρομποτικής γιατί η αγαπημένη μου ασχολία είναι να σχεδιάζω και να κατασκευάζω πράγματα που δεν τα έχει σκεφτεί άλλος έως τώρα. Στις εκδρομές του σχολείου δεν πηγαίνω συνήθως ή πηγαίνω έστω μια φορά σε κάποια κοντινή μονοήμερη εκδρομή.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Στο διάλειμμα συνήθως κάθομαι στην τάξη, αν αφήνουν οι καθηγητές. Καμιά φορά και έξω.
5. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Στο σπίτι ασχολούμαι με τα μαθήματα στα οποία με βοηθούν οι γονείς μου ή ο μεγαλύτερος αδερφός μου μερικές φορές. Παίζω παιχνίδια στον υπολογιστή ή βλέπω τηλεόραση. Το πρόβλημά μου είναι ότι αργώ να κοιμηθώ και το πρωί στο

- σχολείο νυστάζω γιατί βλέπω περίεργα όνειρα και δεν μπορώ να κοιμηθώ το βράδυ.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Κυρίως παίζω στον υπολογιστή στον ελεύθερο χρόνο μου ή το Σαββατοκύριακο πηγαίνουμε βόλτα με τους γονείς και τον αδερφό μου. Δεν κάνω κάποιο άθλημα. Προτιμώ να μένω στο σπίτι.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Καμιά φορά κάνω λίγο παρέα με τον διπλανό μου. Όταν πάω με τους άλλους μου συμμαθητές στο διάλειμμα μου λένε ότι μιλάω πολύ και τους κουράζω και βαριούνται. Κι αυτοί όμως μιλάνε πολύ και με κουράζουν.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Οι εκπαιδευτικοί δεν βοηθούν και πάρα πολύ ούτε έχουμε κάποιον ειδικό εκπαιδευτικό. Απλώς μου δίνουν στο τέλος λίγο περισσότερο χρόνο στα διαγωνίσματα για να απαντήσω.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;
Μέσα στην ομάδα είναι καλύτερα από το να κάνει κανείς μια ατομική εργασία. Τα παιδιά βοηθούν όσο μπορούν κι εγώ προσπαθώ να συμμετέχω όσο καλύτερα μπορώ.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;
Συνήθως μόνος μου κάνω αυτά που πρέπει εκτός από το διάβασμα στο οποίο με βοηθούν οι γονείς μου. Κυρίως με βοηθούν στο να οργανώσω την ώρα μου με βάση τα μαθήματα της επόμενης ημέρας, για να τα προλαβαίνω να τα κάνω όλα.

3^ο παιδί με ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε Χ στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Αγόρι
2. Ηλικία : 12 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Γυμνάσιο
4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ : 6 (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Το γυμνάσιο μου φαίνεται αρκετά δύσκολο. Κάθε μέρα έχουμε πολλά διαφορετικά μαθήματα και δυσκολεύομαι να προσαρμοστώ σε όλα αυτά που ζητάει κάθε καθηγητής. Οι ομαδικές εργασίες στην αρχή μου φαίνονται ωραίες αλλά βλέπω ότι δεν μπορώ να βοηθήσω αρκετά την ομάδα γιατί τα άλλα παιδιά είναι πιο γρήγορα από μένα.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Δεν έχω κάποιο μάθημα ή δραστηριότητα να μου αρέσει ιδιαίτερα. Θα έλεγα ότι μάλλον περνάω καλύτερα στο μάθημα των Αγγλικών γιατί κάνουμε ασκήσεις στον προτζέκτορα.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Δεν συμμετέχω σε προγράμματα γιατί πιστεύω ότι δεν τα καταφέρνω. Στις εκδρομές πηγαίνω καμιά φορά ανάλογα με τα παιδιά που συμμετέχουν.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Μερικές φορές παίζουμε μπάλα στο διάλειμμα με κάποια παιδιά, άλλες φορές προτιμώ να κάθομαι μόνος μου.

5. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Τα απογεύματα στο σπίτι κάνω τα μαθήματά μου συνήθως με κάποια βοήθεια, ενώ σχεδόν κάθε μέρα έχω προπόνηση ποδοσφαίρου. Γενικότερα, δεν προλαβαίνω να κάνω άλλα πράγματα. Το βράδυ αν και είμαι κουρασμένος δεν μπορώ να κοιμηθώ εύκολα γιατί σκέφτομαι διάφορα πράγματα.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Το ποδόσφαιρο μου άρεσε από μικρός. Συμμετέχω σε ομάδα της περιοχής μου. Είμαι πολύ καλός τερματοφύλακας στην κατηγορία μου και θέλω να προχωρήσω στις μεγάλες ομάδες επαγγελματικά. Επίσης παίζω και στην άμυνα. Τρέχω πάνω κάτω στο γήπεδο και αυτό με γεμίζει χαρά γιατί τα καταφέρνω. Ακούω τον προπονητή μου και ακολουθώ τις εντολές του για να βελτιωθώ. Μου αρέσει όταν πετυχαίνω γκολ, νιώθω ότι τα κατάφερα.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Δεν θα έλεγα ότι έχω παρέες ίσως γιατί έχω διαφορετική συμπεριφορά. Τα παιδιά συνήθως κάνουν παρέα όσους είναι ίδιοι με αυτούς και δεν καταλαβαίνουν ότι η συμπεριφορά μου δεν είναι σκόπιμη αλλά προσπαθώ να είμαι συγκεντρωμένος και να ακολουθώ τα ενδιαφέροντα της παρέας. Όμως δεν τα καταφέρνω. Θα ήθελα πολύ να αποκτήσω φίλους και να κάνουμε μαζί διάφορα πράγματα.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Ο φιλόλογος που διδάσκει Νεοελληνική Γλώσσα και Έκθεση με βάζει στο πρώτο θρανίο για να συγκεντρώνομαι περισσότερο και να μπορεί να με παρακολουθεί. Επίσης, δίπλα κάθεται ένας συμμαθητής μου που με βοηθάει στο συγκεκριμένο μάθημα.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο; Οι συμμαθητές βοηθούν, όχι όλοι.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;

Οι γονείς μου με βοηθούν στις διάφορες εργασίες που έχω να κάνω στο σπίτι με ερωτήσεις και υπενθυμίσεις και με στηρίζουν στο άθλημα που μου αρέσει για να προχωρήσω.

4^ο παιδί με ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Αγόρι
2. Ηλικία : 16 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Λύκειο
4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ : 7 (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Τα μαθήματα τα θεωρώ κάπως βαρετά και πιο δύσκολα από το δημοτικό και το γυμνάσιο. Προσπαθώ να συγκεντρωθώ αλλά νομίζω ότι δεν καταφέρνω να προσέξω όσο πρέπει. Στις ομαδικές εργασίες πιστεύω ότι δεν έχω τις ίδιες δυνατότητες με τους συμμαθητές μου κι έτσι νιώθω ότι υστερώ και προτιμώ να μην συμμετέχω.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.

- Μου αρέσει περισσότερο η γυμναστική και κυρίως όταν παίζουμε μπάσκετ γιατί νομίζω ότι είμαι καλός σε αυτό το άθλημα λόγω του ύψους μου. Όλα τα παιδιά με θέλουν στην ομάδα τους.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Δεν συμμετέχω σε προγράμματα και οι εκδρομές με κουράζουν, δεν βρίσκω κάποιο ενδιαφέρον.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Κάνω λίγο παρέα με ένα ή δυο συμμαθητές μου, άλλες φορές είμαι μόνος μου.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Μελέτη, μπάσκετ, τηλεόραση και υπολογιστής. Η μητέρα με βοηθά στα μαθήματα αρκετά και μου βάζει πρόγραμμα για να τελειώνω τις εργασίες μου εγκαίρως.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Έχω γραφτεί σε ομάδα μπάσκετ και προπονούμαι τέσσερις φορές την εβδομάδα. Είναι οι καλύτερες ώρες της εβδομάδας.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Κυρίως στο σχολείο κάνω λίγο παρέα με συμμαθητές ή στο σπίτι με κάποια ξαδέρφια που μένουν κοντά. Δεν έχουμε ιδιαίτερα κοινά ενδιαφέροντα. Έχω έναν φίλο από τη γειτονιά που μας αρέσουν τα ίδια πράγματα. Με τον φίλο μου τον Χ..., μιλάμε για τα επαγγέλματα και ονειρευόμαστε να στήσουμε μαζί μια εταιρεία.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Κάποιοι καθηγητές μου δίνουν μια λίστα στην αρχή του μαθήματος για το τι πρέπει να κάνω ώστε να μπορώ να συμμετέχω όπως και οι συμμαθητές μου. Άλλες φορές καταφέρνω να την τηρήσω και άλλες όχι. Συνήθως δεν με φτάνει ο χρόνος.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο; Σίγουρα χρειάζομαι βοήθεια και οι περισσότεροι συμμαθητές είναι πρόθυμοι, όμως δεν έχω και τόσο ενδιαφέρον για τις εργασίες.

10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;

Κυρίως μόνος μου ή με κάποια βοήθεια από τη μητέρα μου.

5^ο παιδί με ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο

Κορίτσι

2. Ηλικία : 13 (συμπληρώστε με αριθμό)

3. Βαθμίδα εκπαίδευσης

Γυμνάσιο

4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ : 10 (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;

Στην τάξη παρακολουθώ το μάθημα, αν και συχνά αφαιρούμαι και οι καθηγητές μου κάνουν παρατήρηση. Στο μάθημα της Γλώσσας εγώ προσπαθώ πιο πολύ από την διπλανή μου (που δεν έχει ΔΕΠΥ), όμως στο τετράμηνο είχα χαμηλότερο βαθμό από αυτήν. Γιατί η δική μου προσπάθεια βαθμολογείται λιγότερο από αυτήν της συμμαθήτριάς μου;

2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.

- Μου αρέσει κυρίως να κάνω ασκήσεις Γλώσσας στον υπολογιστή και η φιλόλογος μου δίνει αρκετές για να εξασκώμαι.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Δεν συμμετέχω ιδιαίτερα γιατί δεν προλαβαίνω να διαβάσω.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Ή μόνη ή με ένα άλλο κορίτσι που μιλάμε αρκετά.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Ασχολούμαι κυρίως με το διάβασμα των σχολικών μαθημάτων που μου παίρνει πολλή ώρα. Έχω μεγάλο πείσμα που με βοηθάει να επιμένω με το διάβασμα. Βέβαια με βοηθάει πολύ και η μητέρα μου στην καθημερινή μελέτη. Κάποιες φορές απογοητεύομαι αλλά προσπαθώ να επιμένω και να συνεχίζω. Θέλω να σπουδάσω γιατρός και το όνειρό μου είναι να προσφέρω βοήθεια στους 'Γιατρούς Χωρίς Σύνορα'. Όμως δεν έχω καλούς βαθμούς και ίσως να μην μπορέσω να μπω στην Ιατρική Σχολή. Ελπίζω μέχρι να φτάσω στις τελευταίες τάξεις του Λυκείου να έχει βελτιωθεί η επίδοσή μου στα μαθήματα.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Μαθαίνω πιάνο εδώ και τρία χρόνια και νομίζω ότι είμαι πολύ καλή. Στην αρχή όταν μου το πρότειναν οι γονείς μου δεν ήθελα, αλλά τώρα μου αρέσει πάρα πολύ.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Δεν έχω πολλές φίλες γιατί δεν με καταλαβαίνουν ούτε προσπαθούν, ενώ εγώ πιστεύω ότι κάνω μεγάλη προσπάθεια. Θα ήθελα να τους λέω τα μυστικά μου και τι ονειρεύομαι για το μέλλον μου, να πηγαίνουμε βόλτες, να κάνουμε τα ίδια πράγματα. Ίσως να φταίω κι εγώ με τη συμπεριφορά μου, γιατί μιλάω πολύ και μπορεί να γίνομαι βαρετή.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Συνήθως δεν ζητάω βοήθεια γιατί δεν θέλω να δείξω ότι δεν έχω καταλάβει τι πρέπει να κάνω.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;

Ναι, βοηθούν αλλά μόνο συγκεκριμένα παιδιά. Κάποια άλλα είναι αδιάφορα.

10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;

Άλλες δραστηριότητες μόνη και άλλες με βοήθεια από τους γονείς μου οι οποίοι κυρίως μού υπενθυμίζουν τι πρέπει να κάνω.

6^ο παιδί με ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο

Κορίτσι

2. Ηλικία : 16 (συμπληρώστε με αριθμό)

3. Βαθμίδα εκπαίδευσης

Λύκειο

4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ : 6 (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;

Η καθημερινότητα στο σχολείο είναι αρκετά δύσκολη, τα μαθήματα είναι πολλά και οι καθηγητές απαιτητικοί. Προσπαθώ να είμαι καλή μαθήτρια γιατί μου αρέσει η επιτυχία. Όταν παίρνω χαμηλούς βαθμούς τότε δεν μπορώ να προσπαθήσω περισσότερο γιατί νομίζω πως ό,τι και να κάνω δεν θα καταφέρω ποτέ να φτάσω στο επίπεδο που θέλω.

2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Η αγαπημένη μου σχολική δραστηριότητα είναι όταν βλέπουμε εκπαιδευτικές ταινίες με την καθηγήτρια της Ιστορίας γιατί μαθαίνουμε πολλά πράγματα χωρίς να πρέπει να τα διαβάσουμε από το βιβλίο.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Συμμετέχω σε προγράμματα αν βασίζονται στη χρήση των υπολογιστών γιατί έτσι μπορώ να ολοκληρώσω πιο γρήγορα και πιο εύκολα κάποια εργασία. Σε εκδρομές, ίσως, αν και δεν μου αρέσουν ιδιαίτερα.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Μερικές φορές κάνω βόλτες με την διπλανή μου, άλλες φορές μόνη μου, ή κάθομαι μέσα στην τάξη.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Ο χρόνος στο σπίτι είναι περιορισμένος. Χρειάζομαι περίπου 4-5 ώρες για το διάβασμα του σχολείου και μετά είμαι κουρασμένη να κάνω κάτι άλλο.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Κάνω κολύμβηση δύο φορές την εβδομάδα εδώ και τρία χρόνια. Θα ήθελα να δοκιμάσω και τον χορό όμως όταν βρω χρόνο.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Έχω μία-δύο φίλες που μιλάμε με τα social media και ίσως το Σαββατοκύριακο να πάμε μία βόλτα. Θα ήθελα όμως να έχω περισσότερες φίλες, να περνάμε πολύ χρόνο μαζί και να λέμε τα πάντα.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Οι εκπαιδευτικοί βοηθούν όποιο παιδί έχει απορίες. Εμένα λόγω της διάγνωσης της ΔΕΠΥ μου δίνουν περισσότερο χρόνο να απαντήσω στα τεστ ή μου επαναλαμβάνουν την ερώτηση αν είναι προφορική η εξέταση.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;

Κάποιοι βοηθούν. Στο μάθημα επίσης άλλοι βοηθούν και άλλοι όχι. Η διπλανή μου, η Κ..., μου δείχνει σε ποιο σημείο διαβάζει ο καθηγητής και μου εξηγεί μια ερώτηση αν δεν την έχω καταλάβει. Ευτυχώς, ο καθηγητής άλλαξε την προηγούμενη διπλανή μου η οποία δεν μου μιλούσε γιατί έλεγε πως δεν καταλαβαίνω.

10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;

Κυρίως μόνη μου. Στον πίνακα ανακοινώσεων στο δωμάτιό μου έχω ένα ημερολόγιο και σημειώνω κάθε μέρα τι πρέπει να κάνω. Μερικές φορές με βοηθούν και οι γονείς μου.

7^ο παιδί με ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Κορίτσι
2. Ηλικία : 15 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Γυμνάσιο
4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ : 8 (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;

Δυστυχώς, το σχολείο μου φαίνεται ανιαρό και στις ομαδικές εργασίες αποφεύγω να συμμετέχω γιατί οι συμμαθητές μου δουλεύουν πολύ γρήγορα και δεν τους προλαβαίνω.

2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.

Η καλύτερη ώρα για μένα είναι το εργαστήριο των υπολογιστών γιατί μπορώ να δουλεύω μόνη μου και να φτιάχνω διάφορα πράγματα.

3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;

Όχι, προτιμώ να τα αποφεύγω.

4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;

Κάποιες φορές βγαίνω στο προαύλιο, αλλά συνήθως κάθομαι στην τάξη καθώς οι καθηγητές μου το επιτρέπουν.

5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;

Ασχολούμαι με το διάβασμα και όταν κουράζομαι βλέπω τηλεόραση ή κάθομαι στον υπολογιστή. Το απόγευμα περνά πολύ γρήγορα και στο τέλος τρέχω να προλάβω όλα αυτά που πρέπει να κάνω.

6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;

Μαθαίνω χορό, σύγχρονο. Όταν χορεύω είμαι ελεύθερη. Ο χορός με κάνει να νιώθω ότι μπορώ να καταφέρω πολλά πράγματα στη ζωή μου. Το λέει κι η δασκάλα του χορού μου αυτό.

7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;

Δεν έχω φίλες, κάνω παρέα με μια ξαδέρφη μου και μερικές φορές με ένα κορίτσι από τη γειτονιά. Περπατάμε λίγο, λέμε διάφορα ή πηγαίνουμε στο σπίτι και παίζουμε στο ίντερνετ.

8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;

Κάθε καθηγητής έχει διαφορετική συμπεριφορά και αντιμετώπιση. Όταν αισθάνομαι ότι ένας καθηγητής με συμπαθεί, τότε ζητάω βοήθεια για να

ολοκληρώσω τις εργασίες μου. Γενικά, οι καθηγητές είναι πρόθυμοι αλλά πρέπει να τους το ζητήσεις.

9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο; Βοηθούν όσο μπορούν, αλλά συνήθως δεν συμμετέχω στις ομαδικές εργασίες.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ήδέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;

Τις περισσότερες φορές δέχομαι βοήθεια από τη μητέρα μου. Στο δωμάτιό μου, οι δικοί μου μού έχουν φτιάξει μια πολύ όμορφη γωνιά για να διαβάζω όπου έχω όλα τα υλικά που χρειάζομαι μπροστά μου. Δεν έχω τηλεόραση στο δωμάτιο για να μην με αποσπά και για να κοιμάμαι πιο ήσυχα το βράδυ. Πριν πάω για ύπνο το βράδυ, προσπαθώ να θυμάμαι και να οργανώνω τι πρέπει να κάνω αλλά συνήθως μου περνάει η ώρα και δεν κάνω ούτε τα μισά. Η μητέρα μου μού επαναλαμβάνει διαρκώς τι πρέπει να κάνω.

8^ο παιδί με ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε Χ στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Κορίτσι
2. Ηλικία : 12 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Γυμνάσιο
4. Ηλικία διάγνωσης της ΔΕΠΥ : 9 (συμπληρώστε με αριθμό)

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Άλλα μαθήματα έχουν ενδιαφέρον και άλλα όχι. Εξαρτάται από τον τρόπο που κάνει το μάθημα ο κάθε καθηγητής. Οι ομαδικές εργασίες δεν με ενθουσιάζουν γιατί δεν μπορώ να ακολουθήσω τον ρυθμό των συμμαθητών μου κι έτσι αφαιρούμαι και δεν συμμετέχω ιδιαίτερα.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Μου αρέσουν τα μαθήματα των Αγγλικών και των υπολογιστών, γιατί μου φαίνονται εύκολα και παίρνω καλούς βαθμούς.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Μερικές φορές, ανάλογα με το πρόγραμμα. Στις εκδρομές άλλοτε πηγαίνω και άλλοτε όχι, ανάλογα με τη διάθεση.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Και τα δύο, δηλαδή άλλοτε κάθομαι μόνη μου και άλλοτε κάνουμε βόλτες με μια συμμαθήτριά μου όταν είναι και αυτή μόνη της.
5. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Εκτός από το διάβασμα για το σχολείο στο οποίο με βοηθάει η αδερφή μου που είναι φοιτήτρια κάνοντάς μου ερωτήσεις, βοηθάω τη μητέρα μου σε κάποιες δουλειές και παίζω αρκετά στον υπολογιστή που με ξεκουράζει.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Ασχολούμαι με παιχνίδια στον υπολογιστή και κάνω ποδήλατο με την αδερφή μου. Επίσης, παίζω επιτραπέζια παιχνίδια μαζί της και με τα ξαδέρφια μου όταν μας επισκέπτονται. Μαθαίνω και Αγγλικά με καθηγήτρια στο σπίτι.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Κυρίως κάνω παρέα με μια ξαδέρφη μου που είναι δύο χρόνια μεγαλύτερη, παίζουμε επιτραπέζια ή παιχνίδια στον υπολογιστή.

8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Οι εκπαιδευτικοί είναι καλοί. Κυρίως η φιλόλογος και η μαθηματικός μου δίνουν ασκήσεις που μπορώ να διαχειριστώ και μου εξηγούν τα λάθη μου.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;
Οι συμμαθήτριά μου βοηθούν αρκετά στις ομαδικές εργασίες κι εγώ προσπαθώ, αλλά συνήθως μένω πίσω και τα άλλα παιδιά τελειώνουν την εργασία.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;
Συνήθως μόνη, αλλά η μητέρα μου φροντίζει να μου έχει οργανώσει τις καθημερινές δραστηριότητες. Κάθε μέρα αναρτά σε πίνακα στο δωμάτιό μου τι έχω να κάνω και δίπλα από κάθε δραστηριότητα την ώρα στην οποία πρέπει να την ολοκληρώσω, με τα απαραίτητα διαλείμματα. Αυτό με βοηθά να μην ξεχνάω και να οργανώνω καλύτερα το πρόγραμμά μου κι έτσι να έχω και ελεύθερο χρόνο.

1^ο παιδί χωρίς ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Αγόρι
2. Ηλικία : 16 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Λύκειο

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Στο σχολείο περνάω αρκετά καλά. Το μάθημα μου αρέσει, αλλά αγχώνομαι στα διαγωνίσματα. Στις ομαδικές εργασίες συνεργάζομαι με τα άλλα παιδιά και προσπαθούμε να πάρουμε καλό βαθμό. Οι εκπαιδευτικοί μας βοηθούν και μας ενθαρρύνουν.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Θα έλεγα ότι το καλύτερο μάθημα είναι η Βιολογία γιατί έχουμε μια πολύ καλή καθηγήτρια που μας μαθαίνει τόσο ωραία πράγματα για τη ζωή και τη φύση.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Ναι, συμμετέχω κυρίως σε αυτά που συμμετέχουν και οι φίλοι μου για να είμαστε μαζί, αλλά και σε κάποια που μου φαίνονται ενδιαφέροντα.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Στο διάλειμμα κάνω βόλτες με τους φίλους μου και συζητάμε για διάφορα πράγματα, συνήθως για εφαρμογές στο διαδίκτυο.
5. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Στο σπίτι δεν έχω πολύ χρόνο τις καθημερινές. Διάβασμα, φροντιστήριο στα Αρχαία, στην Έκθεση και στα Μαθηματικά, και δραστηριότητες (παίζω τένις). Γρήγοροι ρυθμοί, αλλά ευτυχώς τα προλαβαίνω όλα.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Παίζω τένις τρεις φορές την εβδομάδα. Τα Σαββατοκύριακα πηγαίνω βόλτες με τους φίλους μου και βοηθάω σε κάποιες δουλειές στο σπίτι.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Έχω αρκετούς φίλους από το σχολείο και το φροντιστήριο. Κάνουμε βόλτες, πηγαίνουμε κινηματογράφο, ή παίζουμε στο ίντερνετ. Περνάμε τέλεια!
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;

Αν χρειαστεί, ζητάω από τον καθηγητή βοήθεια, όχι πάντα όμως, διστάζω μερικές φορές. Οι καθηγητές γενικά βοηθούν στις απορίες ή στις δυσκολίες.

9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο; Συνεργαζόμαστε και ο ένας βοηθάει τον άλλο στις ομαδικές εργασίες.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;
Συνήθως μόνος μου, αλλά με βοηθάει η μητέρα μου να φτιάξω την τσάντα μου για το σχολείο όταν δεν προλαβαίνω.

2^ο παιδί χωρίς ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Αγόρι
2. Ηλικία : 14 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Γυμνάσιο

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Τα μαθήματα είναι κάπως δύσκολα, αλλά μερικά έχουν ενδιαφέρον. Στις ομαδικές εργασίες έχει περισσότερο ενδιαφέρον γιατί όλοι λέμε τη γνώμη μας και προσπαθούμε όλοι μαζί να πάρουμε καλό βαθμό.

2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Περισσότερο μου αρέσει όταν παίζουμε αγώνα μπάσκετ γιατί είμαι στην ίδια ομάδα με τους φίλους μου και συνήθως κερδίζουμε.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Συμμετέχω περισσότερο σε προγράμματα αθλητικά που οργανώνει ο γυμναστής γιατί κάνουμε ομάδα με τους φίλους μου και στις εκδρομές πηγαίνω γιατί πάει όλη η παρέα.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Με τους φίλους μου, κάνουμε βόλτες, τρώμε, μιλάμε.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Διάβασμα, φροντιστήριο Αγγλικών, τηλεόραση, υπολογιστής και αν έχει καλό καιρό βγαίνω έξω και παίζω μπάσκετ με άλλα παιδιά.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Πηγαίνω δύο φορές την εβδομάδα σε ομάδα μπάσκετ. Μου αρέσει πολύ αυτό το σπορ.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Έχω αρκετούς από το σχολείο που κάνουμε παρέα και το Σαββατοκύριακο πηγαίνουμε στο προαύλιο του σχολείου και παίζουμε μπάσκετ.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Ναι, βοηθάνε οι καθηγητές όταν έχουμε κάποια δυσκολία.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;
Πάντα συνεργαζόμαστε, λέμε ο καθένας τη γνώμη του κι έτσι τελειώνουμε πιο γρήγορα.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;
Μόνος μου, οι γονείς μου βοηθούν αν τους ζητήσω βοήθεια στο διάβασμα ή όταν έχω διαγώνισμα.

3^ο παιδί χωρίς ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Αγόρι

2. Ηλικία : 15 (συμπληρώστε με αριθμό)

3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Γυμνάσιο

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Φέτος, στην τρίτη γυμνασίου είναι αρκετά δύσκολα τα μαθήματα και οι εργασίες. Κάποια μαθήματα μου αρέσουν περισσότερο. Το καλό είναι ότι οι καθηγητές μου εξηγούν πολύ καλά τις απορίες κι έτσι προσπαθώ κι εγώ να ανταποκριθώ.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Μου αρέσουν κυρίως οι υπολογιστές όταν έχουμε εργαστήριο και η Γυμναστική. Είναι οι ώρες που δεν έχουμε κάποια πίεση.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Συμμετέχω αρκετά, αλλά επιλέγω τα ίδια προγράμματα που είναι και οι φίλοι μου. Το ίδιο και με τις εκδρομές.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Πάντα με τους φίλους μου.

5. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Στο σπίτι κάθε μέρα τα ίδια. Διαβάζω, χαλαρώνω. Έχω και φροντιστήρια τρεις φορές την εβδομάδα.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Παίζω ποδόσφαιρο σε ομάδα τρεις φορές την εβδομάδα. Μου αρέσει, αλλά στο Λύκειο μάλλον θα σταματήσω για να έχω περισσότερο χρόνο για διάβασμα.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Έχω φίλους, πηγαίνουμε βόλτες, για ηλεκτρονικά παιχνίδια κ.ά.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Όταν υπάρχει απορία, τότε βοηθούν.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο; Δουλεύουμε όλοι μαζί και βοηθάμε ο ένας τον άλλον.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;
Μόνος μου, οι γονείς μου με πηγαίνουν στις δραστηριότητες.

4^ο παιδί χωρίς ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Κορίτσι
2. Ηλικία : 16 (συμπληρώστε με αριθμό)

3. Βαθμίδα εκπαίδευσης

Λύκειο

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Το Λύκειο είναι πολύ διαφορετικό από το Γυμνάσιο. Οι καθηγητές μας αντιμετωπίζουν ως μεγάλους. Τα μαθήματα είναι ενδιαφέροντα και έχουμε αρκετές ομαδικές εργασίες μέσα από τις οποίες γνωρίζομαι καλύτερα με τα άλλα παιδιά και μαθαίνουμε πολλά πράγματα.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Μου αρέσει περισσότερο η μουσική και συμμετέχω στη χορωδία. Μου αρέσει γιατί παίρνουμε μέρος σε διαγωνισμούς και τα πάμε πολύ καλά.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Επιλέγω αυτά που μου αρέσουν και αυτά που είναι και οι φίλες μου. Στις εκδρομές συνήθως πηγαίνω γιατί περνάω ωραία και μου αρέσουν τα ταξίδια.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Στο διάλειμμα μιλάμε με τις φίλες μου για διάφορα και κανονίζουμε βόλτες για το Σαββατοκύριακο.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Εκτός από το διάβασμα και το φροντιστήριο σε μαθήματα του σχολείου, κάνω Αγγλικά, Γαλλικά και μαθαίνω βιολί. Στον ελεύθερο χρόνο ασχολούμαι με τον υπολογιστή. Βοηθάω και τη μητέρα μου σε δουλειές.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;

- Κάνω μουσική πέντε χρόνια και φέτος μαθαίνω βιολί. Διάλεξα αυτό το όργανο γιατί μου προκαλούσε την περιέργεια να δω πώς παίζεται και γιατί μου αρέσει η μελωδία του.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Έχω μερικές φίλες, πηγαίνουμε βόλτες, συζητάμε, βλέπουμε ταινίες.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Οι εκπαιδευτικοί είναι κοντά μας και μας βοηθούν όταν αντιμετωπίζουμε κάποια δυσκολία.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;
Στις ομαδικές εργασίες υπάρχει συνεργασία.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;
Η μητέρα μου με βοηθά όταν δεν έχω χρόνο για να τελειώσω εγκαίρως τα μαθήματα ή τις δραστηριότητες.

5^ο παιδί χωρίς ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Κορίτσι
2. Ηλικία : 14 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Γυμνάσιο

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Η ημέρα μου στο σχολείο συνήθως είναι καλή. Μου αρέσει όταν μας αναθέτουν ομαδικές εργασίες, γιατί μπορώ να μιλάω με τους συμμαθητές μου και αυτοί πολλές φορές με βοηθούν όταν δεν καταλαβαίνω κάτι.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Προσωπικά μου αρέσει η χημεία, γιατί ο καθηγητής μας μάς πηγαίνει συχνά στο εργαστήριο και δείχνει τις αντιδράσεις των στοιχείων επί τόπου. Είναι τέλειο όταν μας αφήνει και εμάς να εφαρμόσουμε τη θεωρία, καθώς τα υγρά αλλάζουν συνέχεια χρώματα.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Πάντα προσπαθώ να συμμετέχω στις σχολικές εκδρομές είτε είναι εκπαιδευτικές είτε όχι. Σε προγράμματα συμμετέχω μόνο εάν με ενδιαφέρει το αντικείμενο.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Συνήθως συζητάω με τις φίλες μου στα διαλείμματα.
5. Περιγράψετε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Τις καθημερινές έχω κάποιες ώρες ξενόγλωσσα μαθήματα, εκτός από το διάβασμα του σχολείου. Όταν έχω ελεύθερο χρόνο προτιμώ να πηγαίνω βόλτα με τους φίλους μου, γιατί βαριέμαι όταν κάθομαι όλη τη μέρα στο σπίτι.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Στον ελεύθερο χρόνο μου ακούω μουσική, βγαίνω έξω ή περνάω χρόνο με τον υπολογιστή ή το κινητό μου. Είμαι ικανοποιημένη με τις ασχολίες μου, αλλά ίσως θα ήθελα να ξεκινήσω και ένα άθλημα κάποια στιγμή.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Κοντινούς φίλους δεν έχω πάρα πολλούς αλλά ξέρω σχεδόν όλα τα παιδιά από τα τμήματα του έτους μου στο σχολείο. Συνήθως τους συναντάω έξω, όταν πάμε βόλτα και μιλάμε ή μπορεί να παίζουμε και κάτι.

8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Ναι, οι εκπαιδευτικοί μας βοηθούν αρκετά, απλά κάποιες φορές ίσως να δίνουν προτεραιότητα σε όσους δυσκολεύονται περισσότερο.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;
Πιστεύω ότι σε γενικές γραμμές όλοι βοηθούν στην ομαδική εργασία, γιατί όλοι θέλουν να πάρουν καλό βαθμό.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;
Προτιμώ να προσπαθώ μόνη μου και να απευθύνομαι στους γονείς μου μόνο αν πραγματικά χρειαστώ βοήθεια.

6^ο παιδί χωρίς ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Κορίτσι
2. Ηλικία : 12 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Γυμνάσιο

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Οι ημέρες στο σχολείο περνάνε ήρεμα, εκτός εάν μας βάλουν κάποιο ξαφνικό διαγώνισμα, διότι αυτά με αγχώνουν πολύ. Οι ομαδικές εργασίες δεν μου αρέσουν

- πάντα, γιατί στο δημοτικό μου δεν κάναμε τέτοιες εργασίες και δεν έχω συνηθίσει να εργάζομαι μαζί με άλλους.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
- Νομίζω ότι πιο πολύ μου αρέσει η ιστορία, γιατί η καθηγήτριά μας έχει σχεδόν πάντα έτοιμες παρουσιάσεις στον υπολογιστή της, με εικόνες και βίντεο και έτσι νιώθω ότι θυμάμαι πιο εύκολα τις πληροφορίες.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
- Συμμετέχω σε όλες τις εκδρομές του σχολείου και αποφάσισα να γραφτώ και στη θεατρική ομάδα.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
- Σπανίως μπορεί να μείνω σε κάποιο διάλειμμα μόνη μου, αν λείπει εκείνη τη μέρα η κολλητή μου. Όμως γενικά κάνω παρέα με πολλά παιδιά από τη τάξη μου.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
- Αν μείνω μία ολόκληρη μέρα στο σπίτι θα περάσω χρόνο με τους γονείς μου, θα ακούσω μουσική ή θα διαβάσω κάτι. Αλλιώς θα βρεθώ με κάποιον φίλο μου.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
- Μου αρέσουν πολύ τα βιβλία και έχω επίσης κάποια χρόνια που μαθαίνω να παίζω πιάνο. Είμαι πολύ ικανοποιημένη με τα χόμπι μου.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
- Έχω έναν κύκλο φίλων από το σχολείο που περνάμε καλά μαζί. Αν θέλουμε να βρεθούμε εκτός σχολείου, πάμε βόλτα ή βρισκόμαστε σε κάποιο σπίτι και μιλάμε ή παίζουμε επιτραπέζια παιχνίδια.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
- Γενικά πιστεύω ότι οι καθηγητές μας βοηθούν αρκετά, αλλά ίσως κάποιες φορές να διστάζω να ζητήσω βοήθεια, γιατί φοβάμαι ότι θα μου γίνει κάποια παρατήρηση.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο;

Οι περισσότεροι συμμαθητές μου ασχολούνται όσο και εγώ με τις εργασίες, αλλά καμιά φορά μπορεί να υπάρξει ένα άτομο που δεν κάνει το μέρος της εργασίας που του έχει ανατεθεί και επιβαρύνει τους υπόλοιπους που θέλουν να πάρουν καλό βαθμό.

10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;

Οι γονείς μου είναι πολύ πρόθυμοι να με βοηθήσουν αν χρειαστεί, όμως συνήθως δεν χρειάζομαι κάποια βοήθεια, παρά μόνο για τα διαγωνίσματα στο σχολείο.

7ο παιδί χωρίς ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε X στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Κορίτσι
2. Ηλικία : 13 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Γυμνάσιο

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;

- Στο σχολείο τις περισσότερες ώρες βαριέμαι λίγο και περιμένω το διάλειμμα. Όταν μας βάζουν ομαδικές εργασίες μου αρέσει πιο πολύ το μάθημα, γιατί θυμάμαι καλύτερα τις πληροφορίες και γιατί μπορώ να μιλάω με τους συμμαθητές μου.
2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
- Πιο πολύ μου αρέσουν η γυμναστική και η μουσική. Στο πρώτο συνήθως μας αφήνουν να παίζουμε αθλήματα και στο δεύτερο η καθηγήτριά μας μάς δείχνει πολύ συχνά βίντεο με μουσική για να καταλάβουμε καλύτερα αυτά που έχει εξηγήσει.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
- Ναι, πάω σε όλες τις εκδρομές του σχολείου και προσπαθώ να λαμβάνω μέρος σε πολλά προγράμματα, γιατί πολύ συχνά μέσω αυτών πάμε κι άλλες εκδρομές. Επίσης, μου αρέσουν πολλοί οι σχολικοί αγώνες που γίνονται κάθε χρόνο.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
- Παλαιότερα νομίζω έπαιζα περισσότερο από ό,τι τώρα, οπότε πλέον συνήθως περνάω το διάλειμμα συζητώντας με παιδιά από το σχολείο.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
- Στο σπίτι διαβάζω για το σχολείο και για τα αγγλικά που κάνω σε ένα φροντιστήριο. Όταν δεν έχω κάποια εξωσχολική δραστηριότητα περνάω χρόνο με τους γονείς μου και βοηθάω στις δουλειές του σπιτιού.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
- Μου αρέσουν πάρα πολύ τα αθλήματα και παίζω χρόνια βόλεϊ. Επίσης στον ελεύθερο χρόνο μου παίζω και κάποια παιχνίδια στον υπολογιστή.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
- Έχω πολλούς φίλους και από το σχολείο και από το βόλεϊ. Όταν βρισκόμαστε συζητάμε και γελάμε παρέα, ή κάνουμε κάποια άλλη δραστηριότητα μαζί. Την τελευταία φορά πήγαμε στο σινεμά.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;

Ναι, όλοι σχεδόν οι καθηγητές έχουν τη διάθεση να μας βοηθήσουν. Κάποιοι όμως νομίζω ότι βαριούνται κάπως να ασχοληθούν πάρα πολύ.

9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο; Συνήθως όλοι συμμετέχουμε το ίδιο και εάν δούμε ότι κάποιος δυσκολεύεται ή δεν έχει όρεξη του δίνουμε ένα πιο μικρό ή πιο εύκολο μέρος της εργασίας.
10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;
Οι γονείς μου με βοηθούν αρκετά, αλλά συνήθως στα μαθήματα στα οποία δυσκολεύομαι.

8^ο παιδί χωρίς ΔΕΠΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σημειώσετε Χ στο κατάλληλο τετραγωνάκι

1. Φύλο
Κορίτσι
2. Ηλικία : 15 (συμπληρώστε με αριθμό)
3. Βαθμίδα εκπαίδευσης
Λύκειο

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στη σχολική τάξη. Βρίσκετε ενδιαφέρον το μάθημα και τις ομαδικές εργασίες που σας αναθέτει ο εκπαιδευτικός;
Στο σχολείο περνάω καλά αλλά τις πρώτες ώρες νυστάζω και για αυτό αφαιρούμαι πιο εύκολα. Κάποια μαθήματα είναι πιο ενδιαφέροντα από άλλα, όμως περνάω καλύτερα όταν μας αναθέτουν να κάνουμε κάτι ομαδικά.

2. Ποια είναι η αγαπημένη σας σχολική δραστηριότητα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
Το αγαπημένο μου μάθημα είναι τα καλλιτεχνικά, γιατί ο καθηγητής μας δείχνει από τον υπολογιστή του έργα τέχνης και ρωτάει τη γνώμη μας. Μετά μας αφήνει να ζωγραφίσουμε ελεύθερα.
3. Συμμετέχετε σε εκπαιδευτικά προγράμματα και σχολικές εκδρομές;
Αν δεν είμαι άρρωστη πάω σε όλες τις σχολικές εκδρομές, αλλά δεν έχω πάντα χρόνο για να συμμετέχω σε προγράμματα.
4. Συνήθως περνάτε το διάλειμμα μόνοι ή παίζοντας/συζητώντας με φίλους;
Κάποιες φορές μπορεί να περάσω το διάλειμμα μόνη μου, αλλά συνήθως συζητάω με τους συμμαθητές μου.
5. Περιγράψτε μια καθημερινή ημέρα στο σπίτι. Ποιες είναι οι βασικές ασχολίες σας;
Στο σπίτι διαβάζω για το σχολείο και το φροντιστήριο και όταν βρεθεί ευκαιρία περνάω χρόνο με τα αδέρφια μου.
6. Ποια είναι τα ενδιαφέροντά σας στον ελεύθερο χρόνο (π.χ. σπορ, δραστηριότητες, μουσική κτλ.) και πόσο ικανοποιημένοι είστε με αυτά;
Από μικρή μου αρέσει η ζωγραφική οπότε πολλές φορές ζωγραφίζω όταν έχω χρόνο και ακούω και μουσική. Επίσης μου αρέσουν πολύ τα επιτραπέζια παιχνίδια.
7. Έχετε αρκετούς φίλους; Πώς περνάτε τον χρόνο μαζί τους;
Έχω επαφή με όλα τα παιδιά από την τάξη μου αλλά πιο στενή παρέα κάνω με την διπλανή μου, με την οποία μπορεί να πάμε βόλτα ή και να κάτσουμε σπίτι.
8. Λαμβάνετε βοήθεια από τον εκπαιδευτικό για την ολοκλήρωση των εργασιών σας στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος;
Ναι, γενικότερα πιστεύω ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί στο σχολείο μου μας βοηθούν πολύ όλα τα παιδιά. Νομίζω ότι σε κάποιους αρέσει όταν έχουμε απορίες.
9. Όταν εργάζεστε ομαδικά, οι συμμαθητές σας σάς βοηθούν ή δεν είναι απαραίτητο; Συνήθως ναι, αν και όταν πρόκειται για κάτι πιο καλλιτεχνικό πολλές φορές αναλαμβάνω το μεγαλύτερο μέρος μόνη μου.

10. Εκτελείτε τις καθημερινές σας λειτουργίες και δραστηριότητες μόνοι ή δέχεστε βοήθεια από τους γονείς σας;

Γενικά λειτουργώ μόνη μου, γιατί οι γονείς μου δουλεύουν πολλές ώρες, αλλά αν χρειαστώ βοήθεια ξέρω ότι μπορώ να τους την ζητήσω.

«Δήμητρα Μπένια, Η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ) και οι επιπτώσεις στην γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων: Συγκριτική μελέτη μεταξύ παιδιών και εφήβων με και χωρίς ΔΕΠΥ»

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.